

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Robin Krampf

Prešeren in vrednote

Diplomsko delo

Mentor: doc. dr. Aleš Bjelčevič

Ljubljana, junija 2011

Povzetek

Predmet diplomske naloge so vrednote v Prešernovih pesniških tekstih. Po pregledu vseh pesmi, je bilo mogoče najdene vrednote združiti v vrednotno hierarhično lestvico, na kateri so le-te razporejene po prioriteti. Raziskava je pokazala, da se pesnik v svojem opusu najpogosteje opredeljuje do apolonskih vrednot, ki zajemajo družbene, tradicionalne, spoznavne, estetske, kulturne in verske vrednote, pa tudi do dionizičnih vrednot, ki se naprej delijo na statusne in čutne vrednote. Pesnik je apolonskim vrednotam praviloma naklonjen, dionizičnim le deloma oziroma, če se pojavijo v pozitivni obliki. Nekatere vrednote Prešeren izrecno odklanja.

Ključne besede: Prešeren, romantika, vrednote, dionizične vrednote, apolonske vrednote.

KAZALO

1	UVOD.....	6
2	FRANCE PREŠEREN.....	8
3	VREDNOTE	10
3.1	VREDNOTE V FILOZOFIJI	11
3.2	VREDNOTE V PSIHOLOGIJI.....	14
3.3	DEFINICIJA VREDNOT.....	14
3.4	HIERARHIJA VREDNOT	16
4	DIONIZIČNE VREDNOTE PRI PREŠERNU	17
4.1	HEDONSKE VREDNOTE (ČUTNE) – UŽIVANJE	17
4.1.1	<i>Nagonskost, spolnost.....</i>	<i>17</i>
4.1.1.1	<i>Nebrzdana spolnost je človeku v pogubo</i>	<i>17</i>
4.1.2	<i>Družabnost, veselje, prijateljstvo, zabava, užitek</i>	<i>18</i>
4.1.2.1	<i>Pozitivno.....</i>	<i>18</i>
4.1.2.2	<i>Negativno.....</i>	<i>19</i>
4.2	VREDNOTE POTENCE (STATUSNE) – USPEŠNOST.....	20
4.2.1	<i>Denar</i>	<i>20</i>
4.2.2	<i>Slava, ugled.....</i>	<i>20</i>
5	APOLONSKE VREDNOTE PRI PREŠERNU	21
5.1	MORALNE VREDNOTE (DRUŽBENE, TRADICIONALNE) – DOLŽNOST.....	21
5.1.1	<i>Ljubezen do domovine.....</i>	<i>21</i>
5.1.2	<i>Svoboda.....</i>	<i>23</i>
5.1.3	<i>Pravičnost</i>	<i>24</i>
5.1.4	<i>Čast</i>	<i>25</i>
5.1.5	<i>Mir, sloga, enakost.....</i>	<i>27</i>
5.1.6	<i>Dobrota</i>	<i>27</i>
5.1.7	<i>Poštenost, delavnost.....</i>	<i>28</i>
5.1.8	<i>Ljubezen</i>	<i>28</i>
5.1.8.1	<i>Ljubezen med moškim in žensko</i>	<i>29</i>
5.1.8.1.1	<i>Čas je zdravilo ljubezni.....</i>	<i>29</i>
5.1.8.1.2	<i>Nesrečna ljubezen pomaga izoblikovati globlja življenjska spoznanja.....</i>	<i>29</i>
5.1.8.1.3	<i>Ljubezni se ne da nasprotovati.....</i>	<i>30</i>

5.1.8.1.4	Ljubezen je čista in zvesta	30
5.1.8.1.5	Ljubezen je zvesta do smrti.....	31
5.1.8.1.6	Ljubljena ženska je kažipot skozi brezna življenja.....	32
5.1.8.1.7	Ljubezen je močnejša od smrti	32
5.1.8.1.8	Moški je izvoljenki ves predan	32
5.1.8.1.9	Nedosegljiva ljubezen je moškemu v pogubo	34
5.1.8.2	Ljubezen med materjo in otrokom.....	34
5.2	VREDNOTE IZPOLNITVE (SPOZNAVNE, ESTETSKE, KULTURNE, VERSKE VREDNOTE)....	35
5.2.1	<i>Učenost</i>	36
5.2.1.1	Učenost kot kompas slovenski domovini	36
5.2.2	<i>Lepota</i>	36
5.2.2.1	Moška in ženska lepota.....	37
5.2.2.2	Lepota otroka	39
5.2.3	<i>Narava</i>	39
5.2.3.1	Narava je lepa	39
5.2.3.2	Lepota narave kot prispodoba za žensko lepoto	40
5.2.3.3	Narava in naravne sile kot prispodoba človekovega notranjega življenja ali usode človeka	40
5.2.3.4	Narava in naravne sile kot prispodoba usode pesnikovih pesmi	42
5.2.3.5	Narava kot skrivnost	43
5.2.3.6	Narava kot prispodoba božanstva.....	44
5.2.4	<i>Poezija</i>	44
5.2.4.1	Poezija kot sredstvo za omehčanje dekletovega srca	44
5.2.4.2	Poezija se rojeva v trpečem srcu.....	45
5.2.4.3	Poezija (umetnost, kultura) plemeniti narodov jezik in omiko	45
5.2.4.4	»Vender peti on ne jenja« – poezija je poklicanost svojega stanu	47
5.2.4.5	Poezija ima lastnost svetosti	47
5.2.4.6	Poezija je dar Boga	47
5.2.4.7	Pesnik se postavi pravici in resnici v bran.....	48
5.2.4.8	Vrednost pesniškega dela priznana šele po pesnikovi smrti.....	49
5.2.4.9	Poet je svoboden.....	49
5.2.5	<i>Trpljenje</i>	50
5.2.5.1	Trpljenje zaradi neuslišane ljubezni ali nezvestobe	50
5.2.5.2	Trpljenje zaradi smrti prijatelja ali smrti izvoljenke	51
5.2.5.3	Trpljenje in svoboda	52

5.2.5.4	Kdor dela za skupno dobro, ostane nerazumljen in osamljen	52
5.2.5.5	Trpljenje zaradi »sadu spoznanja«	53
5.2.5.6	Trpljenje zaradi »sovražne sreče«	54
5.2.6	<i>Smrt</i>	57
5.2.6.1	Vsepričujoča smrt	57
5.2.6.2	Samomor zaradi neuslišane ljubezni	57
5.2.6.3	Smrt kot odrešiteljica trpljenja	58
5.2.6.4	Spominjaj se smrti	58
5.2.7	<i>Vera</i>	59
5.2.7.1	Vera kot zapoved ljubezni do vseh ljudi	60
5.2.7.2	Vera kot ovira za sklenitev zakonske zveze	60
5.2.7.3	O veri satirično	60
5.2.7.4	Psihološko motivirana vera	62
5.2.7.5	Vera v konkretnih dejanjih	63
5.2.7.6	Nejeveren in vendar veren.....	63
5.2.8	<i>Bog</i>	64
5.2.8.1	Bog je Stvarnik, je Ljubezen in vodi zgodovino	64
5.2.8.2	Filozofska uganka o Bogu	65
5.2.8.3	Bog kot svetovni duh (Weltgeist).....	65
5.2.8.4	Uklon le Bogu in pravici	65
5.2.9	<i>Sreča</i>	65
6	VREDNOTE, KI JIH PESNIK ODKLANJA	66
6.1	GRABEŽLJIVOST IN SEBIČNOST	66
6.2	OBREKOVANJE.....	67
6.3	PRERAČUNLJIVOST	67
6.4	NEZVESTоба	67
6.5	ŽENSKA OŠABNOST, SAMOLJUBJE IN PREVZETNOST	68
7	ZAKLJUČEK.....	69
8	IZJAVA.....	74
9	LITERATURA.....	75

1 Uvod

Predmet raziskave diplomske naloge je pesniški opus Franceta Prešerna.¹ Glavni vprašanji, na kateri želi razprava dati odgovor, se glasita: katere vrednote je mogoče iz pesnikovih pesmi razbrati in ali je mogoče dobljene vrednote razvrstiti v urejen hierarhični sistem. Zastavljeni cilj narekuje natančen pregled vsake pesmi posebej in izpis vrednote ali vrednot, ki jih je mogoče v posamezni pesmi razbrati. Pri tem nas vodi temeljno vodilo, da se vsaka identificirana vrednota potrdi z izpisom citata, čeprav v vseh primerih zaradi samo nakazanega ali pa večpomenskega izražanja to ni mogoče. Zaradi narave dela je razumljivo, da vsebuje razprava številne citate, ki se lahko večkrat ponovijo, nekateri med njimi so razmeroma dolgi. Zaradi omejenega obsega razprave bodo citati izpisani linearno.

Namen razprave je dobljene vrednote razvrstiti v urejen hierarhični sistem, iz katerega bi bilo mogoče razbrati združevanje vrednot v posamezne skupine in podskupine. Polega tega želi takšna razporeditev vrednot nakazati, katerim vrednotam ali skupinam vrednot je Prešeren namenil več pozornosti in katerim manj.

Da bi lahko uresničili namen razprave, bodo pri raziskovanju uporabljene tri metode dela: metoda deskripcije, metoda distribucije in metoda sinteze oziroma razlage. S prvo metodo bodo opisane vrednote iz posameznih pesmi, z drugo bodo dobljene vrednote razvrščene v hierarhični sistem vrednot, s tretjo metodo bomo izpisane citate med seboj povezali in če bo potrebno, komentirali. Ob tem naj bo poudarjeno, da bo vsak izpisan citat razumljen izključno kot delo lirskega subjekta in v nobenem primeru ne kot citat realnega pesnika Franceta Prešerna, pa čeprav je namesto besedne zveze lirski subjekt ponekod uporabljeno pesnikovo ime.²

Prešernove *Poezije* stojijo v samem vrhu slovenske pesniške izpovedne moči. Zato je razumljivo, da se je z njegovim pesniškim opusom spoprijemala nepregledna vrsta literarnih teoretikov in zgodovinarjev. Prav tako so interpretacije njegovih pomembnejših pesmi številne, velikokrat prav nasprotne. Navedimo nekaj najpomembnejših imen.

¹ France Prešeren: *Zbrano delo 1–2*. Ur. Janko Kos. Ljubljana: DZS, 1965–66 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). V obravnavi niso zajete le Prešernove prepesnitve ljudskih pesmi, pisma in Prešernovi prevodi tujih pesmi. Prav tako niso obravnavani apokrifni verzi, ker je njihovo avtorstvo vprašljivo.

² Zveza med realnim avtorjem pesmi in lirskim subjektom je lahko raznolika; v nekaterih pesmih je lirski subjekt avtorjev »drugi jaz«, v drugih ga ni mogoče povezati z avtorjevo realno osebo, včasih pa je zveza bolj diskretna ali zadržana. Kos je problematiki lirskega subjekta v Prešernovi poeziji posvetil celo študijo (Kos 1991: 90–114).

Prešerna je leta 1866 na Slovenskem ustoličil Josip Stritar v eseju *Prešeren* (Snoj 2005: 63). Na začetku 20. stoletja izstopata predvsem imeni A. Žigon in J. Puntar (Dolinar 2002: 307–322). Uveljavila sta se kot predstavnika teorije o matematični arhitektoniki v poeziji, ki izhaja iz prepričanja, da je umetnina zgrajena okrog idejno-vsebinskega središča po načelih simetrije in pravilnega sorazmerja sestavnih delov. Načelo simetrije je mogoče z formalno analizo izraziti s številčnimi shemami.

Po prvi svetovni vojni se uveljavita imeni Ivan Prijatelj in France Kidrič. Prvi je že leta 1905 napisal esej *Drama Prešernovega duševnega življenja*, drugi pa leta 1936 in 1938 izda dve monografiji o Prešernu. Po drugi svetovni vojni se uveljavijo imena Anton Slodnjak, ki napiše vrsto razprav in monografij o Prešernu, npr. *Pesmi in pisma, Prešernovo življenje in France Prešeren*. Sledijo mu Boris Paternu s svojo temeljito študijo *France Prešeren in njegovo pesniško delo I–II*, Janko Kos s številnimi monografijami in strokovnimi članki, kot npr. *Prešernov pesniški razvoj, Prešeren in njegova doba, Neznani Prešeren, Prešeren in krščanstvo* in drugimi deli. Tehni prispevek k prešernoslovju je prispeval Mirko Mahnič. Napisal je monografiji *Mavrice čisti svit in Prešeren na Silbi*.

Čeprav so interpretacije izsledkov raziskav literarnih zgodovinarjev lahko zelo različne ali si celo nasprotujejo, pa vendarle vsi soglašajo s trditvijo, da se Prešernovo pesniško ustvarjanje suče okoli štirih velikih tem: bivanjske, ljubezenske, narodno-politične in poetološke. To pomeni, da so se raziskovalci Prešernovega opusa srečevali z vrednotami v njegovih pesmih in da le te so v veliki meri že raziskane. A glavna razlika med dosedanjimi deli in našo raziskavo je takale. Dosedanje raziskave so v veliki meri bile pozorne na interpretacije posameznih pesmi. Pri tem so interpreti praviloma vsebino in obliko pesmi povezovali z biografskimi dogodki, literarnimi vplivi, literarnimi obdobji, družbenimi vplivi in še z marsičem. Obravnavane vrednote so tako ostale po drobcih raztresene po celotnem opusu. Vrednota ljubezen npr. je omenjena v mnogih pesmih in v različnih odtenkih. Kdor bi hotel natančneje poizvedeti o tej vrednoti, bi moral pregledati kar lepo število pesmi iz celotnega opusa. Naš namen pa je, da zberemo vse vidike ljubezni na enem mestu oziroma pod enim poglavjem. Tako je bralcu omogočeno hitro in pregledno prebiranje mnogotere odtenke posameznik vrednot.

Prve korake v to smer raziskovanja je naredil Peter Scherber, ko je izdal *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*. V njem so po abecednem seznamu izpisane vse besede iz Prešernovih *Poezij*. Prav tako koristni sta deli Staneta Suhadolnika *Gradivo za Prešernov slovar* in Jureta

Zupana Kaj je Prešeren rekel o ..., le da ta konkordanca vsebuje samo samostalnike. Korak naprej predstavlja knjiga Mirka Mahniča *Mavrice čisti svet*. V njej so pod določenimi naslovi zbrane ustrezne besede in besedne zveze. Najizčrpnejše je o Prešernovem vrednostnem svetu pisal Janko Kos v knjigi *Prešeren in krščanstvo*, kje v posebnem poglavju *Prešernov vrednostni svet* obravnava naslednje vrednote: sreča, ljubezen, pravičnost, čast, slava, spoznanje, resnica, svoboda, bratoljubje, enakost, edinost, sreča, sprava, poezija.

2 France Prešeren³

France Prešeren se materi Mini in očetu Šimenu rodi 3. 12. 1800 v Vrbi na Gorenjskem kot tretji otrok in prvi sin. Z osmimi leti se odpravi na Kopanj pri Veliki Račni, kjer župnikuje stari stric Jožef, ki ga poučuje vse do vstopa v normalko. Leta 1810 se vpiše na normalko v Ribnici na Dolenjskem, kjer se z odličnim uspehom šola do pomladi 1812. Jeseni istega leta se vpiše v tretji razred normalke v Ljubljani. Od leta 1813 obiskuje gimnazijo in jo konča leta 1819. V Ljubljani je nekaj časa živel z mlajšim bratom Jožefom, ki je leta 1818 umrl. Ob njegovi krsti je Prešeren molil molitve za umirajoče. V teh letih spozna Andreja Smoleta, Blaža Chrobatha, Miho Kastelica, Matijo Čopa in Antona Martina Slomška. Leta 1819 umreeta Zois in Vodnik, mladi Prešeren pa vpiše študij filozofije na ljubljanskem liceju, leta 1821 pa opravi na Dunaju tretji letnik filozofije, ki je pogoj za vpis na študij prava. Leto zatem se vpiše na pravno fakulteto dunajske univerze.

Leta 1824 se med počitnicami prvič vrne v domače kraje in obiskuje strice, ki župnikujejo v različnih krajih Slovenije. V naslednjih letih se začne intenzivneje ukvarjati s poezijo. Napiše *Zarjovena d'vičica*, *Lenoro*, *Dekletam* in druge pesmi, a jih zaradi Kopitarjeve kritike večinoma zažge. Leta 1828 promovira za doktorja prava in se istega leta kot praktikant zaposli pri advokatu dr. Leopoldu Baumgartnu.

Leta 1829 se začne prvo obdobje Prešernove romantike. Napiše pesmi *Učenec*, *Dohtar*, *Slovo od mladosti*. Prijateljuje z Marijo Johano Khlun iz Gradca, a se kasneje razideta.

Leta 1830 izide prvi zvezek Kranjske čbelice. Prešeren napiše *Povodnega moža*, *Rotarjevima dekletoma*, *Hčere svet* in *Ljubeznjeni sonetje*. Leto 1831 izide drugi zvezek Kranjske čbelice.

³ Viri so iz sledeče literature: Anton Slodnjak: *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964; Anton Slodnjak: *France Prešeren v Biografski leksikon II*. Ljubljana: SAZU, 1952; Boris Paternu: *France Prešeren in njegovo pesniško delo I in II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976–77.

Sledijo sledeče pesmi: *Nova pisarija*, *Turjaška Rozamunda*, *Romanca od Strmega grada*, *Apel in čevljar*, *Črkarska pravda*, *Sršeni*, *Soldaška*, *Memento mori*.

V Celovcu se leta 1832 pripravlja na odvetniški in sodniški izpit. Opravi ga z zadostno oceno. Prvič zaprosi za odvetniško mesto. Prošnja je zavrnjena. Napiše vrsto pesmi, tukaj omenimo samo pomembnejše: *Strunam*, *Sonetje nesreče*, *Glosa*, *Astrologam*, *Prva ljubezen*, *Stvarjenje*, *Elegija svojim rojakom*. Leta 1833 sreča Prešeren v Trnovski cerkvi Julijo Primc, hči bogate ljubljanske trgovke. To srečanje ga zaznamuje za vse življenje. Napiše *Gazele*, *Pevčevo tožbo in Ponočnjaka*.

Začne se drugo obdobje Prešernove romantike (1834–39). Zaposli se kot vodja pisarne pri sošolcu in prijatelju dr. Chrobathu, kjer dela vse do selitve v Kranj leta 1846. Drugič zaprosi za odvetniško prakso, a je spet zavrnjen. Izide četrti zvezek Kranjske čbelice. Napiše eni izmed njegovih največjih del *Sonetni venec*, pa tudi nekaj manj pomembnih pesmi.

Leta 1835 v Savi pri Tomačevem utone Prešernov mentor in prijatelj Matija Čop. Smrt prijatelja Prešerna hudo potre. Nastanejo pesmi *Bilo je tebi*, *Mojzes! naročeno*, *Kam*, *Prekop*, *Zapušena*, *V spomin Matiju Čopu in Krst pri Savici* z uvodnim sonetom *Matiju Čopu*.

Leta 1837 umre stric Jakob, duhovnik na Šmarni gori, in oče Šimen. Prešeren se spoprijatelji s poljskim pregnancem Emilom Korytkom. Spozna takrat petnajstletno Ano Jelovšek. Z njo bosta imela tri zunajzakonske otroke. V tem letu nastanejo nemško povenčeni soneti, *Zdravilo ljubezni*, *Ženska zvestoba* in druga dela, naslednje leto pa nastanejo pesmi *Ribič*, *Prosto srce* in *Pevcu*.

Leta 1839 se začne tretje obdobje Prešernove romantike. Istega leta za tifusom umre Emil Korytko in se rodi Prešernova prva hči Rezika, ki pa že naslednje leto umre. Prešernovi upi o ljubezni med njim in Julijo so dokončno pokopani, ker se Julija poroči. Andrej Smole se vrne nazaj v Ljubljano in s Prešernom preživita veliko časa. Načrtujeta izdajanje literature v slovenskem jeziku in celo slovenski časopis. Nastanejo pesmi *Jezike vse Evrope je učene*, *Nič ni na njem*.

Leta 1840 Andreja Smoleta zadene srčna kap. Umre v Prešernovem naročju. Naslednje leto se Prešeren zaljubi v Jerico Podboj in postane njegova muza. Napiše *Vso srečo ti želim* in *Prošnjo*.

Leta 1842 umre pesnikova mama Mina. Rodi se pesnikov drugi otrok Ernestina Jelovšek. Leta 1903 je izdala spomine na očeta. Prešeren napiše *Ukazi*, *K slovesu*, *Zgubljena vera*, leto kasneje nastanejo *Pod oknam*, *Mornar* in *Šmarna gora*. V tem letu se zavrne Prešernova četrta prošnja za advokaturu. Začnejo izhajati *Kmetijske in rokodelske novice*, njen urednik je Janez Bleiweis, ki pa Prešerna ne povabi k sodelovanju.

Leta 1844 se začne Prešernovo zadnje ustvarjalno obdobje (1844–49. Napiše *Zdravljico*, *Sila spomina*, *Mladi pesnici* in *V spomin Andreja Smoleta*. Istega leta umre Jernej Kopitar.

Leta 1845 nastanejo pesmi *Nezakonska mati*, *Judovsko dekle*, *Od železne ceste*, *V spomin Valentina Vodnika*, *V spomin Matija Čopa*, *Orglar*, *Neiztrohnjeno srce*, *Nebeška procesija*.

Leta 1846 je zavrnjena peta prošnja za advokatsko mesto v Ljubljani. Prešeren odda v cenzuro rokopis *Poezij*. Cenzura rokopis odobri, decembra istega leta so *Poezije* natisnjene. Delo je izšlo v 1200 izvodih in je opremljeno z letnico 1847. Napiše pesmi *Sveti Senan*, *Kar je beži*, *Prešernova vera* in *Nuna*. Prešeren vloži šesto prošnjo za advokaturu, tokrat se poteguje za Kranj ali Postojno. Odobrijo mu mesto advokata v Kranju. Tja se preseli meseca oktobra in odpre odvetniško pisarno.

France Prešeren umre 8. 2. 1849 v Kranju zaradi ciroze jeter. Dva dni kasneje ga slovesno pokopljejo v Kranju.

3 Vrednote

Človek že od nekdaj razmišlja in sprašuje o smislu svojega bivanja, o najvišjih življenjskih vrednotah, o krepostnem in srečnem življenju, o njegovih obveznostih do sočloveka in družbe in o kriterijih, po katerih se je treba v življenju ravnati. Sprašuje se, ali naj se ravna, kakor vелеvata trenutno razpoloženje in osebna korist, ali pa naj svoja dejanja usmerja v skladu z etičnimi normami, ki jih doživlja kot vodilo svojega življenja.

Priče o zgoraj navedenih dilemah so najstarejša literarna besedila, med njimi Homerjeva *Iliada* in Sofoklejeva *Antigona*. Ko je Agamemnom skušal potolažiti Ahilovo jezo s tem, da mu je ponudil neizmerno bogastvo (sedem trinožnikov, deset talentov zlata, sedem vojnih ujetnic, polne ladje zlata in srebra ...), mu užaljeni Ahil odgovori: »Meni ne odtehta nikdar vse tisto bogastvo,« [...] »ni težko si dobiti trinožnikov, konj zlatogrivih; duša človeška pa – nje ne udržiš, s prijemom ne s klicem, več se ne vrne, ko z dihom poslednjim ušla je ...« Iz

junakovih dilem lahko razberemo tehtanje različnih vrednot in v tem primeru je Ahilu življenje večja vrednota kakor vsi zakladi sveta.

V *Antigoni* lahko beremo odlomek, ko se človeku tudi življenje samo ne zdi najvišja vrednota, da bi se ga moral za vsako ceno oklepati: »*Ne da sovražim, da ljubim sem na svetu,*« pravi Antigona Kreonu, ko kljub prepovedi pokoplje svojega brata Polinejka in si s tem dejanjem zaradi nasprotovanja državnih zakonov nakoplje lastno smrt. Ljubezen do brata, spoštovanje zakonov »srca« in spoštovanje moralnih zakonov so višje vrednote kakor tiste, ki se javno kažejo v državnih predpisih.

Pričevanj o takšnih in podobnih dilemah je v antični literaturi veliko, a nihče izmed piscev se z moralnimi dilemami ni ukvarjal sistematično. To so storili šele filozofi, čeprav se vse do konca 18. stoletja ne govori o vrednotah, ampak o vrlinah (arete), o krepostih ali o dobrem. Zato sledi kratek pregled najpomembnejših misli o vrednotah v filozofiji.

3.1 Vrednote v filozofiji

Pri pregledu filozofske misli o vrednotah nas zanimajo vrednote kot idealni tipi hotenja in čustvovanja, tj. kot najstva, ki se nam odkrivajo po logični presoji. Na začetku te dolge poti stojijo sofisti. Izhajali so iz prepričanja, da je človeku nemogoče spoznati večno veljavne zakone in da se vse spreminja. Protagora je postavil tezo, da je človek merilo vseh stvari (Hirschberger 1980, zv. 1: 54). Sofisti so bili izurjeni govorniki, ki se niso trudili, da bi svojega sogovornika prepričali o resnici, ampak so bili mnjenja, da je dovolj, če nasprotnika s spretnimi govori prepričajo. V ospredju ni bilo vprašanje, kaj je resnica, ampak kdo je v dialogu spretnejši. S tem so na široko odprli pot vrednostnemu relativizmu ter hedonistični in utilitaristični etiki (n. d., 55).

Sokrat izhaja iz drugega stališča. Kar je vsem ljudem skupno, je človekova nramnost ali morala. Od tod njegova domneva, da je vsak človek zavestno ali podzavestno dojemljiv za to, kar je resnično in kaj zmotno, kaj je dobro in kaj je zlo. Prepričan je tudi, da je človek po svoji naravi dober in da je hrepenenje in prizadevanje za uresničitev dobrega osnovna motivacija človekovih dejanj. Kdor ve, kaj dobro je, se bo trudil, da bo to dobro tudi dosegel. Nihče ne more zavestno delati slabo. Težava je v tem, ker ljudje ne vedo, da nič ne vedo, oziroma se prehitro zadovoljijo z navideznim znanjem. Vzrok pravega zla je po Sokratu nevednost. Samo s spoznanjem dobrega in krepostnim življenjem lahko človek postane srečen (Poller 2005: 60).

Platon naredi korak naprej in izoblikuje nauk o idejah. Svet idej je večni, nespremenljiv in je onstran čutno dojemljivega sveta. Znotraj tega čistega sveta idej je ideja dobrega najvišje dobro. Vse drugo življenje mora služiti kot sredstvo k najvišjemu dobremu. Človeška duša, ki je sestavljena iz treh delov (uma, poguma, poželenja) in jo krasijo tri kreposti (modrost, srčnost in zmernost), vse tri skupaj pa se v harmoniji združujejo v krepost pravičnosti, je bivala v svetu idej preden se je naselila v naše telo. Kadar na tem svetu človeška duša čutno zaznava, se spominja na resnični svet večnih idej, ki jih lahko spoznava le čisti razum. Eros je gonilna sila v človekovi duši, ki budi hrepenenje po krepostnem življenju in spoznavanju najvišje dobrega. To je človekova najvišja blaženost ali sreča (Hirschberger 1980, zv. 1: 97–127).

Njegov učenec Aristotel je hotel v knjigi *Nikomahova etika* odgovoriti na vprašanje, kako postati dober človek in kako priti do sreče. Po njegovem prepričanju je človeška duša, ki je počelo življenja, zgrajena iz dveh delov – iracionalnega in racionalnega. Iracionalni del se zopet deli na dva polovici, in sicer prvo polovico, ki se imenuje rastlinski del in je lasten rastlinam, živalim in ljudem, ter na drugo polovico, ki se imenuje živalski del duše, tj. čutni del, ki je skupen živalim in ljudem in zajema čustva in pet čutov, s katerimi spoznavamo zunanji svet. Racionalni del duše se deli na dva dela, na praktično premisslajajoči del in na teoretično spoznavajoči del. V prvega sodi krepost pametnost, v drugi del pa krepost modrost. Pametnost je tista krepost, ki usmerja delovanje iracionalnega dela duše glede na končni cilj človekovega življenja – to je biti srečen. Svojo popolnost doseže v etičnih krepostih. Le te se uresničujejo v sredini med dvema skrajnostma. Hrabrost je nekje na sredini med strahopetnostjo in predrznostjo, darežljivost je na sredini med skopostjo in razsipnostjo, zmernost je na sredini med otopelostjo in razbrzdanostjo ... Pametnost je torej tista krepost racionalnega dela duše, ki v različnih položajih usmerja delovanje iracionalnega dela duše in presoja posamezna dejanja glede na končni cilj človekovega življenja, tj. biti srečen.

Modrost je po Aristotelu tista krepost racionalnega dela duše, ki ima zmožnost znanstvenega spoznanja. V širšem smislu je to znanost, kot jo poznamo danes, ki torej razlaga dejstva, vzroke dejstev in pogoje, od katerih je odvisna eksistenca ali neeksistenca teh dejstev. V ožjem smislu pa je modrost zmožnost teoretičnega mišljenja, ki s sklepanjem uporablja splošna spoznanja in principe, ki jih po intuitivni poti ali z zrenjem spoznava intuitivni um.

Iz tega sledi, da je modrost kombinacija intuitivnega uma, ki dojema principe, in znanstvenega ali teoretičnega spoznanja, ki s pomočjo principov prihaja do sklepov (Klopfer 2008: 84–184).

Dejavnost intuitivnega uma, ki je najboljša od vseh moči v nas (je najboljša vrlina), je tudi najodličnejša ali najvišja dejavnost človeka, ker so tudi predmeti tega spoznanja najboljši od vsega, kar lahko spoznamo. In ker je dejavnost intuitivnega uma predvsem v notranjem gledanju ali zrenju, se zdi, da je tudi srečnost predvsem v skladu z dejavnostjo intuitivnega uma ali zrenja in je v svojem bistvu nekaj spokojnega in popolnega. Taka dejavnost pa ima attribute božanskega: *»Takšno življenje pa bi presegalo človeške okvire. Človek ne more živeti tako, kolikor je človek, ampak le, kolikor biva v njem nekaj božanskega. [...] Če je torej razum v primerjavi s človekom nekaj božanskega, tedaj je tudi življenje razuma nekaj božanskega v primerjavi s človeškim življenjem. [...] Zdi se, da je ravno ta sila naš lastni jaz, če je res ona odločilni in boljši del našega bistva. [...] Kar je komu lastno, to je zanj pa naravi najboljše in najslajše. To pa je pri človeku življenje razuma, če res predvsem razum pomeni človeka. Takšno življenje je zato tudi najsrečnejše«* (Aristotel 2002: 317). Teoretično intuitivno zrenje je po Aristotelu najvišja oblika srečnosti⁴. Aristotel pa pozna še drugo, nižjo obliko srečnosti, ki se uresničuje v praktičnem življenju, in sicer tako, da krepost pametnost usmerja iracionalni del duše tako, da se v največji možni meri udejanjajo tako imenovane etične kreposti, ki so na sredi med skrajnimi načini vedenja. Ali drugače; nižjo obliko sreče doseže človek, ki je hraber, zmeren, velikodušen, darežljiv, plemenit, blag in krotak, prijateljski, resnicoljuben, pošten, duhovit, sramežljiv in pravičen.

Srednji vek je v glavnem prevzel temeljne vrednote antičnega sveta (dobro, lepo, resnično) ter štiri kardinalne kreposti (modrost, zmernost, pogum, pravičnost) in jih dopolnil s teološkimi krepostmi (vera, upanje, ljubezen). Po Tomažu Akvinskem človek popolne sreče na svetu ne more doseči, ampak šele v nebesih, ko bo blažen gledal Boga (Hirschberger, zv. 1: 520).

Z novim vekom pride do temeljitih sprememb v človekovem doživljanju sveta. Človek je vedno manj usmerjen v zunanji objektivni svet, zato pa tem bolj doživlja sebe kot subjekt in središčno os svojega razmišljanja. Zato mnogi filozofski sistemi in etike izhajajo iz subjekta samega in poskušajo iz subjekta utemeljiti svoje filozofske teze. Tako je npr. Immanuel Kant v svojem delu *Kritik der praktischen Vernunft* postavil kategorični imperativ, ki se glasi tako:

⁴ Srečnost ali eudaimonia je *»najvišji smoter, h kateremu je usmerjeno vse človeško hotenje in vsa njegova dejanja, najvišje dobro, ki ga lahko človek v svojih dejanjih doseže«* (Aristotel 2002: 388).

»Ravnaj tako, da bo vodilo tvoje volje moglo vedno veljati hkrati za princip splošne zakonodaje« (Trstenjak 1996: 216). To pomeni, da mora vsak ravnati tako, da bi naše ravnanje lahko pomenilo splošen vzorec ravnanja (splošnost ima pri Kantu še prednost pred koristnim). Kant je svoj imperativ utemeljil na apriornih razumskih načelih, ki ne izhajajo iz zunanjih utemeljitev, ampak izhajajo iz čiste zavesti o dolžnosti, iz občutka, da se nekaj mora narediti. Še bolj v smer subjektivizma so šli utilitaristi, ki so za izhodišče svojih etičnih sistemov izhajali iz koristi posameznika ali družbe. To pomeni, da je moralno upravičeno dejanje tisto, ki je za človeka koristno. Odločilni korak v smer nihilizma pa naredi Nietzsche s prevrednotenjem vrednot, ko tako klasičnim antičnim kot tudi krščanskim vrednotam, ki bi jih po njegovi terminologiji lahko označili kot apolonske vrednote (vrednote kulture, omike, ravnovesja, reda, harmonije in samoizpopolnjevanja), postavi nekakšno kontrapozicijo dionizičnih vrednot, to je vrednot moči, neomejenosti, svobode, strasti, oblasti (Musek 2000: 18).

Med bolj znane klasifikacije vrednot 20. stoletja sodi Sprangerjeva. V njej je šest tipov vrednot in glavne kategorije vrednot, ki ustrezajo tipom, in sicer: teoretski tip (resnica), estetski tip (lepota, harmonija), ekonomski tip (korist, dobiček), socialni tip (ljubezen do bližnjega), politični tip (moč, oblast) in religiozni tip (sveto, numinozno) (Musek 2000: 20).

3.2 Vrednote v psihologiji

V psihološkem preučevanju vrednot nas zanima, kakšne so vrednote po doživljanju in izjavah ljudi oz. katere vrste vrednot doživljajo ljudje in v kakšnem hierarhičnem razmerju so si med seboj.

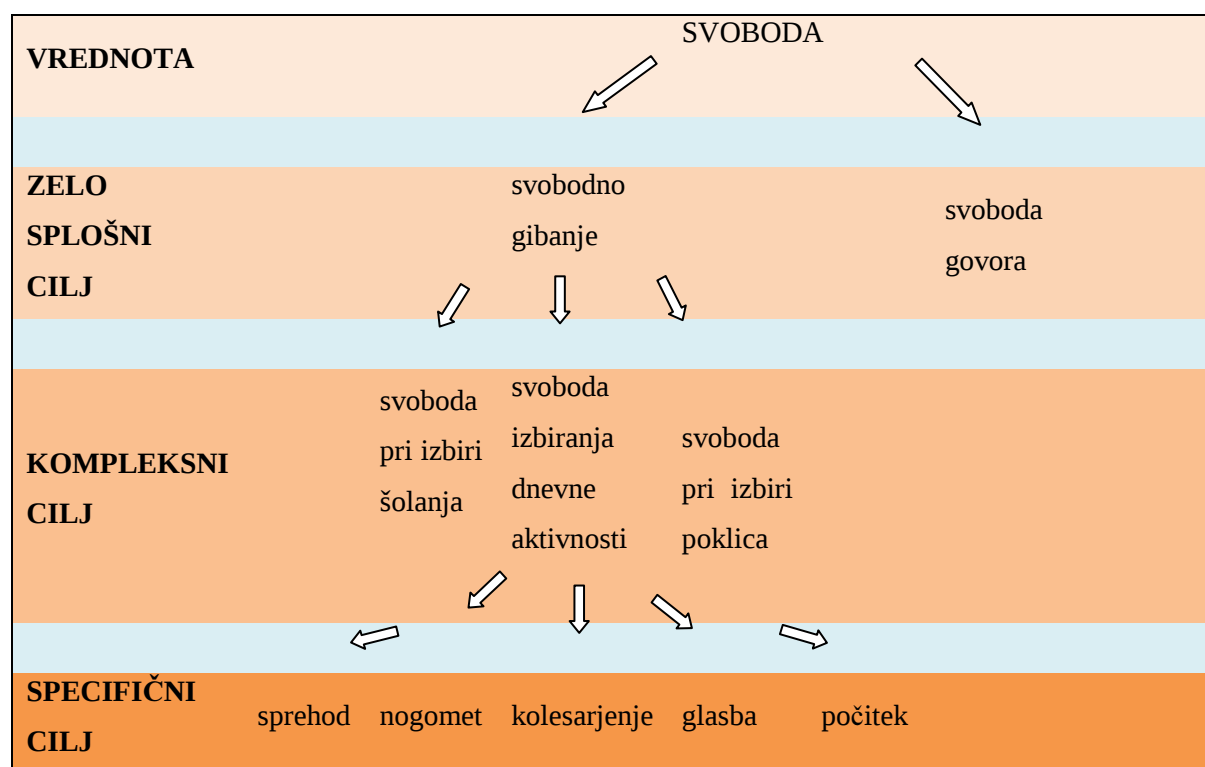
Pionirska dela so se na tem področju začela nekje v sredini 20. stoletja z imeni kot npr. H. Murray, C. Morris ali M. Rokeach. Med novjšimi klasifikacijami vrednot, ki temeljijo na empiričnih raziskovanjih, zasledimo imena kot npr. Hofstede, Bond, Schwartz in mnogi drugi (Musek 1993: 80). Pri nas se s preučevanjem vrednot že več kot dvajset let ukvarja psiholog Janek Musek. Po njem smo prevzeli definicijo vrednot in razvrstitev le teh in po tej razvrstitvi se bomo ravnali pri razvrščanju vrednot pri Prešernu.

3.3 Definicija vrednot

Teh je v psihologiji veliko, kakor je razvidno iz Muskove knjige *Nova psihološka teorija vrednot*, a so za našo razpravo manj pomembne. Zato bomo navedli tisto definicijo, ki jo v isti knjigi predlagata Schwartz in Bilsky. Vrednote so »(a) pojmovanja ali prepričanja o (b)

zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki (c) presegajo specifične situacije, (d) usmerjajo in vodijo izbiro ali pa oceno ravnanj in pojavov in (e) so urejena glede na relativno pomembnost« (Musek 2000: 10). Potemtakem nam predstavljajo vrednote zelo posplošene in visoko cenjene motivacijske cilje najvišjega hierarhičnega reda in bi jih v preglednici lahko prikazali tako:

Tabela 1: Vrednote kot posplošeni in visoko cenjeni motivacijski cilji najvišjega hierarhičnega reda

Specifični cilj (npr. igrati nogomet) je podrejen kompleksnemu cilju (svoboda pri izbiranju dnevne aktivnosti), ta je spet podrejen zelo splošnemu cilju (svobodno gibanje), ta pa spet najbolj posplošenemu zaželenemu cilju (svoboda), ki ga lahko označimo kot vrednota⁵. Vrednotne usmeritve posameznika so zelo stabilne, čeprav lahko prihaja ob dinamičnih družbenih ali življenjskih preobratih do sprememb. Z leti odraščanja upada pomen hedonskih vrednot, v zgodnji in srednji odraslosti se krepi pomen potenčnih vrednot, ki pozneje upada, medtem ko pomen moralnih in izpopolnitvenih vrednot bodisi narašča skozi življenje ali pa ostaja na relativno visoki ravni vse do visoke starosti.

⁵ Vrednote niso identične z drugimi pojmi kot npr. motiv, interes, stališče, prepričanje, potreba, čeprav jih je včasih težko ločiti med seboj (Musek 2000: 12–13).

3.4 Hierarhija vrednot

Vrednote se združujejo v vrednotni sistem za katerega je značilno, da se le te pojavljajo v določenih medsebojnih odnosih. »Vrednotna hierarhija predstavlja lestvico, na kateri se posameznikove (ali skupinske) vrednote razporejene po prioriteti« (Musek 2000: 14). Mi bomo za razvrščanje vrednot pri Prešernu uporabili Muskovo vrednotno lestvico, ki zajema (od spodaj navzgor) posamezne vrednote, ki so razdeljene v devet do štirinajst vrednotnih kategorij srednjega obsega, te v štiri vrednotne tipe, te pa spet v dve superkategoriji vrednot (Musek 2000: 29). Po prebiranju Prešernovih pesmi bi vrednote, ki jih je bilo mogoče iz pesmi razbrati, lahko razporedili v preglednici tako:

Tabela 2: Hierarhija vrednot pri Prešernu

Velekategorija	DIONIZIČNE VREDNOTE		APOLONSKE VREDNOTE	
Vrednotni tip	hedonske vrednote (uživanje)	vrednote potence (uspešnost)	moralne vrednote (dolžnost)	vrednote izpolnitve (izpolnitev)
Vrednotne kategorije srednjega obsega	čutne	statusne	družbene tradicionalne	spoznavne estetske kulturne verske
Posamezne vrednote	• nagonkost • spolnost • družabnost • veselje • prijateljstvo • zabava • užitek	• denar • slava • ugled	• ljubezen do domovine • svoboda • pravičnost • čast • mir • sloga • enakost • dobrota • poštenost • delavnost • ljubezen • čistost • zvestoba • družinska sreča	• učenost • lepota • narava • poezija • umetnost • kultura • trpljenje • smrt • vera • B(b)og • sreča

4 Dionizične vrednote pri Prešernu

Prva velika skupina vrednot so dionizične vrednote. Poimenovane so po grškem bogu Dionizu. To je bil bog vina, nebrzdane svobode in ga povezujejo z rastlinstvom in rodovitnostjo. Gre torej za skupino egocentričnih in samoljubnih vrednot. Te vrednote so usmerjene bolj v instinktivne in neobvladane, v blažji obliki pa na razposajene in veseljaške oblike življenja posameznika ali družbe (hedonske vrednote). Prav tako sodijo v to skupino vrednote uspešnosti, povezane s storilnostjo in s koristnostjo, delom in uveljavljanjem in se lahko uresničujejo tudi z močjo, včasih tudi s silo (vrednote potence).

4.1 Hedonske vrednote (čutne) – uživanje

Hedonske ali čutne vrednote se v strožji obliki uresničujejo v nasladnem, nagonskem, večkrat tudi v neobvladanem življenju. Hedonist je oseba, ki meni, da je potrebno življenje uživati tukaj in zdaj, in da je sreča človeka v zbiranju telesnih užitkov. V manj strogi obliki pa so čutne vrednote nanašajo na veseljaško razposajenost, veselje in sprostitev od vsakdanjih skrbi.

4.1.1 Nagonskost, spolnost

Teh besed v Prešernovem slovarju ni. Pač pa lahko na nekaterih mestih z večjo ali manjšo jasnostjo razberemo omenjeni vrednoti.

4.1.1.1 Nebrzdana spolnost je človeku v pogubo

»Ubij te grom, devištva tat!« (*Romanca od Strmega grada*) reče mlado dekle gradniku, ko spozna, da je njena telesna predanost bila zlorabljen v smislu golega telesnega užitka brez ljubezni, zvestobe in odgovornosti. Zaslutimo lahko na eni strani vrednoto devištva, kot pojem za čisto in zvesto ljubezen, in na drugi strani najhujšo obsodbo s smrtjo, če se ta vrednota zlorabi. Podobno tudi v *Ponočnjaku* lirski subjekt obsodi zapeljivca, in sicer z grožnjo, da bo ponočnjak z razuzdanim pohajkovanjem padel v hudičevo pest: »*Bil korenjak je razjuzdán, / devištva tat, vasvávc, / nobeno božjo noč ugnan / dekličov zapeljávc [...]* Ležalo truplo drugi dan / je na moriši znak; / tak konec vzel je razujzdán / pregrešen ponočnjak. – // V izglèd in nauk, fantje! vam / zložena je povest, / kdor hodil v vas bo k deklicam, / prišel bo zlódju v pest« (*Ponočnjak*). Zanimivi so pridevki takega človeka: razjuzdan korenjak, devištva tat, vasvavec, dekličev zapeljavec, samopaš, potepuh, v obraz ves kosmat pajdaš oblečen kot turški mejaš in ženski rogač.

Nekoliko drugačna je zgodba v pesmi *Ribič*. V njej mlad ribič, čistih želja in čistega ognja vnet, varno sledi žarkom lepih zvezd (oči svoje izvoljenke). Nato se mu prikažejo morska

dekleta takole: »Enkrat se valovi morjá razdelé, / prikažejo 'z njih se dekleta lepé, / do pasa morske dekleta nagé. // Se kopljejo, smejajo, tak pojó: / 'O, srečen ribič, srcé zvestó! / kak dolgo še misliš ti gledati v njo?'« Posmehujejo se njegovi zvestobi in mu namigujejo, da bi drugi fantje ne bili zvesti tako oddaljeni ljubici in bi pri priči izkoristili užitke, ki jih ponujajo do pasa naga morska dekleta. Mlademu ribiču obup zalije srce in klone pred dekleti: »Fant s celo močjo se v veslo upre, / ni mar skalovja mu, viharjov ne, / nič več se na zvezdo ne ozre. // Naprej brez miru svoj čoln drví; / al tak za pevkami ribič hiti, / kdo ve! al sám pred seboj beži« (Ribič). Korak v pogubo mlad ribič ne naredi, ker bi v takem življenju užival, ga iskal in se ga veselil. Nasprotno. Retorično vprašanje s klicajem »kdo ve!« dopušča domnevo, da je uživaško življenje bolj izraz nemočnega bega pred samim seboj, ki se kmalu spremeni v nemirno drveči čoln.

4.1.2 Družabnost, veselje, prijateljstvo, zabava, užitek

To so vrednote z bolj pozitivno čustveno obarvanimi pomeni. Človekovo ravnanje ne sledi slepi čustvenosti, golemu nagonu ali užitku brez odgovornosti, ampak je to bolj zavestna izbira lahkotnega ali morda svetovljanskega načina življenja. Je pa veselje tudi sestavni del človekovega življenja, ko človek pozabi vsakodnevne skrbi in izkoristi proste trenutke za druženje in zabavo.

4.1.2.1 Pozitivno

Tako je v pesmi *Soldaška* na lahkoten način opevana brezskrbnost vojaka, za katerega je materialno poskrbljeno, v družbi ima ugled, vidi pol sveta in je vesel: »[S]oldat živi vesel v en dan; / sej cesar dá pol hleba, / in kar je treba // Doma povsod, doma nikír, / obhódi dosti svéta, / zavolj njega dekleta, / ženice ímajo prepír, / in kadar zapusti kvartir, / si marsiktéra 'z hiše / solzice briše.« (*Soldaška*).

Bolj domačemu in prijateljskem krogu je namenjena prigodniška pesem *Zdravljica*. V njej je izpostavljeno toliko lepega in bo obravnavano na drugih mestih. Pač pa lahko v tej pesmi opazimo zaželene vrednote prijateljstva, skupnega druženja ob prijetni kapljici, ki v človeku raztopi temne misli in vrača up: »Prijatljí! odrodile / so trte vince nam sladkó, / ki nam oživlja žile, / srce razjásni in oko, / ki utopi / vse skrbi, / v potrlih prsih up budi!« (*Zdravljica*).

4.1.2.2 Negativno

Nepremišljeno ponočevanje – potegnjeno čez pravo mero – prinese slabe posledice s seboj: Najprej 'suh' žep, nato je treba zamujeno delo popraviti ponoči z učenjem, na koncu – kakor se na veselicah rado zgodi – ostane mladenič brez ljubice, ker jo drugi omoži: *»Klel je neki mlad učenec / pust na pepelnično jutro, / te besede je govoril / v jezi svoji tisto uro: // 'O, predpust! ti čas presneti, / de bi več ne prišel v drugo! [...] si mošnjico mi rejeno / djal popolnoma na suho; [...] Sem obesil závolj tebe / dókaj časa uk na kljuko; / treba prečuváti bóde / več noči s prižgano lúčjo, / dolgo si glavó beliti, / de popravim spet zamudo; [...] Si omožil dókaj deklic, / in med njimi mojo ljubco, / mlado deklico nezvesto, / lepo Reziko nemškuto, / za katero rad bi dal bil / kri, življenje, svojo dušo. – / De si njo mi ti omožil, / oh, to je narveči húdo!«* (Učenec).

Kritika veseljačenja brez mere, še bolj pa brez kulture, se ne omeji samo na posameznika, ampak jo obsoja kot način življenja neke skupnosti ali pa celo celega naroda. Zato napiše šaljivo satiro *Nebeška procesija* na račun zatohlega ljubljanskega družabnega in kulturnega življenja. V prvem delu pesmi razlaga Krištof začudenemu Bogu, ki je v nebesih vajen le beračev in preprostih ljudi, zakaj je med zveličanci toliko ljubljanske gospode. Razlog je preprost: ker so ljubljanska gledališča, strelišča in plesišča tako pusta in dolgočasna, hodijo ljudje raje v Božje hiše. *»Druga mesta tud' oltarje / imajo in mašnike – / kaj Ljubljance moje var'je, / de jih manj pekèl požre?«* // *»'Čast in hvala Tebi bodi,' / Krištof mu odgovori, / »'menim, de v Ljubljani zlódi / ima manj zato moči, // ker je revno nje gledišče, / v njem le smrad, temà in mráz, / že trohljivo nje plesiše, / lákot tam, napuh, dolgčas.' [...] 'Torej rajši v božje hiše / je in bo Ljubljančan šel, / ko v gledišče, na plesiše / tlako dela za pekèl.'«* Temu pogovoru prisluškuje Satan in nastavi Ljubljančanom limance: *»Satanas skoz luknjo ključa / gledal in poslušal je, / brž si zmisli zvita buča / za Ljubljance limance: // zidat' vdihne jim kazíno, / kaj de je, pové ime – / žensko, moško tam mladino / z materami vred kazé. [...] Čaka te velika sreča, / ti Ljubljana spačena! / Ti kasarna boš sloveča / satana peklenskega! // Prvi sedež boš hudiča – / čez deset let več ne bo / Krištof tvoj imel mrliča, / de bi dušo dal v nebo!«* (*Nebeška procesija*). Kritika meri v dve strani: najprej v zatohlo kulturno in družabno življenje Ljubljančanov, ki je tako obupno, da gredo ljudje raje v cerkev, še bolj pa meri kritika v »satanove limance«, tj. v prenovljene kazinoje, strelišča in plesišča, kjer Ljubljančani z uživaškimi zabavami in nespodobnim veseljačenjem 'kazijo' svoje duše. V isto smer gre tudi epigram *Zastavica*, ki meri na pomensko kombinacijo casino – asino (osel).

4.2 Vrednote potence (statusne) – uspešnost

V Prešernovih pesmih ni veliko govora o vrednotah, ki so povezane s koristnostjo, denarjem in ugledom v družbi in če že, potem je kritika ostra. Lirski subjekt se tudi zaveda, da denar ni ne 'dober' ne 'slab', ampak da dobi denar pozitivno ali negativno konotacijo šele z namenom in načinom uporabe.

4.2.1 Denar

Zdi se, da je pesnikova bolečina velika, ko uvidi, »*kak išejo dnarje, / kak se le uklanjajo zlatmu bogú*« (V spomin Andreju Smoletu); kako človekova dejanja usmerjata samo preračunljivost in želja po velikem bogastvu: »[V]i, ki *samó vestè, kaj posodila / nesó, kaj hiše, polje, kaj kupčija!* (Vi, ki vam je *ljubezni tiranija*). Bolečina se stopnjuje, ko pesnik uvidi, kako uspešni so neizobraženi sleparji, polni zvijač in širokih ust, in kako hitro so za svoje sleparije z velikimi gmotnimi dobrinami nagrajeni: »*Lani je slepar starino / še prodajal, nosil škatle, / meril platno, trak na vatile, letos kupi si grajšino.*« (Glosa). Kritika ne zadeva samo posamezne spretneže, ki se v življenju pač znajdejo, ampak je goljufanje in laganje postal splošni družbeni pojav. Denar je postal merilo vsega. Vse in vsak je v družbi toliko vreden, kolikor je v službi dobička in hitrega zaslužka. Tudi kulturo, omiko in znanje zadene ista usoda: »*Kranjc! ti le dobička išeš, / bratov svojih ni ti mar, / kar ti bereš, kar ti pišeš, / more dati gótov dnar! / Kar ni tuje, zaničuješ, / starih šeg se zgublja sled, / pevcov svojih ne spoštuješ, / za dežele čast si led.*« (Elegija svojim rojakom) in še »[D]e človek toliko velja, kar plača. / Sem videl čislati le to med nami, / kar um slepí, z goljifijami, ležámi! (Slovo od mladosti). V Romanci od strmega grada hoče gradnik s polno pestjo zlatnikov kupiti puščavnikovo vest: »*Puščavnikovo kúpit' vest / uzáme zlatih polno pest: 'Kar imam s sabo' pravi, 'na! / in molči, de ne zve gospa'*« (Romanca od strmega grada).

4.2.2 Slava, ugled

Kdor brani domovino in skrbi za red in disciplino, ga družba dobro poplača in je v njej spoštovan, medtem ko se mora preprost kmet boriti za preživetje, učeni ljudje pa so celo zaničevani: »*Učeni stan je zaničván, / skrbi in hude leta / moré ubózga kmeta; / narprvi stan soldaški stan: / soldat živi vesel v en dan; / sej cesar dá pol hleba, / in kar je treba.*« (Soldaška).

5 Apolonske vrednote pri Prešernu

Apolonske vrednote so dobile ime po grškem bogu Apolonu. Bil je bog luči, glasbe, umetnosti, nravne čistosti, lokostrelstva, preroštva in medicine. To so vrednote, ki predstavljajo ideal popolnosti in harmonije in so povezane z moralnimi normami in dolžnostmi, ki presegajo osebne koristi. Te vrednote so v zvezi z humanističnim in altruističnim odnosom do človeka in do družbe, prav tako so v zvezi z osebno duhovno rastjo, z odnosom do presežne stvarnosti in smislom življenja.

5.1 Moralne vrednote (družbene, tradicionalne) – dolžnost

Etika in morala imata po svojem izvoru enak pomen, le da ima etika grški izvir, morala pa latinskega. Oba pomenita navado, šego, značaj in običaj, pa tudi stalno bivališče ali deželo. *»Oba izraza označujeta pogled na življenje, ki vsebuje dve prvini: 1. zavest o tistem, kar je za človeka dobro, in 2. zavest o dolžnostih, ki jih mora človek izpolniti. Dobrost določenih dejanj in njihova obveznost sta torej dve najbolj trdni značilnosti etične oziroma moralne zavesti (Stres 1999: 11).* Etika je v nekem smislu filozofija morale, tj. splošno in racionalno utemeljevanje moralnih zapovedi, ki so v družbi priznane in velikokrat v obliki pravnih predpisov obvezne za vse. Podobno pove tudi naslednja definicija: *»Filozofska etika reflektira naše dejavnosti, metodično in sistematično raziskuje njihova osnovna načela in principe. Etika poskuša pozicije argumentirano utemeljiti. (Hepfer 2008: 10).* Moralne vrednote, ki jih je bilo mogoče iz Prešernovih pesmi izluščiti, so naslednje: ljubezen do domovine, svoboda, pravičnost, čast, mir, sloga, enakost, dobrot, poštenost, delavnost in o ljubezni. Vse te vrednote se v veliki meri nanašajo na medčloveške odnose v družbi in na kulturo skupnega bivanja, četudi niso vedno v pravni obliki zapovedane, ampak samo zaželeni. Od uresničevanja teh vrednot je v veliki meri odvisna zunanja blaginja ljudi v neki skupnosti.

5.1.1 Ljubezen do domovine

»O Vrba! srečna, draga vas domača, / kjer hiša mojega stoji očeta« (O Vrba! srečna, draga vas domača). Tako se začne znameniti sonet, kjer se lirski subjekt z ljubeznijo in domotožjem obrača na ljubljeno vas, v kateri je preživel zgodnje otroštvo.

Ljubezen do domovine se lahko izraža na mnogotere načine. Lahko se v obliki prizadevanja za kulturni dvig svojega naroda, lahko v obliki gospodarskega in socialnega prizadevanja, lahko v obliki vojskovanja za obrambo dežele in seveda tudi v obliki raznoterih prizadevanj, ki jih širša javnost ne opazi. Svojo deželo ljubi tudi tisti, ki trpi, ko vidi in spozna, da se ljudje v glavnem pehajo za svojo korist in tako malo za skupni blagor. V tem smislu je trpel

Andrej Smole, a ena želja pa se mu je le izpolnila: »Mogla umreti ni stara Sibila, / de so prinesli ji z doma prsti; / ena se tebi je želja spolnila: / v zemlji domači de truplo leži. // V zemlji slovenski, v predragi deželi, / ki si jo ljubil presrčno ves čas; / v kateri očetje so naši sloveli, / ktera zděj íma grob komej za nas« (V spomin Andreja Smoleta). Še bolj je trpel pesnik sam: »Izdíhljeji, solzé so jih redile / s Parnasa mojga rožice pričjoče: / solzé 'z ljubezni so do tebe vroče, / iz domovinske so ljubezni lile. // Skeleče misli, de Slovenec mile / ne ljubi matere, vanj upajoče (Izdíhljeji, solzé so jih redile); Zemlja kranjska, draga mati! / kdaj bo utihnil najni jok? / Al kděj bova vídla vstati / bratov jaz, ti čast otròk? [...] Itaka ni b'la bogata / žita, vina, konj, ljudi, / tesna, majhena, gorata, / vènder davno že slovi, // ker jo ljubil je do smrti, / vsak ji sin ostal je zvest, / mimo Itake vse črti, / kar Odisej vidi mest.« [...] »Tiho, pesem! – bolečine / ne razglašaj naših ran, / ée nečast te naša gine, / dómu, Kranjc moj, zvest postan'!« (Elegija svojim rojakom). Prešeren sam je zastavil svoje najboljše moči v upanju, da bo s svojimi pesmimi dvignil omiko slovenskega človeka in se bodo končno nehale razprtije: »De bi nam [Orfej, mišljen je Prešeren sam] sŕca vnel za čast dežeje, / med nami potolažil razprtije, / in spet zedinil rod Slovenšne cele! // De b' od sladkôte njega poezije / potihnil ves prepír, bile vesele / viharjov jeznih mrzle domačije!« (Obdajale so utrjene jih skale).

Svojemu prijatelju in mentorju Matiju Čopu napiše pesnik hvalnico (in zahvalo) njegovemu neutrudnemu delu za dvig kulture na Slovenskem. Preučeval je zakladnice vseh velikih narodov, da bi njih najžlahtnejše sadove prenesel na slovenska tla. Nič ne bo narobe, če bo ta citat zato nekoliko daljši: »Tájati léd naš šele začne se, pomlád je drugód žé; / v drági slovénski ukroten ni domovíni viháŕ. / Stéšemo svój si čolnič nov, z Bógam zročmo ga valóvam; / ní se navádil popréd breznov se, skál ogibát'. / Zvézde, ki réšjo, bílé so neznáne, ki čóln pogubejo; / Lélj bíl naš je krmár, drúgi je bíl Palinúr. / Tí nam otél si čolnič, si mu z jádrami kŕmo poprávíl, / ti mu pokázal si pót právo v dežélo duhóv. / Skríta nobena bila ní zvézd ti nebá poezíje, slédnji je bíl ti domač jezik omíkan, učen. / Stári Rimlján kar svetá je gospód, kár Grecija módra, / z Láhi Francóz, Španijól, Némec in Albionec, / Čeh in Polják, kar Rúš in Ilír, kar ród naš slovénski / slávnih izmíslil si bíl čása do tvôjga písánj, / póлно si znádnost imél njih, Čóp! velikán učeností, / ti si zakláde duhá Krezove bíl si nabrál. / Nísi zaklépal doma tí žláhtnega bláгодарóva, / sebi zročeno mladóst, drúge si z njim bogatíl.« [...] Séme, ki tí zasejál si ga, žé gre v klásje vesélo, / nam in za námi dokáj vnúkam obéta sadú. / Naj se učenóst in imé, část tvôja, roják! ne pozábi, / dokler tebi dragó v Kránji slovénstvo živí!« (V spomin Maija Čopa).

Ljubezen do domovine se razširja na vse ljudi, še posebej pa gre hvalospev slovenski deželi, slovenskim bratom, slovenskim fantom in dekletom, in sicer tako: »*Komú narpred veselo / zdravljico, bratje! čmo zapét'! / Bog našo nam deželo, / Bog živi ves slovenski svet, / brate vse, / kar nas je / sinov sloveče matere! [...] Bog živi vas Slovenke, / prelepe, žlahtne rožice; / ni take je mladenke, / ko naše je krvi dekle; / naj sinóv / zarod nov / iz vas bo strah sovražnikov!*« (Zdravljica).

In končno ljubi svojo domovino tisti, ki je ob hudi uri zanjo pripravljen dati svoje življenje: »*Mladenči, zdaj se pije / zdravljica vaša, vi naš up; / ljubezni domačije / noben naj vam ne usmrti strup; / ker zdaj vas / kakor nas, / jo srčno bránit kliče čas!*« (Zdravljica).

5.1.2 Svoboda

Prešeren uporablja za pojem svobode izraz »prostost« ali pridevnik »prost« in jo uporablja v dvojnem pomenu: po eni strani razume notranjo svobodo kot duhovno sestavino posameznikove osebnosti, po drugi strani mu je svoboda zunanja takrat, kadar misli na politično ali narodovo svobodo.

Notranja svoboda pomeni lirskemu subjektu predvsem prostost od nizkih želja in namenov in prostost od čutne in strastne narave v človeku, in sicer takrat, kadar si posameznik želi pridobiti osebno kratkotrajno korist ali zadovoljiti svojo strastno naravo brez etičnih meril. Pesnik obsoja na hitro pridobljeno bogastvo, goljufige in dobičkarstvo, kakor smo to opisali pod vrednoto denar.

Biti svoboden pesniku ne pomeni samo biti prostost od nižjih dobičkaželjnih želja in strasti, ampak mu je svoboda vrednota, ki posamezniku omogoči odločitev za višje vrednote, za tiste, ki ne služijo pridobivanju imetja, temveč bogatijo in plemenitijo človekovo naravo. Ljudje take svobode praviloma ne razumejo in se ji posmehujejo, vendar pesnik prenaša težo njihovega posmeha. V *Glosi* beremo, da Kranjci pesnikom osle kažejo in ne razumejo pesnikove »slepote«, a odgovor je tak: »[K]oder se nebo razpenja, / grad je pevca brez vratarja, / v njem zlatnina čista zarja, / srebrnina rosa trave / s tem posestvom brez težave / on živi, umrjè brez d'narja. (Glosa). Še bolj občuti lirski subjekt težo svobode, kadar lastno svobodo poveže s poslanstvom, ki ga pesnik nosi v srcu. V pesmi *Pevcu* pesnikova svobodna odločitev, da izpolni, kar mu velewa stan, prinese s seboj hude notranje boje in bolečine, ki ga pripeljejo skoraj na rob obupa. Za ceno svobode mora v prsih nositi »al' pekèl al' nebo!«

Pomen zunanje svobode ali prostosti Prešeren omenja ne več mestih. Zunanja prostost je tako velika vrednota, da je zanjo vredno umreti, kajti »*manj strašna noč je v črne zemlje krili, / ko so pod svetlim soncam sužni dnovi!*« beremo v *Krstu pri Savici*; Ideja svobode in bratstva je v *Zdravljici* razširjena na vse narode, tako beremo: »*Živé naj vsi naródi, / ki hrepené dočakat' dan, / ko, koder sonce hodi, / prepír iz svéta bo pregnan, / ko rojak / prost bo vsak, / ne vrag, le sosed bo mejak!*«

5.1.3 Pravičnost

Pojem pravičnosti je vezan na življenje ljudi v neki skupnosti in na njihove medsebojne odnose, npr. v družini, v javnosti ali v državi. Pravičnost je po Aristotelu najvišja in najpopolnejša krepost in osrednje etično merilo, po katerem se urejajo medčloveški odnosi v neki skupnosti (HWPh, zv. 3: 329). Načelo pravičnosti se dopolnjuje z načelom plačila, ki zahteva, da morajo biti prave vrednote, to so tiste, ki jih ima pesnik za dobre, ustrezno poplačane in v družbi priznane, da se tako tudi na zunanji način pokaže vrednost nosilca omenjenih vrednot.

Prešeren besedo pravičnost v svojih pesmih zapiše le enkrat in sicer v *Slovesu od mladosti*: »*Okusil zgodaj, sem tvoj sad, spoznanje! / Veselja dokaj strup njegov je umoril: / sem zvedel, da vest čisto, dobro d'janje / svet zanič'vati se je zagovoril, / ljubezen zvesto najti, kratke sanje! / Zbežale ste, ko se je dan zazoril. / Modrost, pravičnost, učenost, device / brez dot žal'vati videl sem samice.*« Pesnik najprej našteje, katere vrednote se mu zdijo pomembne; to so čista vest, dobro delo in zvesta ljubezen, nato pove, da so to le kratke sanje, ker jih svet zaničuje. Posledično ostane nosilec teh vrednot v stvarnem življenju prezrt in osamljen. Sklepamo lahko, da vsebujejo pesnikove misli neizraženo zahtevo, da bi morale biti omenjene vrednote že v stvarnem življenju (in ne šele v življenju po smrti) spoštovane in javno priznane, in sicer v obliki moralnega in materialnega plačila: »*Čista vest in dobro dejanje bi morala biti poplačana s spoštovanjem in pohvalo, ljubezen bi zaslužila z nasprotne strani enako zvesto privrženost; modrost, pravičnost ali učenost pa bi terjale zase socialno in materialno nagrado, ki jim očitno gre po njihovih vrednih zaslugah*« (Kos 1966: 58).

Načelo plačila, ki ga zahteva načelo pravičnosti, se ponavlja v mnogih pesmih, največkrat samo posredno. Prek tistega, kar pesnik določeno pove o stvarnosti, izvemo, da ustrezno plačilo in ugled v družbi ostaneta neuresničen ideal. To je Prešeren izkusil sam, njegovi najboljši prijatelji, ki so svoje življenje podredili visokim idealom, prav tako: »*Vem, bil osamljen, tujec si povsodi, / bilo ni sreče zate kot ne zame:*« (*Dem Andenken des Matthias*

Čop); »Kratko sijale so zvezde prijazne, / v sanjah prijetnih te zibal je up; / jezo si sreče občutil sovražne, / zgodaj okusil življenja si strup.« [...] »Videl povsod si, kak' iščejo d'narje, / kak se le uklanjajo zlat'mu bogú; / kje bratoljubja si videl oltarje? / S srcem obupnim si prišel domú« [...] »V zemlji slovenski, v predragi deželi, / ki si jo ljubil presrčno ves čas, / vk'teri očetje so naši sloveli, / k'tera zdaj ima grob komaj za nas« (V spomin Andreja Smoleta).

So primeri, ko je poštenemu možu z ugledom in častjo poplačano že v času njegovega življenja. Anton Čop je bil Prešernu naklonjeni ljubljanski sodni svetnik. Ko se je leta 1843 selil v Celovec, je Prešeren v njegovo čast napisal poslovilni sonet *An den Herrn k.k. Appellationsrat Anton Tschop bei Gelegenheit seiner Übersiedlung nach Klagenfurt*. V njem izpoveduje priznanje najvišjim poklicnim in človeškim vrlinam sodnika Antona Čopa in našteje najvišja merila pravniške in sodne službe: bleščeč razum, pogum in nepristranost pri odkrivanju resnice, čut za varstvo sirot in domovine. Poudari Čopov napor, da je pri sodbah združeval pravo in dobroto (milo), kajti kot pravniku, je bilo Prešernu gotovo znano, da je največja pravičnost lahko najhujša krivica (*summum ius, summa iniuria, Cicero, de offic. I, 10, 33*). Prav tako izstopa nadvse humanistična misel, da je potrebno domovino braniti z *dúha silo*, to se pravi z duhovno močjo, ki jo ima izobraženi, pravični in pošten mož. Da je za svoje napore dosegel plačilo že na tem svetu, je v pesmi opisano tako: »Poslôvi srečen se od domovine, / kjer bil si za pravičnega sodnika, / ki pred njegà pogumom laž se umika, / pred bistrim umom zmotni videz gine!« [...] »Sirotam bil si varuh. Pravo in milo združiti trudil si se neprestano. / Vse v slehernem je zboru te čistilo. // Naj let ti mnogo delavnih bo dano; / na višjem mestu brani z dúha silo / deželo, ki si bil ji v diko izbrano.«

Kako visoko je vrednota pravičnost postavljena in kako zaželena je na vseh področjih človekovega udejstvovanja, lahko razberemo iz *Napitnica gospdu Janezu Tomanu in njegovi ženi Frančiški na dan njiju poroke*: »Naj kmalu vstanejo te zveze priče: / zarod sinóv, kot oče ves krepak, / ki le Bogu se in pravici umiče, / in rod hčerá, kot mati mil in blag!«

5.1.4 Čast

Čast je priznanje velike vrednosti in veljave neki stvari ali osebi. Do neke mere gre čast vsakemu človeku, tudi slabemu, ker je človekovo bivanje samo povezano z nekim dostojanstvom in nedotakljivostjo, ker nihče ne more in ne sme postati predmet ali sredstvo za doseganje drugih ciljev. Še v veliko večji meri gre čast človeku, ki s svojim moralno neoporečnim ravnanjem, z učenostjo in delom skrbi za skupni blagor. In čeprav je res, da se

visoko etičnim osebam godi ravno obratno, da so torej v družbi odrinjeni na rob ali pa se jim njihova čast povrne šele po njihovi smrti, ostane vrednota čast kot ideal humanistične ureditve neke skupnosti. Tako tudi Prešeren svojemu prijatelju Matiju Čopu v pesmi *V spomin Matija Čopa* daje veljavo in priznanje njegovi učenosti in njegovemu kulturnemu prizadevanju za dvig kulturne ravni Slovencev in da njegovo v zemljo padlo seme že rojeva sadove: »Séme, ki tí zasejál si ga, žé gre v klásje vesélo, / nam in za námi dokáj vnúkam obéta sadú. / Naj se učenóst in imé, část tvôja, roják! ne pozábi, / dokler tebi dragó v Kránji slovénstvo živí!«

Poudariti je treba, da gre čast samo tistemu človeku, ki uresničuje visoke etične norme, in sicer tudi za ceno lastnega življenja. Tako si npr. zasluži čast kapetan potapljačice ladje, ko najprej poskrbi za varnosti potnikov in posadke teč zadnji zapusti ladjo; gasilec, ki iz goreče hiše reši na smrt obsojenega ponesrečenca; mož, ki pred nasilnežem brani otroka, žensko, starejšega človeka itd. Vselej gre za obrambo šibkejšega ali pa za obrambo vrednot, ki so v neki družbi javno priznane in spoštovane. Še bolj pa se zdi, da je pomemben nagib ali motiv prostovoljnega izpolnjevanja visokih etičnih meril. Visoka etična merila lahko namreč izpolnjujemo zaradi njih samih, tj. iz prepričanja, da so dobra in izpolnitve vredna, ali pa iz drugih nagibov, npr. zaradi strahu pred kaznijo, zaradi lastne koristi, ugleda, dobrega plačila itd. Res pa je, da se motivi za določeno dejanje večkrat prepletajo in ni vedno lahko ugotoviti, kateri nagib je za to ali ono dejanje odločilen. Tako npr. v *Soldaški* dobimo najprej vtis, da gre za lahkoživega vojaka, ki obhodi pol sveta in brezskrbno živi ter sprejme nevarnost smrti v boju kot sestavni del takšnega načina življenja. To misel bi lahko podpiral tudi zaključek pesmi, ki pravi, da želi vojak veselo živeti in junaško umreti. Ampak v pesmi je naveden glavni motiv vojakovih dejanj, tj. zvestoba le eni ljubici in tej ljubici se čast pravi. To lahko po eni strani razumemo tako, da se vojak veseli svobode in načina življenja, ki ga prinaša vojaški stan, ampak tem »ljubcam« vojak ni zvest. Je pa zvest vrednoti čast (se pravi njej je vse podrejeno, ker je na vrednostni lestvici najvišje postavljena – tako lahko razumemo besedo »zvest«), ki od vojaka zahteva obrambo domovine, tj. konkretnega ozemlja, otrok, žena, starejših, bolnih ...: »Le eni ljubici je zvest, / ti ljubci část se pravi, / ta gre z njim v boj krvavi, / ga spremi čez goré brez cest, / in čez ozidje trdnih mest, / kjer smrt junaške brate / povabi v svate« (*Soldaška*), in sicer zato, »de oblast / in z njo část / ko pred, spet naša bosta last« (*Zdravljica*).

5.1.5 Mir, sloga, enakost

»Šest mescov moči tla krvava reka, / Slovenec že mori Slovenca, brata – / kako strašna slepota je človeka!« vzklikne pesnik z bolečino v srcu, ko vidi, da Slovenec Slovenca – brata – mori.⁶

Mir, sloga in enakost so vrednote, ki so temeljnega pomena za sožitje v družbi in omogočajo posamezniku ne le telesni, ampak tudi duhovni razvoj. V tem smislu se Prešeren spominja prizadevanja svojega prijatelja Andreja Smoleta »kak [...] za srečo človeštva [je] bil vžgan! (V spomin Andreja Smoleta). Enakost ali enakopravnost pomeni, da so ljudje pred zakonom enaki ne glede na vero, raso ali stan. Sloga je v družbi potrebna, da ljudje iščejo, kar jim je skupnega in ne, kar jih ločuje. Brez miru pa nobena družba ne more živeti, ker se iztroši v premagovanju nesoglasij, zanemarija pa duhovno dediščino, iz katere družba raste: »Edinost, sreča, sprava / k nam naj nazaj se vrnejo; / otrók, kar ima Slava, / vsi naj si v róke sežejo.« Vse te vrednote pa naj se širijo na vse narode in na vse ljudi: »Živé naj vsi naródi, / ki hrepené dočakat dan, / ko, koder sonce hodi, / prepír iz svéta bo pregnan, / ko rojak / prost bo vsak, / ne vrag, le sosed bo mejak!« (Zdravljica).

5.1.6 Dobrota

Dober človek izpolnjuje visoke moralne norme; je dobrega srca, je usmiljen, ima razumevanje za ljudi na obrobju družbe, ne sodi prestrogo, ne daje prednosti koristi in želi dobro vsem ljudem: »Nazadnje še, prijatlji, / kozarce zase vzdignimo, / ki smo zato se zbratli, / ker dobro v srcu mislimo; / dókaj dni / naj živí / vsak, kar nas dobrih je ljudi!« (Zdravljica) in o Andreju Smoletu pravi, da »boljga srca ni imela Ljubljana« (V spomin Andreja Smoleta). In Črtomir med poslovitvijo naroči Bogomili »[k]ar Staroslav zlatá še hrani zame, / daj ga sirotam'« (Krst) in s tem označi Črtomira kot dobrega in usmiljenega človeka.

Ljubljanskemu županu Janezu Radeckitu je ob 25 obletnici županovanja napisal prigodniško slavnostno pesem. V njej hvali županovo prizadevanje za gospodarski in socialni napredek. Še posebej pohvali županovo pozornost in skrb, ker je 'bratom', ki jih je v življenju doletela nesreča, podaril občinsko hišo: »Njim, ki greni potreba lét večéra, / al préd je tréšila v njih barko strela, / jim z jadri svojim' plávati zavéra, / naproti Tvoja je pomoč hitela, / z dobrotljivosti zbóram si načinil, / de jih podpira mestna srenja cela. / De bi v samoti revež ne poginil, / de brat pomagal bratu bi 'z nesreče, / občinsko hišo ubogim si vlastnil« (Janezu N. H. Radeckitu).

⁶ Izstopa oznaka 'brat' za Slovence. Ta beseda poudarja zelo ozko, skoraj sorodstveno vez med Slovenci.

5.1.7 Poštenost, delavnost

»Zvestó srce in delavno ročico / za doto, ki je nima milijonarka, / bi bil dobil z izvoljeno devico« (*O Vrba! srečna, draga vas domača*), če ne bi bil Prešeren šel v širni svet in spoznal, kako se vse, kar si srce sladkega obeta, v strup obrača. Tako Prešeren poje hvalo zvestemu srcu in delavni ročici – vrednoti, ki se ju ne da kupiti in ju bogati ljudje ne cenijo (milijonarka kot pojem bogatega človeka brez temeljnih človeških vrlin).

5.1.8 Ljubezen

Pojem ljubezni, ki se je na ozemlju današnje Evrope do danes izoblikoval skozi grške, latinske, judovsko-krščanske in humanistične idejno-kulturne tokove, je najvišja in najbolj univerzalna vrednota. V evropskem vrednostnem sistemu je ljubezen vrлина vseh vrlin. Težava je ta, da se pojem ljubezni izmuzne jasni definiciji. Vsaka izraža le odtenek njene resničnosti. Ljubezen med moškim in žensko ni enaka ljubezni do domovine in ljubezen do prijateljev ni enaka religiozno motivirani ljubezni do sovražnikov. Prav tako se je pojem ljubezni skozi zgodovino spreminjal vse do danes. V *Zgodovinskem slovarju filozofije* (HWPh, zv. 5: 290–327) je razvoj pojma ljubezni prikazan na skoraj štiridesetih straneh. Nekaj drobcov navedemo tukaj, in sicer tiste, ki se nam zdijo pomembnejši.

Pri Platonu je ljubezen 'eros' povezana z lepoto in je neke vrste pot do globljih spoznanj oziroma sredstvo, ki naj dviga človeka od zemeljskih lepot do večnih idej lepega in dobrega. Razlikuje več stopenj 'erosa': (1.) lepota telesa, (2.) lepota vseh teles, (3.) lepota duše, (4.) lepota v skupnosti in znanosti, (5.) ideja lepega. Pri Aristotelu je ljubezen prijateljstvo 'philia' in je ena od praktičnih vrlin, ki se jo glede na predmet (dobro, prijetno, koristno) razvrsti na tri oblike prijateljstva. Najvišja oblika prijateljstva mu je prijateljstvo zaradi dobrega samega, tj. zaradi prijateljstva samega, ki se ne meša s koristjo ali ugodjem. Tomaž Akvinski razlikuje tri oblike ljubezni: prvo oblika je enaka z Aristotelovo obliko prijateljstva, druga oblika ljubezni je Božja ljubezen, ki je dejavna navzven kot ustvarjalna sila in se v svetu pojavlja kot podoba samega sebe. Zato lahko razumemo stvarstvo kot podobo ljubeče samorazodevajoče se Božje ljubezni. Most med človeško ljubeznijo (prva oblika ljubezni) in Božjo ljubeznijo (druga oblika ljubezni) je vzajemno delovanje tretje oblike ljubezni, to je 'caritas' (grško agape), ki se uresničuje v ljubezni do Boga in do bližnjega.

Prešeren besede iz besedne družine 'ljubezen' (ljubezen, ljubiti, ljubljene ...) zapiše skoraj sto petdesetkrat (izbor je samo iz pesmi, ki so bile objavljene v *Poezijah*), če bi zbrali še sopomenke (npr. draga moja, rože cvet ...) bi bilo teh besed še veliko več.

5.1.8.1 *Ljubezen med moškim in žensko*

Ljubezen med moškim in žensko je temeljna in najizrazitejša oblika ljubezni med ljudmi. Zato je razumljivo, da je Prešeren o njej veliko pisal. Mi se bomo v naši raziskavi osredotočili na vsebino ali sporočilnost napisanega, medtem ko nas način Prešernovega pisanja tu ne zanima. Še manj se bomo dotaknili literarnih tokov, ki naj bi vplivali na slog pesnikovega pisanja (grška in rimska literarna tradicija, Dante, Petrarka ...). Domnevamo le, da je pesnik (lirski subjekt) pisal tako, kakor je v resnici sam čutil in so njegovi opisi ljubezni odslikava njegovih lastnih notranjih doživljanj, razočaranj, hrepenenj, idej in misli.

Poskusimo na začetku zapisati nekaj bolj splošnih ugotovitev, ko obravnavamo tematiko ljubezni med moškim in žensko. Prešernova ljubezen do ženske »*je redoma namenjena zelo mladim dekletom okoli šestnajstega leta, še neporočenim ali niti še zaročenim, vsekakor šele stopajočim v leta, godna za snubitev in možitev*« (Kos 2002: 57) in se v tem razlikuje od svojih pesniških zgledov Horaca, Ovida, Danteja ali Petrarke (n. d., 56–57). Poleg tega ob prebiranju opazimo, da je ljubezen pesniku predvsem duhovno-čutne narave in so opisi ženske praviloma lepi, nežni in dostojanstveni. Opazimo namreč, da pesnika pri mladih dekletih v prvi vrsti privlačijo njihov obraz, oči ali smehljaj, ki so mu zunanja podoba dekletove notranjosti ali njene duše. V *Strunam* beremo »*kak s seboj me vedno vleče, / koder hodi, njen obraz*«; *Pod oknam* je »*obraz mili*«, ki je pesniku vedno pred očmi; *K slovesu* se pesnik sprašuje »*Kaj od mene preč oko, / preč obraz obračaš mili?*«; V *Krstu pri Savici* je Bogomila predstavljena kot »*svet' obraz device*« in v sonetu *Vrh sonca* je pesnik »*pričo nje [...] slep za vse device, zamaknjen v mil' obraz srca kraljice*«. Bolj konkretno pa so v Prešernovih pesmih med moškim in žensko poudarjene naslednji odtenki vrednote ljubezni.

5.1.8.1.1 *Čas je zdravilo ljubezni*

V Prešernovih pesmih najdemo tudi spravljive oziroma življenjske misli o razočarani ljubezni: »*Tri leta so preč, zdravnik je čas, / razjásnil se spet je godca obraz*« (*Ženska zvestoba*).

5.1.8.1.2 *Nesrečna ljubezen pomaga izoblikovati globlja življenjska spoznanja*

V pesmi *Ženska zvestoba* mlad veseljaški godec igra po veselicah. Medtem ko on igra, doživi vrsto ljubezenskih prevar. Najprej ga zapusti bogata županova hči, zatem siromašno dekle in na koncu grajska hišna in izkušena lepotica. Vsakič ko se to zgodi, mu struna na godalu počí. Po vsakem razočaranju si oblubi, da nove strune ne bo več napel, a ga prijatelji potolažijo in pregovorijo, da se igranju ne odpove. Pesem se zaključi takole: »*Na eno je struno godel vesel,*

/ in zraven od svojih ljubic je pel. // In pel je takó od žen in deklet, / de nič nobeni ne sme se verjet. // Zaljubil se ni v nobeno več, / dal eno jim hvalo je godec sloveč: // 'De ône samé nam úrjo roké, / de ône samé nam gláve vedré.'« (*Ženska zvestoba*). Pomen ali sporočilo zadnje dvostičnice je lahko presenetljiv. Kajti razumemo ga lahko tako, da »zdaj prejema [Prešeren] tudi ljubezensko nesrečo, brezup in resignacijo kot pesniško tvorna stanja (Paternu 1977 II: 60). Nesrečna ljubezen je torej lahko vir pesniškega in – domnevati smemo – tudi drugačnega ustvarjanja.

5.1.8.1.3 Ljubezni se ne da nasprotovati

Ljubezen med zaljubljenca je lepa, a malokdaj brez vseh vrst težav. Težave lahko prihajajo iz njunega medsebojnega odnosa ali pa od zunaj, a prava ljubezen vedno najde rešitev in je ni mogoče z ničemer prekiniti. V pesmi *Hčere svet* se 'stari oča' jezi na svojo hčer, ker se cele noči pogovarja s svojim ljubim, nakar ji zagrozi, da ji bo preprečil stike z njim. Izkaže se, da se to ne more zgoditi in rešitev je v hčerkinem odgovoru očetu: »[...] 'A]ako hóčte, de ne pride / več pod okno ljubi moj, / za ženico dajte dragmu, / ljubi oča! me na dom.'« (*Hčere svet*); V pesmi *Judovsko dekle* sta fant in dekle različne veroizpovedi, a to ne more biti ovira za njuno ljubezen: » In šla je žalostna domú, / tožila milemu Bogú, / de ni nje vere, nje rodú. // Al večkrat je nazaj prišla; / nje vera trden jez je bila; / ljubezni nje ni ustavila (*Judovsko dekle*).

5.1.8.1.4 Ljubezen je čista in zvesta

Čista ljubezen je sopomenka za nedeljivo naklonjenost in visoko etično držo med osebama. Zvestoba pa je vrednota, ki zagotavlja partnerju neko varnost, zanesljivost in skrbno naklonjenost. Vrednoti čistost in zvestoba se pomensko v veliki meri prekrivata, a ne povsem. Čistost poudarja predvsem pozitivne lastnosti v moralnem pogledu, pa tudi odsotnost drugih motivov za ljubezen (osebna korist, trenutni užitek), medtem ko zvestoba izpostavlja bolj vztrajnost, ki ohranja naklonjeno razmerje neglede na ugodne ali neugodne okoliščine, ki se v daljšem časovnem obdobju največkrat tudi zgodijo (bolezen, starost, nesreče ...).

V *Železni cesti* je prikazan zafrkljiv dvogovor zaljubljenca, ki se poigravata z mislijo o lahkem življenju in hočeta drug drugega besedno ugnati. Na prvi pogled se zdi, da se sploh nimata rada, a je stvar v resnici obrnjena: »Torej bodi meni zvesta, / sej te ljubim le samó; / kje je še železna cesta, / koj mi v zakon daj rokó.' // 'Tebi jaz ne bom nezvesta, / ljubček! ti si tiček zrel: / ko železna pride cesta, / varij, de ne boš mi ušel!' // 'Po nji peljal te ženico / bom na Dunaj, v Gradec, v Trst, / zvesto kazat jim Kranjico, / ak ne bo na poti – krst.'« (*Od železne ceste*). »Zvestó srce in delavno ročico / za doto, ki je nima milijonarka, / bi bil dobil z

izvoljeno devico« (*O Vrba! srečna, draga vas domača*), bi bil pesnik dobil, če se ne bi odpravil v svet. Tudi Bogomilo in Črtomira družijo čista ljubezen: »Že Črtomir! je treba se ločiti, [od Bogomile ...] ki zdaj te z njo ljubezen čista družijo« (*Krst*). V bolj hvalospevnem tonu pa Prešeren nakloni blagohotne verze Janezu Tomanu in njegovi ženi na dan njune poroke. Čista in zvesta ljubezen se v tej pesmi uresničuje v pred Bogom sklenjenem zakonu. Poleg tega naj nihče ne upa postati srečen, če med ljubljeno ni prave, tj. čiste in zveste ljubezni: »Pač blažena in lepa obsijala / današnji dan je sreča vaju dva, / ko sta pred nami in Bogom si dejala, / da vez ljubezni več se ne zrahlja. [...] življenja pot hodila bosta skupaj, / čedalje bolj očito vama bo, / da prave sreče tu nihče ne upaj, / če ni ljubezen srčna v zvezi z njo. [...] Obilen blagoslov naj vam lije / od zveze, ki posvetil je oltar! / Še dolgo naj ti čista sreča sije, / še dolgo živi, blaženi nam par!« (*Napitnica gospdu Janezu Tomanu in njegovi ženi Franciški na dan njiju poroke*). In navsezadnje govori cela pesem *Ženska zvestoba* o zvesti ljubezni moškega, medtem ko so ženske v njej prikazane vsaj deloma kot lahkožive in nevredne moške zvestobe.

5.1.8.1.5 Ljubezen je zvesta do smrti

V nekaterih Prešernovih pesmih je izpostavljena misel, da je ljubezen med moškim in žensko tako močna vez, da jo lahko pretrga le smrt. Če smo natančni, je tukaj opevana le moška ljubezen do izvoljenke⁷: »Zraven si mi ukazala, / de te moram pozabít'; / bógal, deklica bi zala! / ak bi moglo se zgodít'. // Al srce mi drugo ustvari, / al počakaj, de to bít / v prsih neha – Bog te obvari! / préd ni moč te pozabít« (*Ukazi*). Tudi v pesmi *Mornar* se mladenič pred Bogom zaobljubi, da ne bo nikoli svoje izvoljenke zapustil (v resnici sta si zaobljubo obljubila oba, a jo ona prekrši, on pa izpolni): »Pri Bogi sem obljubil, / de préd bom dušo zgubil, / ko nehal te ljubít« (*Mornar*). Še bolj je ta tematika izpostavljena v baladi *Zdravilo ljubezni*, kjer mlad fant ne more pozabiti mrtvega dekleta. Zato mati sinu svetuje, naj s prvim stricem potuje po svetu in išče utehe v vsakdanji radoživosti, toda sin se kmalu domov vrne, še bolj bolan; nato ga mati pošlje k drugemu stricu v samostan, da bi v odmaknjenem duhovnem življenju spet našel mir, a tudi ta pot je zaman. Sin posluša materin tretji nasvet in se k stricu v vojsko poda: »Na vojsko je šel, se srčno bojvál, / časti ni, mir je tamkej iskál. // In préd, ko preteče let' in dan, / do matere pride list poslan. // List črno je zapečaten bil, / 'O, mati! tvoj sin je mir dobil!'« (*Zdravilo ljubezni*).

⁷ Najbrž bo ostalo odprto, v kolikšni meri je opevano ljubezen pesnik tudi sam doživljal. Morda bi bilo bolj smiselno sklepati, da so takšni opisi ljubezni bolj pesniške figure, ki želijo poudariti lastnost čistosti in zvestobe. Ali pa se v takšnem pisanju kaže neke vrste Prešernov zavrt ali celo nevrotičen odnos do žensk, ki ga v realnem življenju ni nikoli premagal in se mestoma zrcali v njegovih pesmih. Jasno pa je, da so to zelo tvegana domneva, ki je ni mogoče dokazati, ampak o njej le razmišljamo. Vsekakor se ta poteza Prešernovega značaja ponavlja tudi v drugih pesmih in je obravnavana v posebnem poglavju.

5.1.8.1.6 Ljubljena ženska je kaŕipot skozi brezna ŕivljenja

V Preŕernovih pesmih opevana ljubezen med moŕskim in ŕensko je seveda ena sama, in vendar ljubezen, ki ima mnogo odtenkov in se njeno pomensko polje nenehno ŕiri. V tem smislu so napisana tudi naŕa ŕtevilna podpoglavja, da bi pokazala pomensko razkoŕnost pojma ljubezni. V naslednjem sonetu je ŕenska s svojo prisotnostjo pomirjevalka fantovih notranjih 'viharjev jeze'. Zdi se, da je moŕki brez ŕenske samo ŕe 'notranjih viharjev igrača': »*Tak kakor hrepení oko čolnarja / zagledat vajni zvezdi, Dioskuri! / kadar razgraja piŕ ob hudi uri, / ko se tepó valovi, grom udarja – [...] tak, draga deklica! zvezd tvojih čakam, / takó in bolj ŕe čakam hrepeneče, / oči zagledat tvojih svítle ŕarke; // zakaj, ak tí rekó beŕát oblakam, / ak ŕe takó vihari jeza sreče, / nebo se kój zvedri krog moje barke*« (Tak kakor hrepení oko čolnarja). ŕe več; izvoljenka je mlademu ribiču kaŕipot in upanje, ki daje moč, da ribičeva barka varno vesla skozi razburkano morje: »*Mlad ribič cele noči veslá, / visoko na nebi zvezda miglja, / nevarne mu kaže pota morjá. // Več let mu ŕarki zvezde lepé / ljubezen sijejo v mlado srce, / mu v prsih budijo čiste ŕeljé. // Ak kaki vihar od déleč preti, / ak kaki se morski som privali, / ak káko mu brezno nasproti reŕi, // na zvezdo gledjóč vhití, bo otet; / mlad ribič od čistega ognja / po morji je varno veslal več let*« (Ribič).

5.1.8.1.7 Ljubezen je močnejŕa od smrti

Ko v Krstu Valjhun premaga Črtomira in njegovo vojsko, si hoče duhovno in telesno poraŕeni Črtomir vzeti ŕivljenje, a ga pred tem dejanjem ustavi misel na ljubljeno Bogomilo. To se pravi, da je njegovo zadnje upanje in poslednja moč njegova izvoljenka Bogomila. Bi nje ne bilo, bi do samomora zagotovo priŕlo. »*Premagan pri Bohinjskem sam jezéri / stoji naslonjen na svoj meč krvávi, / z očmi valov globoki brezen veri, / straŕne mu misli rójijo po glavi, / ŕivljenje misli vzeti si v slepi veri; / al nekaj mu predrzno rôko ustavi – / bila je lepa, Bogomila! Tvoja / podoba, ki speljala ga je 'z boja. // Enkrat videt ŕeli podobo milo, / pozdravit preŕšnjega veselja mesto; / al srečno je prestala časov silo, / al njeno mu srce ŕe bije zvésto, / al morebit pod hladno spi gomilo, / al premagávec mu je vzel nevesto, / al ŕiva, al mŕtva je, zvedet móre, / ločiti préde se iz sveta ne móre*« (Krst).

5.1.8.1.8 Moŕki je izvoljenki ves predan

Iz naslednjih navedb pesemskih odlomkov se da sklepati, da je moŕki svoji izvoljenki ves predan. Ne samo, da je ŕenska v veliki meri vir pesniŕskega navdiha, kot bi lahko sklepali iz verzov »[V]se misli 'zvirajo 'z ljubezni ene [...] Ti si ŕivljenja moj'ga magistrale" (Poet tvoj nov Slovincam venec vije) in ŕe: »*Jim iz oči tí pošlji ŕarke mile, / mi gledati daj lic svetlobo zorno! / Le nji teme kraljestvo je pokorno, / samó njo bógajo viharjev sile. // Skrbi verige*

bodo odstopile, / odpadlo bo železje njih okorno, / s preblago tvojo pomočjo podporno, / vse njih se rane bodo zacelile. // Zjasnilo se mi bo spet mračno lice, / spet upanje bo v srci zelenelo, / in ustam dalo sladke govorice; // na novo bo srce spet oživel, / v njem rastle jasnih poezij cvetlice, / in gnale bodo nov cvet bolj veselo» (Jim iz oči tí pošlji žarke mile), ampak je izvoljenka gospodarica tudi moških misli, njegovih pogledov in njegovih 'nog': »V pravadah ne želi pero ti, / al srce, le zate vžgano, / ti želi v ljubezni služiti; / brez pokoja to za tabo / vódi mi poglede, misli / in nogé z močjo neznano, / koder hodiš, cvet lepote, / žlahtna roža; dekle drago!« (Dohtar). Isto misel najdemo v naslednjih verzih: »Al dragi taka moč je čezme dana, / de pričo nje sem slep za vse device, / zamaknjen v mil' obraz srca kraljice« (Vrh sonca sije soncov cela čeda).

Opis podrejenosti izvoljenki hrabrega junaka Črtomira v *Krstu* je še bolj pretresljiv. Premagani Črtomir si hoče vzeti življenje, a ga misel na izvoljenko ustavi. Znanemu ribiču naroči, naj mu pripelje vesele ali žalostne novice o Bogomili k slapu Savice, kjer ga bo čakal. Drugo jutro se Črtomir in Bogomila pod slapom snideta. Sledi Črtomirjev izbruh sreče in izjava popolne predanosti: »'O, sem na s'ce moje, Bogomila! / Skrbí je konec, žalosti, nesreče, / se trese od veselja vsaka žila, / kar gledam spet v obličje ti cveteče, / naj brije zdaj okrog viharjov sila, / naj se nebo z oblaki preobleče, / ni meni mar, kar se godi na svéti, / ak smejo srečne te roké objeti.'«. Blaženost je tolikšna, da postanejo dogodki okoli njega na mah nepomembni, če sme upati, da jo bo lahko objel. Toda Bogomila se mu izmakne. Razloži mu, da je postala kristjanka, da je zanj molila in prosila, naj ga v boju Marijina milost obvaruje smrti. Nato Bogomila Črtomira reče, naj se odpove svoji zmotni veri, ker jima je zagotovljeno, da se bosta njuni poti po smrti sklenili v »nebeškem dvori.« Črtomir, očitno pretresen od Bogomiline izpovedi, ponovi – zdaj drugič – svojo predanost Bogomili v še bolj čustveno nabitem tonu: »'Kak bom povrnil, Bogomila draga! / ljubezen, skrb, kar si trpela zame?' [... 'D]okler krvi ne vteče zadnja sraga, / in groba temna noč me ne objame, / ti sužno moje bo življenje celo, / ti gospoduj čez vero, misli, delo. // Kako bi mogel tebi kaj odreči, / storiti tega ne, kar boš želela!'«. Večje podrejenosti si je komaj mogoče predstavljati; Bogomila naj gospoduje čez Črtomirove misli, delo in vero; storil bo vse, kar bo želela; Črtomirovo »sužno [...] bo življenje celo.« Nato Črtomir spozna, da Bogomile ne bo mogel poročiti, zato se resigniran želi odpraviti krstiti v Oglej. Sedaj Bogomila naravnost izrazi še eno prošnjo, kaj prošnjo, sliši se kot ukaz (*se pričo mene odpovej zmotnjavi*), in sicer, da naj se pred njim da krstiti. Črtomir se molče – že tretjič – podredi njeni želji: »Molče v to prošnjo Črtomír dovoli.« in se napoti v Oglej.

Ta moška lastnost – biti ženski v celoti podrejen in od nje odvisen – je nakazana tudi v pesmi *Zdravilo ljubezni*. Mladenič, ki mu ljubica umre pri osemnajstih letih, je nesposoben življenja brez nje. Potolažiti ga ne morejo ne modrost, ne vera, ne učenost, ne radostno življenje, ne vojaška disciplina. Mladenič ne najde miru za nov začetek, zato pa ga najde v grobu.

5.1.8.1.9 Nedosegljiva ljubezen je moškemu v pogubo

Kadar čas ne ozdravi srčnih ran, kadar se neuresničena ljubezen ne preusmeri v globlja spoznanja in v nove življenjske naloge, takrat je neuresničena ljubezen moškemu v pogubo. Zdi se, da takrat izgubi moški smisel svojega bivanja in drvi v prepad. Kajpada je v takih primerih najbolj pri roki pijača: *»Kupído! tí in tvoja lepa starka, / ne bóta dalje me za nos vodila; / ne bom pel vajne hvale brez plačila / do konca dni, ko siromak Petrarka. [...] Obeti vajni so le prazne šale; / sit, nehvaležnika! sem vajne tlake; / té leta, ki so meni še ostale, // cel dan iz pravn koval bom rumenjake, / zvečer s prijatli praznil bom bokale, / preganjal z vinam bom skrbi oblake (Kupído! tí in tvoja lepa starka).* Naslednja stopnja je dati pogledom, mislim in željam prosto pot: *»Ne bom več tebe pil, solz grenka kupa! / Pogledi, misli in željé goreče! / vam próstost dam, ker zdravja nimam upa: // hodíte, kamor vedno sla vas vleče, / vpijanite od sladkega se strupa, / ki mi razdjál srce bo hrepeneče«* (Kadar previdi učenost zdravnika). Zadnja stopnja je enaka usodi mladega ribiča, ki je izgubil vse upanje za svojo izvoljenko, in se *»s celo močjo v veslo upre«* naproti brezglavim nasladam, ki pa so bolj beg pred samim seboj kakor pa rešitev iz obupa: *»Enkrat se valovi morjá razdelé, / prikažejo 'z njih se dekleta lepé, / do pasa morske dekleta nagé. / Se kopljejo, smejajo, tak pojó: / 'O, srečen ribič, srcé zvestó! / kak dolgo še misliš ti gledati v njo?' [...] Fant s celo močjo se v veslo upre, / ni mar skalovja mu, viharjov ne, / nič več se na zvezdo ne ozre. // Naprej brez miru svoj čoln drví; / al tak za pevkami ribič hiti, / kdo ve! al sám pred seboj beži. // Zgubljen je, vtopljen, se bojim; / kdor ljubi brez upa, ga svarim, / nikar naj ne vesla za njim! (Ribič).*

5.1.8.2 Ljubezen med materjo in otrokom

Ljubezen med moškim in žensko je temeljna in najizrazitejša oblika ljubezni med ljudmi. Sad te ljubezni so otroci. Razumljivo je, da je takrat sreča med zakoncema velika, in razumljivo je, kako velika je nesreča, kadar pride vse drugače. V *Nezakonski materi* je prišlo vse drugače: mlademu dekletu se je zgodilo tisto, kar je v tistih časih veljalo za veliko sramoto pred Bogom in ljudmi – postala je nezakonska mati (Privšek 2001: 40). *»Predvsem Kranjska je v primerjavi z drugimi notranjeavstrijskimi deželami veljala za deželo, kjer sta podeželsko prebivalstvo in lokalna duhovščina zelo ostro preganjala nezakonsko materinstvo«* (Privšek 2001: 82). Družba je nezakonske matere ožigosala s takšno močjo, da so mnoge ženske

nosečnost prikrivale in po porodu naredile detomor v upanju, da bo ostal neodkrit.⁸ Za takratno družbo je bilo samoumevno, da je bila za nastali položaj izključno nezakonska mati kriva in je vsa sramotenja, ponižanja in kazni morala nositi sama: »*Noben od teh moških ni bil kaznovan. Celo, kadar je bil označen kot zapeljivec ali pa je žensko omamil z alkoholom, da je lahko z njo spolno občeval, mu niso naprtili nobene krivde. Vedno je kot protiargument obveljala nemoralnost ženske, ki se je pohotno in preveč lahkomišno predalo* (Privšek 2001: 55).

V takšnem položaju je v naslednji pesmi mlada mamica z nezakonskim otrokom. Prizor je prikazan kot dvogovor med materjo in otrokom. Izvemo, da je mati mlada, neporočena in zaslutimo lahko, da je položaj težak, kljub milemu nagovoru matere. Nad njo se vrstijo obtožbe: izvemo, da jo oče pretepa in kolne, da se mati nad njeno nesrečo joče, da se jo lastni starši sramujejo in končno, da v družbi za njo kažejo s prstom. Nato izvemo, da jo je zapustil oče otroka, ki ga je srčno ljubila in da se tudi on otroka in nje sramuje. V strnjeni in preprosti obliki se pred nas razgrne skoraj nemogoč položaj, v katerem se je nezakonska mati s svojim otrokom znašla, a ga je kljub zapuščenosti in izvrženosti iz družbe in kroga domačih sprejela, ker ga ljubi: »*Kaj pa je tebe treba bilo; / dete ljubó, dete lepó! / Al te je treba bilo, al ne, / vender presrčno ljubim te.*« Ljubezen je torej tista nevidna vez, ki sprejme nase vse 'križe' tega sveta, ker »[m]eni nebo odprto se zdi, / kadar se v tvoje ozrem oči, / kadar prijazno nasmejaš se, / kar sem prestala, pozabljeno je.« Zapoved ljubezni se zdi dokončna in brezpogojna: »*Al te je treba bilo, al ne, / vedno bom srčno ljubila te*« (Nezakonska mati).

5.2 Vrednote izpolnitve (spoznavne, estetske, kulturne, verske vrednote)

Druga podskupina apolonskih vrednot so vrednote izpolnitve. Doslej smo obravnavali naslednje podskupine vrednot: (1) hedonske (uživanje), (2) potenčne (uspešnost), (3) moralne (dolžnost), sedaj pa (4) izpolnitvene (izpolnitev).

Vrednote izpolnitve so tiste vrednote, ki človekovo delovanje manj usmerjajo navzven v družbo (čeprav seveda tudi), zato pa več v človekov notranji duhovni svet. Ob teh vrednotah si človek jasneje odgovarja na vprašanja, čemu živi, kaj je smisel njegovega bivanja, zakaj in čemu trpljenje, zakaj smrt in kako po njej, ali obstaja Bog, od kod toliko zla v svetu, kaj je

⁸ »V 'Slovenskem narodu' je bilo od leta 1868 do leta 1899 136 poročil o domnevnih ali dokazanih detomorih« (Privšek 200: 38). Delež nezakonskih otrok za deželo Kranjsko je objavljeno v *Slovenskem narodu* – v letu 1871 je bil odstotek 12,05 % (Privšek 2001: 41). Ta mračna tematika je izpričana v slovenski ljudski pesmi. V n. d. lahko beremo: »*Zmaga Kumer je v študiji 'Balada o nevesti detomorilki' preučila in predstavila različne ljudske pesmi na to temo. Iz teh pesmi je lepo razvidno, da se je detomorilstvo med ljudmi smatralo za greh, za katerega ni bilo odpuščanja.*« Miran Hladnik poudarja, da se slovenska povest, ki zlasti v 19. stoletju realistično odslkava socialno vlogo in nesvetniški značaj kmečke matere, kar v enajstih primerih srečuje z detomorom, umorom zarodka ali otroka (Hladnik 1990: 71–72).

lepo, kaj je kultura, kakšen pomen ima znanje itd. Te vrednote nas ne usmerjajo toliko v konkretna dejanja zunaj nas, ampak bolj v teoretično poglobljeno premišljevanje (morda celo zrenje) o temeljnih principih in načelih našega bivanja. Razvrstili bi jih lahko v spoznavne, estetske, kulturne in verske vrednote. Te vrednote zajemajo večji del Prešernovega ustvarjanja.

5.2.1 Učenost

Učenost je sad marljivega nabiranja teoretičnega in praktičnega znanja ob pomoči učitelja ali mentorja. Učenec si nabere najboljše, kar je shranjeno v zakladnicah velikih kultur, da bi oplemenitil samega sebe in druge ob sebi. Tako bi morda lahko povzeli misli iz Prešernovih pesmi o učenosti. Nekaj zgledov:

5.2.1.1 Učenost kot kompas slovenski domovini

Prešeren posveti Matiju Čopu v dveh pesmih take verze: *»Tí nam otél si čolnič, si mu z jádrami k'rmo poprávil, / ti mu pokázal si pót právo v dežélo duhóv. / Skríta nobena bila ní zvézd ti nebá poezíje, / slédnji je bil ti domač jezik omíkan, učen. / Stári Rimlján kar svetá je gospód, kár Grecija módra, / z Láhi Francóz, Španijól, Némec in Albionec, / Čeh in Polják, kar Rús in Ilír, kar ród naš slovénski / slávnih izmíslil si bíl čása do tvôjga písánj, / póлно si znádnost imél njih, Čóp! velikán učenósti, / ti si zakláde duhá Krezove bíl si nabrál«* (V spomin Matija Čopa); *»Naprej te zmer je gnalo, z vsem dihtenjem / si se boril, da zmago si pridobil, / da bil ti vhod je v luči hram odklenjen. // V jezike vse Evrope si se uglobil [...] Mnemózinin poljub te je ozaril, / posvétil za koristna domu dela, / da iz obilja nas bi oblagodaril«* (Matiji Čopu v spomin). V Soldaški pa o učenju bolj zafrkljivo: *»Kdor ni za bolji rabo, / naj varje dom in babo, / al v šolah beli si glavó!«* (Soldaška). Učenost tudi ni sama sebi namen: *»Nísi zaklépal doma tí žláhtnega bláгодарóva, / sebi zročeno mladóst, drúge si z njim bogatíl«* (V spomin Matija Čopa); *»[M]ladénčam v Reki, v Lvovu in v Ljubljani, / neutruden učenik je um vedril // ako bi daljši časi b'li mu dani, / svoj narod s pismi bi razvsvétlil bil«* (Jezike vse Evrope je učene).

5.2.2 Lepota

Pri Platonu izhaja vse lepo iz absolutne ideje lepega, in sicer po poti spoznanja posameznega lepega telesa do spoznanja lepih teles nasploh, naprej do spoznanja lepe duše, lepih človekovih dejavnosti in lepih zakonov, vse do spoznanja najvišje ideje lepega. Nadalje so prilastki lepega red, prava mera in simetrija. In končno se lepo uresničuje s krepostjo. Aristotel sprejme tako pojmovanje lepega, le da ga ne veže na absolutno idejo. Attribute

lepega razlaga v smislu, da morajo biti deli celote njej podrejeni (vsi deli celote morajo biti podrejeni finalnemu vzroku). V srednjem veku označujejo lepoto predvsem naslednji pridevki: popolnost, somernost in jasnost (Historisches Wörterbuch der Philosophie Bd. 8: 1354).

Prešeren na posreden ali neposreden način veliko opeva lepoto. Lepota ga očara, od nje je prevzet, ob njej se razneži. Besede iz besedne družine pridevnika 'lep' uporabi Prešeren okoli osemdesetkrat (upoštevane so samo pesmi, ki so bile objavljene v *Poezijah*). Če bi prišteli še sopomenke (cveteti, mili, zala ...), bi bilo teh besed še veliko več.

5.2.2.1 Moška in ženska lepota

»Lep junak srce bil vzal je« (Turjaška Rozamunda); »Čedna postava bila ti je dana« (V spomin Andreja Smoleta); »Bil godec je mlad, in lep, in vesel, / lepó je godel, sladkó je pel« [...] »Prišel je v grad mlad, lep kancelir, / sto zlatih je služil dvakrat štir« (Ženska zvestoba).

Na mnogotere načine je izražena ženska lepota: »Kaj od mene preč oko, / preč obraz obračáš mili?« (K slovesu); »Je ljubemu ljubca, lepote cvet« (Zdravilo ljubezni); »[Z]vedla, deklica si zala!« – ta fraza se v pesmi kar pet krat ponovi – (Ukazi); »Kak obličje nje cveteče / v srcu nosim vsaki čas« (Strunam); »Obraz mili« (Pod oknam); »Bolj ko lepa Rozamunda, lepši Lejla mu dopade« (Turjaška Rozamunda); »Stoji moravski trg, Lesce, / več lepih deklic v njem cvete« (Judovsko dekle); »[J]udovska lepa deklica« (Judovsko dekle); »Priljudna in lepa je njega hči« (Ženska zvestoba); »Na pragu deklica lepa stoji« (Ženska zvestoba); »In v gradu je lepa hišna bila, / priljudna, al zvita tičica« (Ženska zvestoba); »Bogate je videl, umne lepe, / pozabil ni vendar ljubce blede« (Ženska zvestoba); »Hči Bogomila, lepa ko devica« (Krst); »[B]ila je lepa, Bogomila! tvoja / podoba, ki speljala ga je z boja« (Krst); »Morja široka cesta / peljala me je v mesta, / kjer lepe deklice; / obrazov njih lepota, / sneg beli njih života / zmotila nista me« (Mornar); »Od nékdej lepé so Ljubljanke slovele, / al lepši od Urške bilo ni nobene, / nobene očem bilo bolj zaželene / ob času nje cvetja dekleta ne žene. – / Ko nárbolj iz zvezd je danica svetla, / narlepši iz deklic je Urška bila« (Povodni mož); »[P]el v tak slovečih pesmah čast lepe deklice« (Neiztrohnjeno srce); »[D]omače sem lepe poznal dekleta, / dežel sem tujih videl hčere zale« (Prva ljubezen); »[N]aj si s tinto prste maže, / naj ljubezen si obeta, / vneti lepega dekleta, / pevcu vedno sreča laže« (Glosa); »[K]oder hodiš, cvet lepote, / žlahtna roža, dekle drago« (Dohtar); »Kar zvezd nebo deklet ima Ljubljana; / rad ogledujem vas cvetečolične, / ljubljanske, ljubeznive gospodične!« (Sonetje 2); »Nebeško sijajo oči, / ko so sijale prejšnje dni. // Rudeče lica zorno še / cvetejo, ko so préd cvetle. // Se usta smeja ko préd, / sladkost ni manjši 'z njih besed. // Otemnil ni ga časa beg, / nič manj

ni bel prs tvojih sneg. // Život je tak, roké, nogé / so, kakršne so préd bilé. // Lepota, ljubeznivost vsa / je, kakršna je préd bila« (Zgubljena vera); »Bog živi vas Slovenke, / prelepe, žlahtne rožice; / ni take je mladenke, / kot naše je krvi dekle« (Zdravljica); »Bog obvar te z ljubco čedno« (Zapušena); »'Ne zameri, ne zameri, / cvet lepote, dekle drago! [...] vódi mi poglede, misli / in nogé z močjo neznano, / koder hodiš, cvet lepote, / žlahtna roža; dekle drago!'« (Dohtar); »Kar zvezd nebo deklet ima Ljubljana; / rad ogledujem vas cvetéčolične, / ljubljanske, ljubeznive gospodične!« (Vrh sonca sije socnov cela čeda).

Ženska lepota ni samo lepa, ampak tudi zapeljiva. »Prišla lepote rajske je devica, / de videl bi ne bil podobe njene! / ... nikdar več zdrav ne bo, ki ga pušica / pogleda bistrega v srce zadene. Kdo znal popisat ust bi ljubeznivost, / nedolžnih prs snegá kdo zapeljivost! [...] pogleda njenga užival sem sladkosti, / dokler, de je srcé dobilo rano, / ki peče noč in dan me brez hladila, / ki ni dobiti ji nikjer zdravila. [...] Veselje, mir zbežala sta od mene, / obup topi srce, ker se ne usmili. – Tako, kdor misli trdno stati, pade, / nevarno gledat je dekleta mlade. // Zatorej, kómur mar je próstost zlata, / cvetečih deklic naj ne ogleduje!« (Prva ljubezen); Pevca ubozega usliši, ki ga ranil tvoj pogled / (Gazela 5); Trnovo! kraj nesrečnega imena; / tam meni je gorje bilo rojeno / od dveh očetov čistega plamena. // Ko je stopila v cerkev razsvetljeno, / v srce mi padla iskra je ognjena, / ki ugásnit se ne da z močjo nobeno (Je od veselga časa teklo leto); »Ti si kriva / ljubezniva / deklica neusmiljena! / Ti me raniš, / ti mi braniš, / de ne morem spat' doma« (Pod oknam).

Vse na svetu mine, tudi lepota: »Deklica prevzetna! zmisli, kak je kratek vsaki cvet, / de začne se leto starat že v srpáni – čas hiti« (Gazela 5); »Roža, rosa ino mana / vaša je mladost, dekleta! / Svetjem, naj ne bo zaspana, / ki cveto ji zlate leta« (Dekletam).

Ženska lepota je tudi vir poželenja. Ta nekoliko šaljiva zgodba oziroma satira pripoveduje o svetem Senanu, ki se je odpravil na otok, da bi ubežal ženski zapeljivosti. A kot nalašč naplavi ob neurju na otok barko z deklico in sveti Senan je strašno zmeden: »Zato, de b' od ženskih ne bil zapeljan, / podal na otòk je sveti Senán; / valovi šemêjo okrog in okrog, / otò ni dotaknje od ženskih bil nog. / Na morji se vzdigne prav velik vihar, / vse kliče svetnike na pomoč mornar; / strašnó se valovi, vetrovi tepó / in strele letijo, grom trese nebo. // Tje barko k otoku vihar pridrvi, / z nje deklica stopi z nebeškim' očmi – / dve skal'ci vzdiguje strah prsi mokré, / Senánus je zmóten, se djat kam ne vé. // »Vihar me pridrvil je semkaj do vas, / pod streho vzemite me, oče! ta čas, / de se posušim, in prosite Boga, / de pošlje drug veter, de vreme nam da.« – // »Za vreme,« ji reče, »jaz hočem molít, / ne tem pa otoku ne smeš se

mudít; / menih sta in ženska nasprotne stvari; / le hitro od tod proč, ker se že mračí!« / Poklekne in prosi za vreme Boga, / poležejo koj se valovi morjá, / in luna zasije, zvedri se nebo; – / proč deklico mokro vetrovi nesó.« To je bil že drugi poskus, da bi se ubranil telesnega poželenja, a temu poskusu sledi obrat: *»Sanánu se sanja potem vse noči, / od deklice nedri, od njenih oči, / de v smrtno bolezen pogreznil jo mraz, / in de jo spovedat zamudil je čas. // In kádar vihar spet na morji buči, / po barki ozira se s skrbnim' očmi; / ak žensko pridrvil vihar bi tje v stran, / pod streho bi vzel jo, spovedal Senán. // Tam čaka zastonj in zastonj se kesa; / nazaj med ljudi se Sanánus poda. / Od tod se menihi ženstvá ne bojé, / za dušo in truplo njih radi skrbé«* (Sveti Senán). Čeprav je kritika najbrž namenjena hinavščini redovnikom, je v pesmi prikazana telesnost ženske le kot objekt poželenja.

5.2.2.2 *Lepota otroka*

V *Nezakonski materi* lirski subjekt dvakrat ponovi frazo *»dete ljubó, dete lepó!«*. Sklepati smemo, da ne gre v prvi vrsti za zunanjo lepoto, ampak za lepoto nebozgljenega, pomoči potrebnega in v mater upajočega bitja, ki je v svoji naravi še iskren in nežen. V to smer razmišljanja nas vodijo verzi, v katerih se mati uzre v otrokove oči in se njej ob gledanju 'nebo' odprto zdi. Od tod naprej se še širi pomensko polje na Boga ('On' je napisan z veliko začetnico), ki ga je mogoče razumeti kot prvega darovalca življenja in bi posledično ta otrok bil Božji dar, za katerega je mati bila pripravljena veliko potrpeti in je za trpljenje bila s srečo (odprto nebo) poplačana. Kar lahko tukaj še posebej opazimo je, da v isti vrstici uporabi pridevka *ljubó* in *lepó!*. Ljubezen in lepota sta skoraj sinonima – kar je lepo, je tudi dobro. Tako bi moralo biti tudi pri dekletih. Ločevanju lepote in dobrote, npr. ko je dekle prevzetno, lirski subjekt odločno nasprotuje.

5.2.3 *Narava*

Narava je vse, kar ni kultura. Narava je od človeka neodvisni predmetni svet in sile, ki v njem delujejo. Za razmišljajočega človeka, ki naravo opazuje in v njej opazi zakone, urejenost in smotrnost in se sprašuje, od kod vse to, je narava lahko samo gola danost, za katero se nahaja prazen nič. Lahko pa se pomensko polje narave širi in postane narava simbol za nekaj višjega, božanskega ali pa bog sam. V Prešernovih pesmih najdemo različno vrednotenje narave.

5.2.3.1 *Narava je lepa*

Prvi prilastek narava je njena lepota: *»Tam lepe rožice cveto, / vesele tičice pojo, / se plašne srnice paso«* (Judovsko dekle); *»Več let mu žarki zvezde lepe / ljubezen sijajo v mlado srce, / mu v prsih budio čiste želje«* (Ribič); *»Kak lepo se rosa bliska«* [...] *»Rožice cveto vesele«*

[...] »lepo cvetje jim odpade« (*Dekletam*); »[Z] zlati z rumen'mi žarki glavo trojno / snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja, Bohinjsko jezero stoji pokojno« [...] »Tje na otok z valovami obdani, / v današnjih dnevih božjo pot Marijo; / v dnu zad stoje snežnikov velikani, / polja, ki spred se sprosti, lepotije / ti kaže Bleški grad na levi strani, / na desni griček se za gričam skrije. / Dežela kranjska nima lep'ga kraja, / ko je z okolšno ta, podoba raja« (*Krst*).

5.2.3.2 *Lepota narave kot prispodoba za žensko lepoto*

V naslednjem koraku narava ni več samo narava, ampak postane prispodoba za žensko lepoto. To pomeni, da lirski subjekt uporablja stvari (roža, sonce, oblak ...) ali dogodke iz narave (cveteti, rasti, zoreti ...), da bi opisal žensko lepoto. Na nekaterih mestih je uporaba prispodobe očitna, na drugih manj: »Roža, rosa ino mana / vaša je mladost, dekleta! / Svet'jem, naj ne bo zaspana, / ki cveto ji zlate leta« (*Dekletam*); »Rozamunda roža deklic, / čast dežele je domače; / nje pogledi, svitle strele, / z neba jasnega poslane, / deleč krog junako v srcam, / vžigajo skeleče rane« [...] »reši z sužnosti rojake, / z njimi bašetovo lepo / sestro vitez s sabo vzame, / črnooko, svetlolično, / rasti in podobe rajske; / vseh lepot bila je sonce, / ki so tisti čas sijale« (*Turjaška Rozamunda*); »'O, deklica!, rosna rožica!« (*Ženska zvestoba*); »V Tomačovem rasêta / dve rožici lepé: / sestrici dve cvetêta, / v Tomačovem rasêta« (*Rotarjovima dekletama*).

5.2.3.3 *Narava in naravne sile kot prispodoba človekovega notranjega življenja ali usode človeka*

Doslej je bil glavni atribut narave njena lepota bodisi v naravi sami ali kot prispodoba za lepoto deklet. V tem odstavku se dogajanja v naravi pomensko prenesejo na psihološko raven, in sicer kot prispodoba za dinamiko človekovih notranjih sil in konfliktov, ki se kažejo navzven z določenimi koraki ali dejanji. V sonetih se to zgodi tako, da v prvih dveh štirivrstičnicah dogajanje v naravi v vlogi katafore (napovednika) simbolično nakaže dogajanje v človekovi notranjosti v naslednjih dveh trivrstičnicah. S to tehniko lirski subjekt stopnjuje napetost dogajanja: »Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne, / ko toplo sonce pomladansko seje, / spet ozelenil smerttje bo veje, / naenkrat se zgubi moči poprešne: // al vender zanjga ni pomoči rešne; /ko spet znebi se gozd snega odeje, / mladik le malo al nič več ne šteje, / leži tam rop trohljivosti požrešne« (*Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne*); Divjanje narave kot napoved človekove temne usode najdemo tudi v naslednjem primeru, ko strašnemu grmenju sledi Urškin propad: »[Ž]e sonce zahaja, se mrak približuje; / že sedem odbila je ura in čez, / ko jela ravnat se je Urška na ples« [...] »So brž pridrvili se črni oblaki, / zasliši na nebu se strašno / gromenje, / zasliši vetrov se sovražno vršenje, / zasliši potokov

derečih šumenje, / pričjóčim po koncu so vstali lasje – / oh, Uršika zala, zdaj tebi gorje!« (Povodni mož); »Ak pa naklonijo nam smrt bogovi, / manj strašna noč je v črne zemlje krili, / ko so pod svetlim soncam sužni dnovi! [...] »Ko svojo moč narbolj vihar razklada, / okrog vrat straža na pomoč zavpije, / in vstane šum, de mož za možam pada. // Ko se neurnik o povodnji ulije, / iz hriba strmega v doline plane, / z drečmi valovami ovije, // kar se mu sopeer stavi, se ne ugane, / in ne počije pred, de jez omaga; / tak vrže se Valjhun na nekristjane« (Krst pri Savici, Uvod); »Mož in oblakov vojsko je obojno / končala temna noč, kar svetla zarja / zlati z rumen'mi žarki glavo trojno / snežnikov kranjskih siv'ga poglavarja, / Bohinjsko jezero stoji pokojno, / sledu ni več vunanjega viharja; / al somov vojska pod vodo ne mine, / in drugih roparjev v dnu globočine. // Al jezero, ki na njega pokraj'ni / stojiš, ni, Črtomir, podoba tvoja? – / To noč je jenjal vojske šum vunanji, / potihnil ni vihar ti v prsih boja; / le hujši se je zbudil črv nekdanji« (Krst pri Savici, Krst); »Slap drugo jutro mu grmi v ušesa; / junak premišlja, kak bolj spodej lena / voda razgraja, kak bregove stresa, / in kak pred njo se gore ziblje stena, / kak skale podkopuje in drevesa, / kak do nebes leti nje jeze pena! – / Tak se zažene, se pozneje ustavi / mladenič, Črtomir pri sebi pravi« (Krst pri Savici); »[D]e zemlja, kjer vijo viharji jezni, / je skušnje kraj, de so naš dom visoke / nebesa« (Krst pri Savici); »Odločeni so roži kratki dnovi, / ki pride nanjo pomladanska slana, / al v cvetju jo zapadejo snegovi! / tak mladi deklici, ki zgodnja rana / srce ji gloda, vsmrti mir njegovi, / le kratka pot je skoz življenje dana« (Krst pri Savici); »Izmed oblake sonce zdaj zasije, / in mavrica nad blede Bogomilo / lepote svoje čisti svit izlije, / nebeški zor obda obličje milo; / jok, ki v oči mu sili, komej skrije, / de ni nebo nad njim se odklenilo, / de je na sveti, komej si verjame, / tak Črtomir ta pogled prevzame« (Krst pri Savici); »Kdo zna, // noč temno razjasnit, ki tare duha!« (Pevcu); »Več let mu žarki zvezde lepe, / ljubezen sijajo v mlado srce, / mu v prsih budijo čiste želje« (Ribič); »Jim moč so dale rasti neveselo, / ko zgodnja roža raste zapeljana / od mladga sonca kopnega svečana, / ak nékej dni se smeja ji veselo; // al nagne žalostno glavico velo, / megla k' od burje prileti prignana, / in pade iz nebes strupena slana, / pokrije sneg goré in pólje célo. // Sijalo sonce je podobe zale, / pogleda tvojga pil sem žarke mile, / ljubezni so cvetlice kal pognale. // Nad žarki sonca so se té zmotile, / na mrazu zapušene so ostale, / ur temnih so zatirale jih sile« (Sonetni venec, 10); »Ko viharjov sila prevelika, / togota njih se potolažit' noče, / kamor val žene čoln, obupajoče / leteti ga puste roke brodnika« (Kadar previdi učenost zdravnika); »Ne vedel bi, kako se strup prebrača / vse, kar srce si sladkega obeta; / mi ne bila bi vera v nebo vzeta, / ne bil viharjov notranjih b' igrača« (O Vrba! srečna, draga vas domača); »Dni mojih lepši polovica kmalo, / mladosti leta! kmalo ste minule; / rodile ve ste meni cvetja malo, / še tega rož'ce so se koj osule, / le redko upa sonce je sijalo, / viharjov jeze so pogosto rjule« (Slovo od mladosti); »Ko brez miru okrog

divjam, / priyatljji prašajo me, kam? // Prašájte raj' oblak nebá, / prašájte raji val morjá, // kadar mogočni gospodar / drvi jih semtertje vihar. // Oblak ne ve, in val ne kam, / kam nese me obup, ne znam« (Kam?); »Padala nebeška mana / Izraelcam je v pušavi; / zginila je, ak pobrana / ni bila ob uri pravi. // Kak lepó se rosa bliska, / dokler jutra hlad ne mine! / Komej sonce bolj pritiska, / bo pregnana od vročine. // Rožice cvetó vesele / le ob času letne mlade; / leto pošlje piš in strele, / lepo cvetje jim odpade. // Roža, rosa ino mana / naša je mladost, dekleta! / Svétjem, naj ne bo zaspana, / ki cvetó ji zlate leta. // Fante zbiraš si prevzetna, / se šopiriš, ker si zala; / varji, varji, de priletna / samka se ne boš jokala!« (Dekletam); »O, lepa hčer, o lepa hčer! / počij pri meni en večer, / lej, bliža se že tamna noč, / in péšat vidim tvojo moč.« – // »O, ne mudite me nikar, / noči in truda mi ni mar, / počivat, spati ne pusté, / mi ne pusté skrbi grenké.« – // »O, pojdi z mano na moj dom, / razlega po goráh se gróm, / poglej, oblakov čudni ples, / kakó vihar bucí skoz les!« – »O, ne mudite me nikar, / naj treska grom, bucí vihar, / vihar, oh hujši, bolj strašán / po srcu rjove noč in dan!« (Romanca od Strmega grada); »Obešajo glavíce, / ni rožam mar cvetét; / molčijo v gójzdi tice, / ne ljubi se jim pét'. // Ne letajo čebele, / krog cvetja ne šumé; / c'lo ribice vesele / se klavrno držé. // Žaluje vsaka živa / stvar, draga deklica! / ak dálej sonca skriva / se luč rumenega: // več rož ne rase v polji, / več nima tičov hrib; / čebel več kraj narbolji, / več nima voda rib, // ko misel jaz, ki spejo / v ljubéznjenih sanjah, / ki si na dan želežo / zleteti v pesmicah« (Prošnja).

5.2.3.4 Narava in naravne sile kot prispodoba usode pesnikovih pesmi

Pod tem naslovom obravnavamo dogajanja v naravi, ki se pomensko širijo na usodo pesnikovih pesmi ali pesnikovega ustvarjanja: »Lej! torej je bledó njih cvetje velo, / in redke so, in slabe, nebogljene, / zidéh tak podrtije zapušene / rastejo včasih rože neveselo, // ki jim kropív krdelo rejo vzelo, / in kar nežlahtnih zéliš kal tam žene; / al, ak v gredice vrta jih zelene / kdo presadí, cvetejo koj veselo. // Tak blizo mojga bi srca kraljice, / bi blizo tebe, sonca njih dobile / moč kviško rasti poezij cvetlice; // ak hočeš, de bi zaljši cvet rodile, / veselo véle vzdignile glavíce, / jim iz oči tí pošlji žarke mile« (Sonetni venec, 12); »In gnale bodo nov cvet bolj veselo / ko rože, kádar mine zima huda, / in spet pomlad razklada svoje čuda, / razsipa po drevesih cvetje belo. // In toplo sonce vabi ven čebelo, / pastir rumene zarje ne zamúda, / v grmovji slavček poje spet brez truda, / veselje preleti naturo célo« (Sonetni venec, 14); »Cvetlice naše poezije stale / do zdéj so vrh snežnikov redke rožce, / obdajale so utrjene jih skale« (Sonetni venec, 6); »Poet tvoj nov Slovincam venec vije, / Ran mojih bo spomin in tvoje hvale, / Iz srca svoje so kalí pognale / Mokrócvetéče rož'ce poezije. // Iz krajev niso, ki v njih sonce sije; / Cel čas so blagih sapic pogrešvále, / Obdajale so utrjene jih skale, / Viharjov jeznih mrzle domačije. // Izdíhljeji, solzé so jih redile, / Jim moč so dale rasti

neveselo, / Ur temnih so zatirale jih sile. // Lej! torej je bledó njih cvetje velo, / Jim iz oči tí pošlji žarke mile, / In gnale bodo nov cvet bolj veselo» (Magistrale); »Na jasnem nébi mila luna sveti, / kjerkoli žarki nje so zasijali, / pozimi se snega, ledu kristali, / demanti rôse bliskajo poleti. // Vsi čudeži noči so razodeti, / storí svetíla moč brez té, ki pali, / de luna jih ko sonce ne razžali, / de nenevarna je stvarjem na sveti. // Ne bojte pesem se, ki jih prepeva / tvoj pevec, tí, tvoj ljubi, tvoja mati! / in ki jih pel do zadnjega bo dneva. // Brez té moči, ko lune žarki zlati, / se v njih le tvoja cena razodeva, / pred njimi noče led srca bežati« (Na jasnem nébi mila luna sveti); »Vremena bodo Kranjcam se zjasnile, / jim milši zvezde, kakor zdéj sijale, / jim pesmi bolj sloveče se glasile; // vender té bodo morebit ostale / med njimi, ker njih poezije mile / iz srca svoje so kali pognale« (Sonetni venec, 2).

5.2.3.5 Narava kot skrivnost

Primerjava med pesnikovo izkušnjo in prerokovalci se v pesmi *Zvezdogledam* zdi nenavadna in je v glavnih potezah taka. Lirski subjekt zagleda dekle, njene oči se mu zdijo lepe kot svetli zvezdi na nebu – od antike naprej je oko priljubljena metafora za vrata, skozi katera gledamo v človeško srce (Daemmrich, Horst in Ingrid 1995: 62). In pesnik razbere iz njenih dveh 'zvezd' *ljubezni srečo*, a v resnici nobene ljubezni ni bilo. Sledi pesnikov sklep: ker sam že iz dveh 'zvezd' ni mogel razbrati dekletove misli in hotenja, kako bodo šele *lažnivi pratikarji* iz brezštevilne množice zvezd lahko razbrali prihodnost dogodkov na svetu. Nam se zdi primerjava zanimiva zaradi tega, ker je ob siceršnji negativni pesnikovi izkušnji poudarjena jalovost prerokovalčevih naporov. Vesolje je v resnici tako neizmerno in tako presega človekove sposobnosti razumevanja, da ostaneta narava in njeno bistvo 'skrita' – narava, o kateri vemo malo ali nič: »*Vsi pojte rakam žvižgat, / lažnivi pratikarji, / lažnivi zvezdogledi, / vremena vi preroki! / Vi modrijani! hočte / v nebeških zvezdah brati: / al sonce bo dobrotno / nam dalo srečno leto, / al bo nebá togota / vetróv nam šum zbudila, / razsula v pólje točo, / vtopila čoln na morji, / sad umorila trte. / Lažnivi zvezdogledi! / vsi pojte rakam žvižgat! // Dve sami zvezdi gledal, / oči sem svoje ljube, / dve svítli zvezdi gledal, / sem v njih neumni slepec / vesele bral si dneve, / in sončno brez oblakov / sem bral ljubezni srečo. / Solzé so meni zrasle, / in kes in srd sta zrasla, / sramota ino mojga / mirú je smrt mi zrasla. / Dve sami ste zmotile, / dve sami zapeljale / mi zvezdi umno glávo; / in celga neba hočte / vi zvezde zmodrovati! // Lažnivi pratikarji, / lažnivi zvezdogledi, / vremena vsi preroki, / le pojte rakam žvižgat« (*Zvezdogledam*).*

5.2.3.6 Narava kot prispodoba božanstva

Tem deloma groteskno grozljive balade *Neiztrohnjeno srce* sta pesnik in poezija. V njej nas zanima pesnikov odnos do narave. Zgodba je taka. Kopači kopljejo grob. V njem najdejo mladega moškega, ki pa takoj izhlapi. Ostane samo živo srce. Z nagrobnega kamna izvedo, da je pokopani pevec Dobroslov. Pel je o mladi izvoljenki, ki ga ni sprejela in od takrat naprej iz njegovega srca ni bilo nobene pesmi več. Živel je razuzdano in umrl brez verskih tolažil. Star mož pove, da je v grobu pevčevo srce in da mu neizpete pesmi branijo trohnet. Dogovorijo se, da mu odprejo srce in da naj pod nebom leži do jutra. Sklenejo tako: » *Hladijo naj ga sapce, naj rosa pade nanj, / naj sonce, luna, zvezde, kar so mu pevskih sanj / préd vdihnile v življenji, prejmejo spet 'z njega; / ak bo ta čas splahnelo, spet zagrebímo ga.* ' In res so tako naredili: » *Razplátili srce so, ležalo noč in dan / je tam pod jasnim nebam, ko mine zor hladán, / ko vstane drugo sonce, srce tako skopni, / ko beli sneg spomladi, de kaj zagrebsti ni* « (*Neiztrohnjeno srce*). Sklep bi lahko bil tak: zvezde, sonce, luna so prej vdihnile pesniku pesmi in ljubezen. Ker so ostale v srcu neizpete, jih zvezde, sonce, luna spet vzamejo nazaj in srce splahni, da kaj zagrebsti ni. Zdi se, da v tem primeru ne gre samo za poosebitev narave, ampak za razumevanje narave, ki je zelo blizu panteizmu (poistovetenju boga s svetom ali naravo), če ne celo enak z njim.

5.2.4 Poezija

5.2.4.1 Poezija kot sredstvo za omehčanje dekletovega srca

Lirski subjekt si želi, da bi njegove pesmi omehčale izvoljenkino srce in da bi iz njih spoznala pesnikovo ljubezen: » *Té in take vé nosíte / tožbe, strune! tje do nje; / ako mór'te, omečíte / neusmiljeno srcé* « (*Strunam*); » *Bil nékdaj je mlad pevec; ne bôgat al sloveč, / je zložil dókaj pesem, od ljubice narveč, / od ljubice Severe, prevzetne deklice, / ki niso je oméčle njegove pesmi vse* « (*Prekop*); » *Jaz pa tebi sami, draga! želel sem dopasti, / drugih nisem prašal, kaj se jim po glavi blódi* « (*Gazele 7*); » *Lej! tak pevec teh gazelic, al jih bereš tí, al ne, / al pri njih srce ledeno se ogreje, sam ne ve* « (*Gazele 6*); » *Kdor jih bere, vsak drugači pesmi moje sodi; / eden hvali in spet drugi vpije: 'fej te bódi!'* « [...] » *Jaz pa tebi sami, draga! želel sem dopasti, / drugih nisem prašal, kaj se jim po glavi blódi* « (*Gazela 7*); » *Pét' ljubeznivost tvojo in lepoto, / je moj poklic, in sámo opravilo, / dokler me v groba ponesó temnôto; // ak gledat smem obličje tvoje milo, / za žalostnih noči in dni samoto / mi dano je obilno povračilo* « (*Bilo je, Mojzes! tebi naročeno*).

5.2.4.2 *Poezija se rojeva v trpečem srcu*

Magistrale – pesem trikrat peta – nazorno odslikava naravo Prešernovih pesmi. Te so se rojevale v bolečinah in pesnik želi, da bi mu izvoljenka iz njenih oči poslala žarke mile in bi njegove pesmi nov cvet pognale – bolj vesel: *»Poet tvoj nov Slovincam venec vije, / Ran mojih bo spomin in tvoje hvale, / Iz srca svoje so kalí pognale / Mokrócvetéče rož'ce poezije. // Iz krajev niso, ki v njih sonce sije; / Cel čas so blagih sapic pogrešvāle, / Obdajale so utrjene jih skale, / Viharjev jeznih mrzle domačije. // Izdihljeji, solzé so jih redile, / Jim moč so dale rasti neveselo, / Ur temnih so zatirale jih sile. // Lej! torej je bledó njih cvetje velo, / Jim iz oči tí pošlji žarke mile, / In gnale bodo nov cvet bolj veselo«* (Magistrale).

5.2.4.3 *Poezija (umetnost, kultura) plemeniti narodov jezik in omiko*

Na Slovenskem sta se v prvi polovici 19. stoletja izoblikovala dva tabora, ki sta imela povsem različne poglede na literarne norme svojega ljudstva. Prvega predstavljajo Jernej Kopitar s svojimi sodelavci in janzenisti, drugega pa Matija Čop in France Prešeren. Kopitarjev literarni program je – v poenostavljeni obliki – bil tak: Kopitar je bil prepričan, da je slovenski jezik germaniziran in potujen. Menil je tudi, da se je čista slovenščina ohranila samo še med preprostim in neukim kmečkim ljudstvom. Zato je bil mnenja, da bi bilo potrebno obnoviti in oživiti čisto slovenščino z literaturo, ki bi se jo pisalo v čisti 'kranjščini'. Pisatelji in pesniki naj bi se tako najprej zgledovali ob ljudskem pesništvu in pripovedništvu. In šele na čisti jezikovni osnovi bi kdaj v prihodnosti bilo koristno slediti umetniškemu razcvetu kulture: *»Genij jezika lahko posveti le tistega, ki spet postane ljudski ...«* (Paternu 1976 I: 149). Prešernu in Čopu se je takšno prizadevanje za čist jezik zdelo pretirano, deloma celo zmotno, kajti nemogoče bi bilo jezik nekega naroda povsem izolirati, pa tudi treba ga ni, saj je npr. vpliv grščine in latinščine koristno razširil pojmovni svet slovenskega jezika. Poleg tega sta bila Čop in Prešeren proti Kopitarjevemu stališču, da bi z merilom jezikovne čistosti presojali tudi slovensko književnost. Zagovarjala sta stališče, da bi bilo potrebno slovenski jezik kultivirati in ga usposobiti za izražanje višjega pojmovnega sveta, višje intelektualne in estetske kulture. Razvita in svobodna literatura bi bila tako privlačna tudi za izobražence, saj bi vase sprejela merila razvitih evropskih literatur. Slovenska književnosti naj bi svojo umetniško zmogljivost preizkusila in dokazala z obvladovanjem najbolj zahtevnih oblik reprezentativne evropske poezije s posebno pozornostjo do romanskih zgledov.

Zaradi političnih razmer Prešeren ni mogel neposredno izražati svoje literarne poglede in kritizirati predstavnike politične oblasti (Kopitar je bil v času Metternichovega absolutizma in

Prešernovega ustvarjanja cenzor v cenzurnem dvornem uradu). Zato je za napad nasprotne strani izbral literarno zvrst satiro.

Satira je literarna zvrst, »ki z ostrino in kritiko prikazuje razmere v družbi« (Literatur, Bd. 3:1723). S satiro se je mogoče iz česa norčevati na duhovit – večkrat tudi zafrkljiv – način ter razkrinkati napake in togosti nasprotnikovega tabora. Vendar je satira zavezana resnici in kreposti, tako da ji ni dovoljeno kritizirati vse počez in brez vsake mere, ampak v okvirih dopustnega, ki ne rani dostojanstvo nasprotnika. Tudi Prešeren si je večkrat izbral to zbadljivo obliko, saj je le z njo lahko posegel v javno diskusijo o literarnih načrtih.

V *Novi pisariji* sledimo pogovoru med pisarjem in učencem. V pisarju so v zašpičeni obliki predstavljeni Kopitarjevi pogledi na razvoj slovenskega jezika in književnosti, medtem ko učenec s previdnimi vprašanji nekoliko dvomi v »takšno modrost«, a je nad njo na koncu pesmi vendarle navdušen. Pisarjevi nasveti so sledeči:

»Ak hočeš kaj veljati v našem trópi, / besed se tujih boj, ko hudga vraga, / ak kos si temu, koj na prste stopi.« [...] »Češ biti v kranjskih klasikov števili, / debelo po gorjansko jo zarobi, / vsi bomo tvojo čast na glas trobili; / ak rovtarske vezáti znaš otróbi, / nov Orfej k sebi vlekel boš Slovene, / in pozen vnuk poroma k tvojmu gróbi. / De kranjšina zaklad ti svoj odklene, / zapústi ročno mestne mi sosede, / tri leta pojdi v rovtarske Atene.« Ko učenec izrazi pomislek, da v rovtarskih Atenah bera besed ne bo velika, ker se pastirjev jezikovni svet začne in konča pri njegovi čredi, mu pisar odgovori, kako naj učenec tvori nove besede: »Poslušaj ga [rovtarja, kmeta in pastirja], kako jo on zavije, / jezika sol, lepota, de le zine, / in pravo ti vezánje se odkrije. / Tam púljo besedí se korenine; / k tem déni konce: ača, išče, uha, / on, ovka, ovec, druge pritikline, / to tródnó skupej zvari; primaruha!« O literarnih deli s stalno vsebino ali oblika pa daje pisar učencu tale nasvet: »'Od mene pesem vsaka je prekleta; / ki nima prav slovenskega imena, / naj še tako prijetno bo zapeta.« [...] »Balade od čebelice zasrane, / de bi se té med nami zamorile, / tragedije ostale nam neznane!« [...] »'Horacij dulce et utile veleval, / kaj prida sliš'jo ušesa naše rade; / nam utile je zrno, dulce pleva.'« [...] »'Balade pét je mlatva prazne slame, / je reč pohújšljiva in zapeljiva'« [...] »'Romanca je s tragedijo škodljiva, / teh in sonetov in zdravljic ne piši'« [...] »'Poj rajši to, kar treba je pri hiši, / za hleve treba, treba je na polji, / poj to, kar kmet in méščan s pridam sliši'« Pesem se izteče v zelo ironičnem tonu, ko učenec pove, da bo odslej »'pel [kaj] gosence [...] na repo varje, / kak prideluje se krompir narbolji; / kako odpravljajo se ovcam garje, / preganjajo ušivim glavam gnide, / loviti miš' učil bom gospodarje'« (*Nova pisarija*).

5.2.4.4 »Vender peti on ne jenja« – poezija je poklicanost svojega stanu

V naslednjih verzih kar sili bolečina na dan ob spoznanju in občutku dolžnosti – v resnici je to poklicanost⁹ – ki ga nosi pesnik v svojih prsih. Najbolj drastično se bolečina pokaže v pesmi *Pevcu*, ko je poklicanemu naročeno v svojih prsih nositi pekel in nebo. Ti besedi sta kajpada samo metafori za največje bolečine in največjo blaženost. Bolečina, ko pesnik spozna, kako se vse v strup spreobrača, kar srce si sladkega obeta, in blaženost ob vsem dobrem in lepem, ki na svetu obstaja, še posebej pa poznavanje in zrenje višje kulture in umetnosti: »Kako / bit' óčeš poet in ti pretežkó / je v prsih nosít al pekel, al nebo! // Stanu / se svojega spomni, trpi brez miru!« (*Pevcu*).

Pesnik se istoveti z Orfejem, ki je tako lepo pel, da je s petjem divje zveri ukrotil in je celo kamenje jokalo. Čutiti je vročo pesnikovo željo, da bi njegove pesmi, posvečene tudi svoji deželi, dvignile omiko ljudi in da bi utihnili medsebojni prepiri. »De bi nam [Orfej] srca vnel za čast dežele, / med nami potolažil razprtije, / in spet zedinil rod Slovenšne cele! // De b' od sladkôte njega poezije / potihnil ves prepír, bile vesele / viharjov jeznih mrzle domačije!« (*Obdajale so utrjene jih skale*).

5.2.4.5 Poezija ima lastnost svetosti

Verniki v krščanstvu verujejo, da telesa svetnikov v grobu ne strohnijo. V pesmi *Neiztrohnjeno srce* se srečamo s pevčevim neiztrohnjenim srcem. Posebej je poudarjeno, da ni svetost pevca tista, ki mu ni dala strohneti srce, ampak neizpete večne pesmi so vzrok neiztrohnjenemu srcu: »Vsi pravijo, de njemu svetost ne brani gnit, / vsi pravijo, njegovo srcé ne more bít. // 'To pevčovo srce je,' star mož tam govori, / 'ak bi bilo svetnika, bi mir mu dala kri; / svetost ne, pesmi večne mu branijo trohnet, / ki jih zaprte v prsih je nosil dókaj let'« (*Neiztrohnjeno srce*). To se pravi: v srcu imajo neizpete pesmi isto moč ali učinek kakor svetost svetnika – v obeh primerih ostane truplo nestrohnjeno. Iz tega sledi sklep, da lahko damo poeziji pridevek svetosti.

5.2.4.6 Poezija je dar Boga

V pesmi *Orglar* se pobožni orglar nameni naučiti ptice pravega petja, to je petja v božjo slavo. Ko pri slavcu ne uspe, se orglar pritoži Bogu, da slavček vedno svojo goni. Sledi Božji odgovor: »Al Bog slavca ni posvaril, / le posvaril je pušavca: / 'Pusti péti mojga slavca, /

⁹ Besedi poklicanost in poslanstvo sta sopomenki za isto stvar. V prvem primeru je nekdo poklican, da izpolni nalogo, v drugem je nekdo poslan, da izpolni nalogo. Skupno jima je to, da prihaja 'ukaz' od nekod in se je temu ukazu težko izogniti, in če že, povzroča umik notranjo negotovost, krivdo ali celo obup. Od kod prihaja ta klic naj ostane odprto. Sklenemo lahko le, da pesnik v sebi čuti nalogo, ki jo mora za vsako ceno izpolniti.

kakor sem mu grlo stvaril. // Pel je v sužnosti železni / Jeremij žalost globoko; / pesem svojo je visoko / Salomon pel od ljubezni. // Komur pevski duh sem vdihnil, / ž njim sem dal mu pesmi svoje; / drugih ne, le té naj poje, / dokler, de bo v grobu vtihnil.» (Orglar)

Nemški sonet *An eine junge Dichterin (Mladi pesnici)* je bil namenjen šestnajstletni Luizi Pesjakovi. V pesmi je zelo nazorno in jasno izražena misel, od kod pevcu dar pesnjenja, kako odgovorno je to poslanstvo in koliko bo morala mlada pesnica zaradi poklicanosti pretrpeti. »Če v prsih Bog¹⁰ navdušenje ti neti, / če slà te neudržna k petju tira, / tedaj ti res odvzeta je izbira, / v krdelo moraš Sapfino shiteti. // Hoditi moraš, pot, kjer slava sveti, / pa naj srcé neuslišano izhira, / pa naj ne najdeš več na svetu mira, / naj tudi tebe val ima požreti« (*Mladi pesnici*). Kar pretresljiva je usoda pesnika, ki v svojih prsih resnično čuti glas poklicanosti. Biti pesnik pomeni prevzeti veliko trpljenja na svoje rame. Poslanstvo, podkrepljeno z dvakratim 'moraš', ni stvar izbire, ampak je Božji klic.

5.2.4.7 Pesnik se postavi pravici in resnici v bran

»Vem, stal ves sam na zemlji si domači, / kot meni sreče ni ti htelo biti« (*Matiju Čopu v spomin*). Takšna je pesnikov usoda. Naslov tega poglavja je samo logična izpeljava dosedanjih ugotovitev. Kdor je poslan, mora pokončno in jasno zastaviti besedo. Postaviti se mora pravici in resnici v bran, pa naj stane kar hoče. In v resnici je tako, da so pokončni ljudje nepriljubljeni, ker odkrivajo slabosti v družbi, spletkarjenja in stremušva za lastno korist. Pesnik je sam bil priča izrinjenosti na rob družbe: »Slep je, kdor se s petjam vkvarja, / Kranjec moj mu osle kaže; / pevcu vedno sreča laže, / on živi, umrje brez dnarja« (*Glosa*); »Kar ni tuje, zaničuješ, / starih šeg se zgublja sled, / pevcov svojih ne spoštuješ, / za dežele čast si led« (*Elegija svojim rojakom*);

»Vsi prašajo, kdo zadnji v to jamo djan je bil, / gotovo bil svetnik je, ker ni ves v grobu zgnil. / Stal tam je kamen, kterga nihče préd čislal ní, / hité mu mah otrebit napis tak govori, // de Dobroslav je pevec bil tjékej pokopan, / ki pel v tak milih glasih je od ljubezni ran« (*Neiztrohnjeno srce*). Tudi po pesnikovi smrti se nihče zanj ne briga. Nihče ne ve, kdo leži v grobu, nagrobni kamen je poraščen z mahom. Pesnikova usoda je grobna samota.

¹⁰ V prevodu je Bog napisan z malo začetnico. Ker pa je Prešeren besedo Bog dosledno pisal z veliko začetnico, sem enako storil tudi jaz.

Kakor se je morda doslej dozdevalo, da je pesnikovo delo nekoristno in sploh nepotrebno, ker ljudje njegovih misli ne razumejo, še manj sprejemajo, pa se vendar najde nekdo, v baladi *Neiztrohnjeno srce* je to 'star mož', ki ve, kdo pesnik je. Starega moža lahko razumemo kot metaforo za tiste ljudi, ki pa vendarle vedo ceniti pesnikove napore in njegovo trpljenje. Morda je ta modrijan (stari možje, še posebej v ruskem izročilu, veljajo zaradi življenjske izkušenosti za modre) simbol upanja, da se bodo pesnikove poezije kljub navidezni nemoči in izrinjanju na obrobje vendarle ohranile in bodo bile luč slovenskemu narodu, še posebej v težkih časih, ko bodo Slovenci iskali trdnejše temelje svojega obstoja¹¹ »*To pevčovo srce je, 'star mož tam govori, / 'ak bi bilo svetnika, bi mir mu dala kri; / svetost ne, pesmi večne mu branijo trohnet, / ki jih zaprte v prsih je nosil dókaj let'*« (*Neiztrohnjeno srce*).

5.2.4.8 Vrednost pesniškega dela priznana šele po pesnikovi smrti

Takšnemu naslovu smo Slovenci danes priča. »*Séme, ki tí zasejál si ga, žé gre v klásje vesélo, / nam in za námi dokáj vnúkam obéta sadú. / Naj se učénost in imé, část tvôja, roják! ne pozábi, / dokler tebi dragó v Kránji slovénstvo živí!*« (*V spomin Matija Čopa*) »*V Arabje pušavi / se tiček rodi; / v odljudni gošavi / sam zase živi. // So zvezde sestríce, / mu mesec je brat; / ni dano mu tice / si ljubico zbrat. [...] Grmado 'z njih dela / prileten samče, / ko pride smrt bela, / na nji se sežge. // Ven plane 'z plamena, / s svetlobo obdan, / slovécga imena / tič Fenis na dan. // Tak pevec se trudi, / samotén živi, / se v slavi, ko zgrudi / ga smrt, prerodi*« (*V spomin Valentina Vodnika*); »*Že vid'jo mesta se na njem veséle, / že slišijo se pesem sladki glási, / pogнал je cvet, méd nosijo čebele!*« (*Mihu Kastelcu*).¹²

5.2.4.9 Poet je svoboden

Epilog našega dosedanjega razmišljanja je naslov tega poglavja. Pesnik je svoboden. Ne v pomenu z ničemer omejenega delovanja, ampak v svobodnem prizadevanju za blagor vseh ljudi. Biti svoboden pomeni biti prost nižjih vrednot koristnosti, ugleda in moči, zato pa svoboden v zbiranju najboljših moči za uresničevanje najbolj plemenitih misli in idej. Biti svoboden pomeni izgoreti za 'lepo' in 'dobro': »*Koder se nebo razpenja, / grad je pevca brez vratarja, / v njem zlatnina čista zarja, / srebrnina rosa trave, / s tem posestvam brez težave / on živi, umrje brez dnarja*« (*Glosa*).

¹¹ Danes, ko živimo v lastni državi in ko praznujemo Prešernov dan ter smo se s slovensko himno zavezali vrednotam, za katere je Prešeren izgorel, se ta domneva lahko potrdi.

¹² Morda je bilo ravno to danost pesniku najtežje sprejeti: V življenju biti zasramovan, a kljub temu vztrajati na svoji poti v zavesti, da opravljeno delo dviga narodovo kulturo, a priznanje sledi šele po dolгих letih ležanja v grobu. To zmorejo veliki ljudje.

5.2.5 Trpljenje

Trpljenje je prenašanje fizičnega in moralnega zla. Fizično zlo so mnogotere telesne bolečine, bolezni vseh vrst, različni življenjski udarci in nesreče. Trpljenje moralnega zla je subjektivno doživljanje tesnobe, žalosti, žalitve, izrinjenosti iz družbe, osamljenosti, zavrnjenosti in obupa. Trpljenje je danost, ki si je človek ne izbere sam, ampak v večji ali manjši meri doleti vsakogar. V trpljenju in po njem se človek dotika zadnjih bitnih in življenjskih globin. Trpljenje, če ga človek sprejme, človeka poplemeniti. V njem zmehča vso surovost in trdoto ter ga napravi dobrega, sprejemljivega in razumevajočega. Zato se človeku šele v trpljenju odpira pravi smisel življenja, ki ga na plitvini vsakdanjih užitkov ne more nikoli dojeti. Res pa je, da nihče ne sprejme trpljenje »z veselim srcem«, ampak se mu najprej upira in ga doživlja kot zlo. V trpljenju mora človek polagoma zoreti, da ga sprejema kot globlji smisel in dobroto. Odkrivanje smisla v trpljenju ni torej stvar trenutnega razsvetljenja, ampak stvar dolgotrajnega zorenja (Trstenjak 1989: 248–265).

5.2.5.1 Trpljenje zaradi neuslišane ljubezni ali nezvestobe

Ljubezen med moškim in žensko je temeljna oblika ljubezni. V njej se človek počuti sprejetega, zavarovanega pred zunanjim svetom, v njej dobi tolažbe in moči za premagovanje življenjskih udarcev. Toliko večje je trpljenje, če ostane oseba v ljubezni neuslišana ali prevarana. Pesnik trpljenje zaradi neuslišane ljubezni ali nezvestobe opiše tako: »O, predpusti ti čas presneti, / de bi več ne prišel v drugo! / Si omožil dókaj deklic, / in med njimi mojo ljubco, / mlado deklico nezvesto, / lepo Reziko nemškuto, / za katero rad bi dal bil / kri, življenje, svojo dušo. – / De si njo mi ti omožil, / oh, to je narveči húdo!« (Učenec); »Spet so se jadra bele / od južnih sap napele, / prinesle me nazaj; / dekleta mojga ženo / sem najdel poročeno – / prestal sam Bog ve kaj!« [...] »Ne stráši moč viharja, / ne grom valov mornarja, / se smrti ne boji. / Spomin v potopu mine, / ljubezni bolečine / vsak dan spet oživi!« (Mornar); »Deklica družga moža je objela, / ki od ljubezni do nje si bil vnet« (V spomin Andreja Smoleta); »Je za družega dekleta / zdaj ljubezen tvoja vneta; / jezik ji lažniv obeta, / jo peljati pred oltar; / Bog te obvar! // De prisegel, si obljubil, / de boš mene sámó ljubil, / de ne boš ti druge snubil, / ni ti v mislih več nikdár, / Bog te obvar!« [...] »Bog obvar te zdaj in vedno, / Bog obvar te z ljubco čedno, / Bog men' uro daj posledno / préd, ko gresta pred oltar, / Bog te obvar!« (Zapušena); To so bile iz nezvestobe izvirajoče bolečine. Sledijo bolečine zaradi neuslišane ljubezni: »Oblak ne ve, in val ne kam, – / kam nese me obup, ne znam. // Samo to znam, samo to vem, / de pred obličje nje ne smem, // in de ni mesta vrh zemljé, / kjer bi pozabil to gorje!« (Kam?); »Al repetnic razpeti / préd nimajo moči, / de tvojih jim zasveti / nebeška luč oči« (Prošnja); »Ti si kriva, / ljubezniva / deklica neusmiljena! / Ti me raniš, / ti

mi braniš, / de ne morem spat doma« (Pod oknam); »Trdna med nama vzdiguje se stena / 'z brezna globôc'ga do strmih nebes; / vender ne vržja želj skrivnih plamena, / de bi ne mogel on švigniti čez. // Ne pozabíti jih, so te prosili / drugi, ne moje prevzetno srce; / v mislih ti niso, al mene posili / pomnila boš ti do zadnjega dne« (Sila spomina); »O, res je, de bi tako ne bilo! / vse res, kar dekleta morske pojó; / obup mu zaliva srce zvestó. // Zgubljen je, vtopljen, se bojim; / kdor ljubi brez upa, ga svarim, / nikar naj ne vesla za njim!« (Ribič); »Kolikokratov me po mesti žene / zagledat tebe želja; ne odkrije / se men' obraz lepote zaželen. // V samoti iz oči mi solza lije, / zatorej pesmi tebi v čast zložene / iz krajov niso, ki v njih sonce sije« (Mokrócvetéče rožce poezije); »Ur temnih so zatirale jih sile / vse pevca dni, ki té ti pesmi poje; / obup, življenja gnus, začela boje, / Erinje vse so se ga polastile« (Ur temnih so zatirale jih sile); »Lej! torej je bledó njih cvetje velo, / in redke so, in slabe, nebogljene, / v zidéh tak podrtije zapušene / rastejo včasih rože neveselo, // ki jim kropív krdelo rejo vzelo, / in kar nežlahtnih zéliš kal tam žene «(Lej! torej je bledó njih cvetje velo); »[Č]eprav ni petje moj poklic bil pravi, / se pojem, ko nenadno me puščica / zadela, ki srce od nje ne ozdravi« (Nič pesnika na njem). Kogar je izvoljenka zapustila, bo moral hoditi temna pota, dokler ne pride 'zadnja ljubca' – bela smrt. »Vrnil bo se prejšnji čas; / hodil pota bom temotne, / kamor sreče bo togotne / gnal nemili me ukaz. // Moja stara ljuba bo, / bo potrpežljivost mila / zvezo z mano ponovila, / v zakon dala mi rokó. // Od pomóči nje podprt / nosil bom življenja pezo, / dókler zmaga sreče jezo / zadnja ljubca – bela smrt« (K slovesu); »Vsi prašajo, kdo zadnji v to jamo djan je bil, / gotovo bil svetnik je, ker ni ves v grobu zgnil. / Stal tam je kamen, kterga nihče préd číslal ní, / hité mu mah otrebit, napis tak govori, // de Dobroslav je pevec bil tjékej pokopan, / ki pel v tak milih glasih je od ljubezni ran, / pel v tak slovečih pesmah čast lepe deklice, / prevzetne gospodične, nemile ljubice. // Al, ko si je zvolila mladenča družega, / iz prs nobena njemu ni pesem več prišla. / Pri Bogu ni tolažbe iskál ne pri ljudeh, / oči kalil mu jok ni, razjasnil lic ne smeh« (Neiztrohnjeno srce);

5.2.5.2 Trpljenje zaradi smrti prijatelja ali smrti izvoljenke

Razumljivo je, da je smrt najdražjih za preživele zelo huda, včasih usodna: »Črne te zemlje pokriva odeja / v grobu tihotnem, naš bratec, Andrej! / Vince zlató se v kozarcih nam smeja, / v tvojo opombo pijemo ga zděj. [...] Težka človeku ni zemlje odeja, / vzamejo v sebe ga njene moči; / trčimo, bratje! še vince se smeja, / dolgo Smoletov spomin naj živi!« (V spomin Andreja Smoleta); Morda se nam lahko dozdeva, da bolečina ni tako globoka, ker se prijateljeve smrti spominjajo v družbi z vincem v kozarcih. Naslednje vrstico so bolj temne: »Níso suhé nam prijátljam očí, ko se spómnimo tebe, / ino predrágih s tebój tvôje ljubézni daróv« (V spomin Matija Čopa), te pa tudi grenke: »Vam izročim, prijatlja dragi mani! / ki

*spi v prezgodnjem gróbi, pesem milo; / ločitvi od njega mi je hladilo, / bila je lek ljubezni
stari rani» (Matiju Čopu); »Privoščim večni mir ti blagoviti; / vendàr, doklèr ne bom se v
grob položil, / bom, da, najdražji moj, si moral iti / tak zgodaj nam ugrabljen, bridko tožil«
(Matiju Čopu v spomin).*

5.2.5.3 Trpljenje in svoboda

Nuna, ta nekoliko šaljiva in zbadljiva pesem, obravnava v resnici dve za človeka pomembni vrednoti – vrednoto svobode in vrednoto trpljenja v svobodi. Morda je mogoče ravno iz naslednjih vrstic razbrati, kako zelo je pesnik cenil svobodo in vztrajanje v njej, čeprav za ceno velikega odrekanja in premagovanja vseh vrst trpljenja in nadlog. Prav z neko jedko posmehljivostjo nam je brati verze, da si slavček in nuna prostosti sveta ne želita, ker se bojita privaditi trpljenju. Izbira je res dramatična: na eni strani nesvoboda in lagodje, kjer nuna gladi vse pozornosti navajenega kanarčka, ta pa ji v zameno poje sladke pesmi in skaklja okrog nje, na drugi strani pa svoboda in trpljenje. Zadnji vrstici v sarkastičnem tonu prikazujeta groteskno podobo po lastni izbiri nesvobodnega človeka: *»Le celico naj'no zapriva, / prostosti svetá, ne želiva!«* Ker se nam zdi, da je pesem po svoji sporočilnosti zelo pomembna, jo citiramo v celoti: *»Nuna: Veséla pomlad se zbudíla je spet, / moj tiček, preljubi kanarček! / Ak` mika v zeleni te gojzdek letét', / ne braním ti, okno ti hočem odpret'. / Poiši si gnezdece, parček – / zapusti Ignac'je samoto / in próstosti uživaj sladkoto. // Kanarček: Bi zletel iz celice tiček vesel / na srečnih otokih Kanarskih, / kjer rod se očétov je mojih začel, / kjer vedna pomlad je, ni groma, ne strel, / ne sliši šum sap se viharskih, / kjer slana, sneg, toča ne pada, / zalz'vati nas ni navada. // Premrzle so v gojzdih mi vaših rosé, / prehitro pomlad pri vas míne; / viharske poletja so, zime hudé, / in tice kragulji, lisice moré / leteče, lazeče zveríne, / mladen'či pri vas za njih glave / nastavljajo skrivne nastave. // Sem v tičnci rojen in v cel'ci zrejen, / samote, poloiija navajen; le tebe sem, / deklica, ljubít' učen, / od sreče togotne bil nisem tepen, / od tvojih sem rok bil le glajen – / kak' bi se navadil trpeti, / kak' živel bi zunaj na sveti! // Nuna: Pač res je, kar poješ, pri meni tedej / v ti celici nunski ostani! / Ti stregla in pela bom, kakor do zdaj, / odpevaj mi, ljubček, krog mene skakljej, / mi zlato dovoljnost ohrani! / Le celico naj'no zapriva, / prostosti svetá, ne želiva!«* (Nuna in kanarček);

5.2.5.4 Kdor dela za skupno dobro, ostane nerazumljen in osamljen

Kdor dela za skupni blagor, mora trpeti. Po vsem izgorevanju za svojo domovino, ta *»íma grob komej za nas«*. Ta fraza spominja na ljudi, ki jih družba v času njihovega življenja ni cenila in jim je – v nasprotju s tistimi, ki jih je družba v času njihovega življenja cenila (razni

veljaki kot npr. župani, škofi, politiki ...) in jim tudi uredila mogočne spomenike na grobovih – po smrti namenila skromen grob. Imeti komaj grob za nekoga, spominja na odrinjenost, nepomembnost, zapostavljenost in morda na krivice, ki so se umrlemu dogajale v času, ko je še živel, čeprav je bil z vsemi svojimi močmi predan domovini: »[B]oljga srca ni imela Ljubljana, / kak si za srečo človeštva bil vžgan!« [...] »V zemlji slovenski, v predragi deželi, / ki si jo ljubil presrčno ves čas; / v kateri očetje so naši sloveli, / ktera zdéj íma grob komej za nas« (V spomin Andreja Smoleta).

5.2.5.5 Trpljenje zaradi »sadu spoznanja«

Spoznavanje je osnovna funkcija našega uma. Vendar pod zgornjim naslovom ne mislimo na spoznavanje ali spoznanje, npr. da je dve in tri pet, ampak na spoznanje s širšim in globljim pomenom. Opraviti imamo z vrsto spoznanja, ki se je odmaknilo od mladostnega idiličnega in idealnega pogleda na svet. Takšno z lastno izkušnjo prečiščeno spoznanje vidi svet in dogajanje v njem takšen, kot je. Svet postane veliko bolj kompleksen, zapleten, predvsem pa bolj grob in poln prevar. Tako spoznanje postane pretresljiva eksistencialna izkušnja, ki je po svoji naravi univerzalna. Sad takega spoznanja je trpljenje, ki je v pesmi opisano tako: »Okusil zgodej sem tvoj sad, spoznanje!« [...] »sem zvedel, de vest čisto, dobro djanje / / svet zaničvati se je zagovoril, / ljubezen zvésto najti, kratke sanje!« [...] »Modrost, pravičnost, učenost, device / brez dot žalváti videl sem samice. // Sem videl, de svoj čoln po sapi sreče, / komur sovražna je, zastonj obrača, kak veter nje nasproti tému vleče, / kogar v zibéli vid'la je berača,« [...] »de človek toliko velja, kar plača. / Sem videl čislati le to med nami, / kar um slepí, z goljfijskimi, ležámi! // Te videt, grji videti napake, / je srcu rane vsekalo krvave / Zato, mladost! po tvoji temni zarji / srce zdihválo bo mi, Bog te obvarji!« (Slovo od mladosti); »[D]e b' uka žeja me iz tvojga svéta / speljala ne bila, goljfijska kača! // Ne vedel bi, kako se v strup prebrača / vse, kar srce si sladkega obeta; / mi ne bila bi vera v sebe vzeta, / ne bil viharjov nótranjih b' igrača! (O Vrba! srečna, draga vas domača); »Takó mladenča gledati je gnalo / naključje zdanjih dni, dokler napoti / prihodnosti bilo je zagrinjalo. // Zvedrila se je noč, zija nasproti / življenja gnus, nadlog in stisk nemalo, / globoko brezno brez vse rešne póti« (Popotnik pride v Afrike pušavo); Preblažen, ki je tuje mu spoznanje! / Z njim smrt bila zemljanu je spočeta! / Zakaj mi raz oči je obveza sneta, / da žarki silijo pekoči vanje! [vsaka poved se zaključi s klicajem]. Bera trpljenja kot sad takšnega spoznanja je velika in lahko potisne človeka v obup. Toda lirski subjekt si izbere drugo pot: » Le njemu niso zlomljene peroti, / da boja se za dobro stvar še loti, / o uspehu ga, kot mene, dvom ne moti« (Preblažen, ki je tuje mu spoznanje).

5.2.5.6 Trpljenje zaradi »sovražne sreče«

V tem poglavju se trpljenje stopnjuje po črti navzdol: »Kratko sijale so zvezde prijazne, / v sanjah prijetnih te zibal je up; / jezo si sreče občutil / sovražne, / zgođej okusil življenja si strup« (V spomin Andreja Smoleta); »'Prav praviš, de ne smem jaz upat sreče, / ki vedno je in bo sovražna meni« [...] »[B]eg je moj up, gojzd je moj dom pričjoči / Nespametna bila bi z mano zveza, / ki me preganja vedno sreče jeza'« (Krst); »[T]ak siromak ti v bran, sovražna sreča! / stoji, ki ga iz visokosti jasne / na tla telébi tvoja moč gromeča« (Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne); »Komur je sreče dar bila klofuta, / kdor je prišel, ko jaz, pri nji v zamero, / ak bi imel Gigantov rok stotéro; / ne spravi vkup darov potrebnih Pluta. // Kjer hodi, mu je s trnjam pot posuta, / kjer si poiše dom, nadlog jezéro / nabere se okrog, in v eno mero / s togotnimi valmí na stene buta. // Okrog ga drvita skrb in potreba, / miru ne najde revež, ak preiše / vse kraje, kar jih strop pokriva néba« (Komur je sreče dar bila klofuta); »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi, / skrb vsak dan mu pomlájena nevesta, / trpljenje in obup mu hlapca zvesta, / in kes čuvaj, ki se níkdar ne utruđi« (Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi). Tukaj doseže trpljenje najnižjo točko. Lirski subjekt doživlja sebe kot igračo usode. Življenje je postalo ječa, izhod je prijazna smrt.

Zadnji trije citati so izpisani iz tretjega, četrtega in petega soneta iz ciklusa *Sonetje nesreče*. Opazimo lahko, da se trpljenje in obup nad življenjem iz soneta v sonet stopnjuje, dokler ne doseže v petem sonetu dno. Lirski subjekt si zaželi smrt. V naslednjem sonetu iz tega ciklusa, to je šestem, pa pride do nepričakovanega obrata. Pesnik se svoji usodi upre in krivulja upanja se začanja vzpenjati. »Čez tebe več ne bo, sovražna sreča! / iz mojih ust prišla beseda žala; / navadil sem se, naj Bogú bo hvala, / trpljenja tvojega, življenja ječa! [...] naprej me sreča gladi, ali tepi, / me tnalo najdla boš neobčutljivo. (Čez tebe več ne bo, sovražna sreča!). Upravičeno se moramo na tem mestu vprašati, od kod lirskemu subjektu moč in pogum za tak korak? Kaj se je z lirskim subjektom zgodilo, da ne želi več umreti, ampak živeti?

Splošna izkušnja nas uči, da je človek zmožen v življenju usmerjati svoja dejanja, izbirati položaje, premagati ovire, načrtovati svojo prihodnost. Ista izkušnja pa govori tudi o tem, da so v življenju danosti, na katere ima človek le malo vpliva, ki se torej zgodijo mimo njegove volje. Ne po lastni krivdi ali hotenju pride človek v položaje, ki jih z lastnimi močmi ne more razrešiti. Lahko bi take položaje imenovali »mejne situacije« (Jaspers 1973 II: 203). Te mejne situacije so boj, trpljenje, krivda in smrt. So kot stena, preko katere ne moremo. Teh položajev ne moremo spremeniti, lahko pa do njih sprejmemo določeno stališče, torej jih etično vrednotimo. Tako npr. dejstvu smrti nihče ne more uiti, vsakega doleti. Lahko pa do

pojava smrti zavzamemo določeno stališče. To pomeni, da ga vrednotimo; lahko ga vrednotimo negativno in doživljamo smrt kot nekaj, čemur se je potrebno v vsakem primeru izogibati (človek naj bi se vsemu negativnemu izogibal), lahko pa dejstvo smrti sprejmemo kot nekaj pozitivnega, torej kot vrednoto, ki človeku ne more škodovati, ampak je zanj dobra. To sicer ne more pomeniti, da smrti iščemo in si želimo, bi nastopila čim prej, ampak da jo sprejmemo kot sestavni del življenja in se nanjo pripravimo. Sprejeti smrt pa ne pomeni samo to, da sem seznanjen s tem, da bom nekoč umrl (nekdo je rekel: vem, da bom umrl, ampak ne verjamem), ampak je potrebno dejstvo smrti ponotranjiti. In čeprav se za tistega, ki smrt vrednoti negativno in za tistega, ki jo vrednoti pozitivno, na »zunaj« nič ne spremeni, kajti umrla bosta oba, je vendarle na osnovi njunih različnih stališč do smrti v njunem življenju marsikaj drugače. Mejne situacije nam torej omogočijo, da jih doživimo kot nalogo in na ta način v polnosti doživimo lastno eksistenco. Načini, kako se lahko človek odzove v mejnih situacijah, so prikazani v naslednjih točkah¹³:

1. Mejno situacijo doživimo kot katastrofo in moro. Omejimo zavestne in čustvene zaznave. Spustimo se v aktivizem v upanju, da se iz te more kmalu zbudimo.
2. Mejno situacijo racionaliziramo, pripisujemo krivdo drugim, zgradimo čustveno pregrado.
3. Mejno situacijo razlagamo in sprejmemo kotu usodo. Postanemo pasivni, ne sprejemamo nobene odgovornosti.
4. V mejni situaciji obličimo: vrtimo se okoli sebe, pomilujemo sami sebe, zapademo v depresijo ali postanemo agresivni.
5. Mejno situacijo potlačimo in zanikamo: je ne rešujemo, ampak iz nje bežimo.
6. Mejno situacijo sprejmemo in vanjo stopimo: zavestno doživljamo nemoč, otresemo se navajenih in utrjenih vzorcev mišljenja, svoj položaj razumemo kot osebno nalogo k eksistenčni razsvetlitvi (Fritz 2005: 196).

Zdi se, da je lirski subjekt pred enako izbiro, kot je prikazana v šestih točkah. In ne moremo mimo trditve, da je lirski subjekt premagal vse oblike duševnih stisk, da je v njem moralo priti do opustitve navajenih vzorcev mišljenja in se oprijeti novih nalog. Vprašanje ostane, kaj je lirskemu subjektu v resnici pomagalo dvigniti črto svojega doživljanja sveta in usode. Menimo, da je lirski subjekt napisal jasen odgovor: *»navadil sem se, naj Bogú bo hvala, / trpljenja tvojega, življenja ječa!«*

¹³ Zahtevalo bi posebno obravnavo, če bi hoteli za vsako točko iz Prešernovih pesmi razbrati ustrezno reakcijo lirskega subjekta.

Zahvala Bogu za izhod iz krize lahko pomeni marsikaj. Za našo razpravo se nam zdi pomembna domneva, da se je lirski subjekt v trpljenju brez izhoda moral spraševati o smislu življenja, o smislu smrti, o življenju po smrti in o Bogu. Ta notranji boj v najbolj skritem jedru človekove osebnosti je morda pomagal k notranjemu očiščenju, pomagal k ponovnem premisleku o temeljih svojega življenja. Če so naša izvajanja pravilna, potem bi lahko sklenili, da je lirski subjekt sprejel Boga za svojega rešitelja. Ta sklep se zdi pravilen tudi zato, ker lahko v raziskavi vrednot v Prešernovih pesmih najdemo kar nekaj odlomkov, kjer lirski subjekt jasno in nedvoumno govori o Bogu, ki je ljubezen in 'čudežno vodi svoje otroke': »*De pravi Bog se kliče Bog ljubezni, / de ljubi vse ljudi, svoje otroke, / de zemlja, kjer vijó viharji jezni, / je skušnje kraj, de so naš dom visoke / nebesa, de trpljenje in bolezni / z veseljam vred so dar njegove rôke, / de čudno k sebi vód' otroke ljube, / de ne želi nobenega pogube. // De ustvaril je ljudi vse za nebesa, / kjer glorja njega sije brez oblaka*¹⁴« (Krst pri Savici).

Iz zgoraj povedanega sledi sklep: trpljenje moramo 'prevrednotiti'. Kajti trpljenje v resnici samo po sebi ne more biti vrednota, ker je tisto vredno, kar nas privlači, kar si želimo, kar bi radi imeli ali doživeli. Trpljenja (bolečine, bolezni, smrti itd.) pa si nihče ne more želeli vse dotlej, dokler ne uvidimo v trpljenju (v bolečini, bolezni, smrti itd.) neko vrednoto, nek smisel. Uvideti moramo, da je tudi trpljenje za nekaj dobro (da je vrednota) in nam v resnici pomaga reševati globlja človekova eksistenčna vprašanja (v smislu 'duhovnega očiščevanja', to je v človekovi intimi izgradnja dobrega in zatiranje slabega). Po takšnem uvidu trpljenje ni več samo nadloga, čeprav tudi to, ampak predvsem naloga, da ga pogumno sprejmemo,¹⁵ in sicer na način, kakor to dela tnalo; nase sprejema udarce, učinka sile pa ne prenese naprej, ampak ga v sebi premaga. V tem smislu lahko razumemo konec obravnavanega soneta, ki pravi: »*[N]aprej me sreča gladi ali tepi, / me tnalo najdla boš neobčutljivo*.« Iz pesmi je sicer razbrati neko trpko, skoraj topo pripravljenost prenašanja udarcev, ki je na poti do bolj zavestnega in bolj svobodnega prenašanja trpke usode šele na začetni poti, a se je v nosilcu teh bolečin moralo zgoditi to, da je v prenašanju življenjskih udarcev moral uvideti nek smisel, neko vrednoto. Dozoreti je moralo spoznanje, da ima prenašanje trpljenja nek smisel. In edina rešilna bilka, za katero se je pesnik lahko oklenil in je v pesmi nakazana, je pač Bog

¹⁴ V *Krstu* se Prešernovo doživljanje vere najbrž zrcali skozi Črtomirove besede. Res pa je, da v posvetilnem sonetu beremo, da je srečen le tisti, ki z Bogomilo up sreče onkraj groba v prsih hrani. To se pravi, da se je pesnik dobro zavedal povezanosti vere v Boga z doživljanjem sreče. Sklepamo lahko, da si je pesnik takšne sreče tudi sam želel, čeprav se na razumski ravni z njeno vsebino morda ni strinjal in se do nje v življenju ni mogel povzpeti.

¹⁵ Kar je bilo ugotovljeno za vrednoto trpljenje, velja tudi za vrednoto smrt, ki bo obravnavana v naslednjem poglavju.

v verzih »navadil sem se, naj Bogu bo hvala, / trpljenja tvojega, življenja ječa.«¹⁶ Drugega motiva za obrat od želje po smrti, ki je z vso silovitostjo izražena v petem sonetu, v šestem sonetu ne najdemo.

5.2.6 Smrt

Smrt je prenehanje življenja. Je najbolj konkretna in splošna danost. Konkretna zato, ker v največji meri prizadene človekovo eksistenco, splošna zato, ker ji nihče ne uide. Razumljivo je, da najdemo to tematiko pri vseh umetnikih od začetkov do danes. V Prešernovih pesmih je odnos do smrti različen: od nepreračunljive vsepričujoče smrti, ki svojo žetev seje ob katerem koli času, samomora, smrti kot odrešiteljice trpljenja in smrti kot svarilo, da se naše življenje enkrat konča.

5.2.6.1 Vsepričujoča smrt

Smrt pogosto 'povabi v svate' mlade ljudi sredi življenja: »'Kedòr je drag bogovom, mlad premine.' / ta rek, prijatelj, nad teboj je izpiričan, / bral sem ga jasno s tvojih lic bledine« (Matiju Čopu v spomin); »Dolgost življenja našega je kratka. / Kaj znancov je zasula že lopata! / Odprte noč in dan so groba vrata; / al dneva ne pove nobena pratka.« [...] »Znabiti, de kdor zdéj vesel prepeva, / v mrtvaškem prti nam pred koncam dneva / molčé trobental bo: 'Memento móri!'« (Memento mori); »Je ljubemu ljubca, lepote cvet, / umrla stara le osemnajst let« (Zdravilo ljubezni); »Kómej zastávil, roják, si peró préd praznovajóče / v zgúbo velíko rodú, krívega dókaj zamúd, / v Sáve deréče valóv tam vrtínčinah smért te zasáči, / glás ti zapre besedí, 'z rók ti potégne peró. / Zemlja nemíli čuváj nam zaklad tvój váruje skópa; / gróbi na tvôjem očí máteri Slávi rosé« (V spomin Matija Čopa). »'Odločeni so roži kratki dnóvi, / ki pride nanjo pomladanska slana, / al v cvetji jo zapadejo snegovi! / tak mladi deklici, ki zgodnja rana / srce ji gloda, vsmérta mir njegovi, / le kratka pot je skoz življenje dana'« (Krst); »Minljivost sladkih zvez na svet' oznani, / kak kratko je veselih dni število« (Matiju Čopu).

5.2.6.2 Samomor zaradi neuslišane ljubezni

V pesmi je omenjena prostovoljna smrt kot ena od možnih sklenitev lastnega življenja. Mlad pevec svoji neuslišani ljubezni ni hotel biti napoti, zato se umakne v smrt: »Ne ljubci bit napoti, sem v strupu smrt si pil« (Prekop).

¹⁶ »... naj Bogu bo hvala« lahko razumemo kot frazo, ki jo ljudje pogosto uporabljajo v vsakdanjem življenju, čeprav se ne zavedajo njene vsebine, ali pa se z njo sploh ne istovetijo. Vendar je pri Prešernu mogoče slediti njegovemu natančnemu tehtanju in izboru besed, ki ne služijo le kot okras, ampak so v kontekst postavljene premišljeno.

5.2.6.3 Smrt kot odrešiteljica trpljenja

Le smrt je 'zdravilo ljubezni': »List črno je zapečaten bil, / 'O, mati! tvoj sin je mir dobil!« (Zdravilo ljubezni); »Od pomoči nje podprt / nosil bom življenja pezo, / dókler zmaga sreče jezo / zadnja ljubca – bela smrt« (K slovesu).

Udarci usode so v življenju tako neznosni, da pride lirski subjekt do prepričanja, 'da ni nesrečen, kdor v grobu leži': »Črne te zemlje pokriva odeja / v grobu tihotnem, naš bratec, Andrej! / Vince zlató se v kozarcih nam smeja, / v tvojo opombo pijemo ga zděj. // Zbrani prijatljí v spomin ga pijemo / tvojih veselih in žalostnih dni; / zraven si take zdravljice pojemo, / de ni nesrečen, kdor v grobu leži.« [...] »Težka človeku ni zemlje odeja, / vzamejo v sebe ga njene moči« (V spomin Andreja Smoleta); »Okrog ga drvita skrb in potreba, / miru ne najde revež, ak preiše / vse kraje, kar jih strop pokriva néba; // šele v pokóji tihem hladne hiše, / ki pelje vanjo temna pot pogreba; / počije, smrt mu čela pot obriše« (Komur je sreče dar bila klofuta); »Prijazna smrt! predolgo se ne múdi: / ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta, / ki pelje nas iz bolečine mesta, / tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi; // tje, kamor moč pregánjovcov ne seže, / tje, kamor njih krivic ne bo za nami, / tje, kjer znebi se človek vsake teže, // tje v posteljo postlano v črni jami, / v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže, / de glasni hrup nadlog ga ne predrami« (Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi); »Zdaj spè viharjev notranjih zaleti, / ljubezni bolečina je minila, / ki morala neuslišana je mreti. // Nič več ne vidiš, kak teptá nemila / vse pēta, kar se žlahtnega v nas drami, / kak redek ujame, česar vsem je sila.« Še enkrat naštejmo, kar preminulemu ni treba več gledati: »[K]ak stopajo z ošabnimi glavámi / ti, ki jim mari ni človeška cena, / kak rad gre v nič najboljših trud med nami« [...] »da rod sinov se domovini odtuja, / da se plaše slovenskega imena, // da jim nevoljo sladki glas obuja, / ki z njim jih mati je pojila mlade, / jim tuj je govor v čislu, šêga tuja« (Matiju Čopu v spomin).

5.2.6.4 Spominjaj se smrti

Takšen je prevod soneta *Memento mori*. Z dvakratno ponovitvijo (v naslovu in v zadnji vrstici, torej kot prvo in zadnje sporočilo pesmi) 'spominjaj se smrti' izveni sporočilo soneta bolj v velelnem kot v povednem naklonu (sonet se zaključí v narekovajih s klicajem):¹⁷ »Dolgost življenja našega je kratka. / Kaj znancov je zasula že lopata! / Odprte noč in dan so groba vrata; / al dneva ne pove nobena pratka.« [...] »Znabiti, de kdor zděj vesel prepeva, / v mrtvaškem prti nam pred koncam dneva / molčé trobental bo: 'Memento móri!'« Odločilno

¹⁷ Sonet je v *Poezijah* premišljeno postavljen takoj za Soneti nesreče.

vprašanje, ki si ga moramo ob tem velelniku postaviti je, čemu naj se spominjamo smrti? Kakšen smisel ima spominjati se in razmišljati o smrti? Ali ni v resnici tako, da smrt ne more biti zaželena vrednota, ampak je smrt zlo, ki se ga je bolje – vsaj dokler nas ne doleti – izogibati.

Smrt je neizogibno dejstvo, zato je po Jaspersu mejna situacija in kot taka podobna trpljenju. Vse, kar je bilo napisano o trpljenju, velja tudi za smrt – zgoditi se mora podoben proces 'prevrednotenja' smrti. Človek naj bi v življenju uvidel, da je tudi smrt za nekaj dobra, da ima v življenju svoje mesto in smisel; smrt mora postati vrednota, ki privlači, in ne zlo, ki odbija¹⁸. In kakor smo pri vrednoti trpljenja ugotovili, da ima trpljenje neke vrste očiščevalno vlogo, lahko podobno sklepamo za vrednoto smrt. Ker je tudi smrt neizogibna mejna situacija, s katero se prej ali slej sreča vsakdo, lahko razmišljanje o smrti človeku pomaga pri osmišljanju svojega življenja, se pravi, da mu je v pomoč pri oblikovanju življenjskega smisla. Takšna razmišljanja naj bi človeka pripeljala do novih vzorcev mišljenja. Zato lahko moto soneta 'spominjaj se smrti' razumemo kot poziv bralcu, naj se smrti spominja in o njej premišljuje, ker bo bolj poglobljeno uvidel temeljne danosti njegove usode in bolje razumel smisel svojega življenja. S takšnim prevrednotenjem smrti le ta ne postane zastrašujoč pojav, še manj pa pesimistična drža ali pesimistični življenjski nazor, kakor se rado razlaga vsebino te pesmi, ampak svetel pogled na življenje, ki ne beži pred najbolj resničnimi danostmi tega sveta – pred smrtjo.

5.2.7 Vera

Vera je zavest o obstoju boga ali nadnaravnih sil in sistem naukov, norm, vrednot in dejanj, v katerem se kaže zavest o obstoju boga ali nadnaravnih sil. Vzgibi vere so lahko različni: vera zaradi osebnega prepričanja o obstoju Boga, vera zaradi strahu pred kaznijo in peklom, vera

¹⁸ Smrt je osrednji predmet biologije, psihologije, filozofije, religije, v novejšem času antropologije in še mnogo drugih znanosti. Vsaka razkriva določen vidik tega dogodka. Zato je na tem mestu nemogoče prikazati različne poglede na ta pojav, ki so se skozi stoletja oblikovali. Poleg tega ima vsak človek s smrtjo lastne izkušnje in do nje edinstven odnos, ki se z nobeno definicijo smrti ali odnosa do nje ne pokriva v celoti. Zato naj iz zgodovine filozofije omenimo filozofa Sokrata, ki ga je oblast obsodila na smrtno kazen. Sokrat v zagovoru pred sodniki razvija globoke misli, ki odmevajo do današnjih dni. Med njimi je tudi ta, da moder človek ve, da ničesar ne ve. Ta nevednost ni »praznina« bedaka, ki ničesar ne razume, pač pa uvid, da je ustroj sveta v resnici človeku neznanka in presega njegove zmožnosti. V tem procesu Sokrat razvija tudi misel, da je smrt v najslabšem primeru globok spanec, in kot tak boljši od sedanjega mukotrpnega življenja; lahko pa je smrt vrata v posmrtno življenje, v katerem se človek sreča s svojimi predniki in z velikani duha, kar je za človeka največja sreča. Po obsodbi so prijatelji Sokrata nagovarjali, da naj zbeži. Sokrat imel to možnost imel, a tega ni storil, temveč se je od življenja poslovil s temi besedami: »Zdaj je čas, da grem; jaz v smrt, vi v življenje. Kdo je izbral boljšo pot, je vsem nam neznanka. To ve samo bog.« (prevod citata po nemški predlogi, najdeni na medmrežju: <http://www.prometheusonline.de/heureka/philosophie/klassiker/platon/>).

zaradi koristi, vera zaradi tradicije ... Prešeren skozi različne literarne like osvetljuje vsebino vere in njen vpliv na življenje posameznika.¹⁹

5.2.7.1 *Vera kot zapoved ljubezni do vseh ljudi*

»Ko v grajski dívňjak je prišla, / judovska lepa deklica, / mladenča najde kršenga. // Za bele jo roké prijel, / na srce stisnil, jo objel, / je govoriti tak začel: // 'De ljúbit moram vse ljudi, / tak vera moja me uči, / al ljubiš me; judovska hči?'« (Judovsko dekle, Krst pri Savici).

5.2.7.2 *Vera kot ovira za sklenitev zakonske zveze*

V ljubezenski romanci *Judovsko dekle* je vera prikazana kot ovira za sklenitev zakonske zveze. Istočasno »odpira protislovje krščanskega etosa, ki razglašá humanizem, in prakse, saj kot inštitucija ravna zoper pravila človečnosti« (Paternu II 1977: 266): »'Ak ravno mene ljúbit smeš, / jaz dobro vem, ti dobro veš, / de v zakon vzeti me ne smeš.'« (Judovsko dekle).

5.2.7.3 *O veri satirično*

V naših razčlenitvah je bilo že omenjeno, da je Prešeren živel in ustvarjal v Metternichovem absolutizmu in da je za kritiko nasprotnega tabora, v katerega je v veliki večini sodila tudi uradna institucionalizirana cerkev in njen janzenizem, izbral satiro. Zdi se, da je kritika v prvi vrsti usmerjena na posamezne vernike ali uradno institucijo, ki vero zlorablja, kot pa na vero samo. Nikjer ni mogoče zaslediti ideje, da bi bila npr. vera sama nekaj manjvrednega, nesmiselnega ali nepotrebnega.

V romanci *Turjaška Rozamunda* se lirski subjekt posredno posmehuje ljubljanskemu samostanu, ki sprejme v svoje vrste lahkoživo ošabnico – postane celo čast ljubljanskih nun –, za katero z gotovostjo ne moremo trditi, da je ta korak naredila iz verskega prepričanja. »Rozamunda gréde v klošter, / čast ljubljanskih nun postane« (Turjaška Rozamunda);

Druga zgodba pripoveduje o svetem Senanu, ki se odpravi na samotni otok, da ga ne bi premagale spolne skušnjave, a se pesem konča tako, da so menihi z ženskimi čari kar domači. Tudi tukaj je kritika naperjena dvoličnosti redovnikov oziroma dvojno moralo med vero in življenjem: »Senánu se sanja potem vse noči, / od deklice nedrij, od njenih oči, / de v smrtno

¹⁹ Tako kot doslej, tudi pri vrednoti vere ni v ospredju vprašanje, kakšni so Prešernovi pogledi na vero, ker bi odgovori na to vprašanje presegli okvir diplomske naloge. Zato bi bila dokončna presoja, kateri pogled se v največji meri ujema z realnim Prešernom, neutemeljena. Pač pa so v tem poglavju preko literarnih oseb prikazani različni pogledi na vero in različni vplivi na življenje posameznika, kakor jih je mogoče razbrati iz Prešernovih pesmi.

bolezen pogreznil jo mraz, / in de jo spovédát' zamudil je čas. // In kádar vihar spet na morji bučí, / po barki ozira se s skrbnim' očmi; / ak žensko pridrvil vihar bi tje v stran, / pod streho bi vzel jo, spovedal Senán. // Tam čaka zastonj in zastonj se kesá; / nazaj med ljudi se Senánus podá. / Od tod se menihi ženstvá ne bojé, / za dušo in truplo njih radi skrbé» (Sveti Senán).

Tudi v srhljivi baladi *Prekop* meri kritika na duhovnika, ki opravlja cerkvene dolžnosti hitro, površno in brez iskrenosti. Mudi se mu zato, ker hiti poročiti mlado Severino, to je izvoljenka, kateri je preminuli pel pesmi, a ga ona ni uslišala. Tam se duhovniku nikamor ne mudi: »K pogrebu vkup derejo ljudje od vseh strani; / Severe, njega ljubce, med njimi videt ni. / Skrivéj po pevcu joka znabiti se doma; / o, komej je verjeti, de je tak vsmiljena! // Kaj mašnik z mizereram, kaj danes z líbero, / in z drugo pri pokopu hití molitvijo? / Poroka nanjga čaka, zato tako hiti; / prelepa gospodična Severa se moží. // Zvečer jo je poročil, do polnoči svatvál; / o polnoči vesel je 'z vesele družbe vstal«. Drugi del kritike lirskega subjekta pa meri na takratna cerkvena pravila, ki so prepovedovala pokop samomorilcev na posvečenih pokopališčih: »Zvečer jo je [duhovnik] poročil, do polnoči svatvál; / o polnoči vesel je 'z vesele družbe vstal / ko pride tje do grôbov, kjer s'cer kraljuje mir, / zasliši med mrličí gospod glasen prepír. // Pred njim odpró se vrata, ven pevec prihiti: / 'Zakaj v prst posvečeno ste me zagrebli vi? / Ker sem se sam bil vsmítíl, je zdej prepír zato, / al rabeljnam zapadlo, biričam ni telo? // Ne ljubci bit napoti, sem v strupu smrt si pil, / zakaj bi jaz nadležén mrličám v zemlji gníl?' / Odkópan pevec ležal je zjutraj vrh zemljé, / pokôpat k tolovajám biričám ga dadé» (*Prekop*);

Tri želje Anastazija Zelenca je Prešernov prevod nemške pesmi Anastazija Grüna. Zgodba govori o veseljaškem mladeniču, ki brez odgovornosti hiti najprej k dekletu, nato k duhovniku k spovedi, zatem pa spet drugemu dekletu in tako brez konca.

V *Romanci od Strmega grada* gre kritika božji poti, ki je sad greha: »Kjer bil je Strmi grad nekđaj, / velika božja pot je zdaj» (*Romanca od Strmega grada*); Na račun nestrpnega janzenističnega moralizma, ki je preganjal romanja vernikov, pa je namenjena satirična pesem *Šmarna gora*: »Mi v duhovskem oblačili / smo sejali seme zmot, / slepci smo ljudem branili / sem na sveto božjo pot; / závolj téga iz vic hódm'o; žalostne procesje vódmó / roženkranc in litanije / mólit, hvalo pét Marije.« Nauk je ta: ker so duhovniki preganjali romanja na Šmarno goro in je to bila očitna zmota, morajo sedaj v posmrtni procesiji hoditi na božjo pot delat

pokoro. Poleg tega je po Paternuju in Slodnjaku Prešernova satira uperjena tudi zoper romarsko vnemo vernikov.

V pesmi *Nuna* pa je v skoraj neopazni obliki izražena kritika stališču, da je varneje in bolje ostati v samostanski celici, kakor na svoja ramena prevzeti težo svobode: »*Le celico naj'no zapriva, / prostosti svetá, ne želiva!*« (*Nuna*).

Bolj šaljivo kot zares, pa tale puščica: »*Preblečen sem menišič bil, / in rad sem pel, še rajši pil*« (*Vodnik*).

5.2.7.4 Psihološko motivirana vera

V uvodu tega poglavja smo omenili, da so motivi za verovanje lahko različni. Najbolj plemenit in pravilen motiv bi bil odločiti se za vero iz čistih, se pravi teoloških razlogov. To pomeni, da oseba veruje v boga zaradi boga samega. Kadar je tako, je bog cilj ne pa sredstvo. Lahko pa se zgodi, da se oseba odloči za vero iz drugih razlogov; iz strahu ali koristi, zaradi tradicije ali ugleda ... Čestokrat so razlogi za vero podzavestni in so lahko tudi posledica notranjih psihičnih mehanizmov. Takrat imamo opraviti s psihološko motivirano vero.

Odličen primer za psihološko motivirano vero se nam zdi Bogomila iz *Krsta pri Savici*. To problematiko smo že obravnavali pod vidikom podrejenosti moškega svoji izvoljenki. Tukaj bi pa po povzetku dogajanja radi izpostavili verski vidik v njunem odnosu. Dogodki si sledijo tako. Opis podrejenosti izvoljenki hrabrega junaka Črtomira v *Krstu* je še bolj pretresljiv. Premagani Črtomir si hoče vzeti življenje, a ga misel na izvoljenko ustavi. Znanemu ribiču naroči, naj mu pripelje vesele ali žalostne novice o Bogomili k slapu Savice, kjer ga bo čakal. Drugo jutro se Črtomir in Bogomila pod slapom snideta. Želi jo objeti, toda Bogomila se mu izmakne. Razloži mu, da so zdaj ločitve časi in da je postala kristjanka. Razlog je v njenem strahu, da bo Črtomira v vojnih vihrach izgubila in se njuni srci ne bosta mogli skleniti. V stanju obupa Bogomila ne najde rešitve v njeni zmotni veri. Zatem pride k njej duhovni mož, ji razloži krščansko vero in tudi to, da se bodo vsakomur, kdor jo sprejme, »*božji sklepi mili / te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.*« Zato se Bogomila da krstiti. A njenega nemira še ni konec. Večkrat vidi v sanjah Črtomira ležati v mrtvaškem prtu. Zato trepeti za njegovo smrt, a jo duhovnik potolaži, »*de zamóre vse molitev, [Bogomili] pravi.*« Zato se Bogomila zateče v molitev in prosi Marijo, naj ga zaradi zmotne vere ne izroči sovražni togoti in naj ga pred njo Marijina milost obvaruje. In res, tisto noč, ko so vsi Črtomirovi tovariši padli, ostane on pri življenju. Zdaj Bogomila Črtomira nagovori, da naj se odpove svoji zmotni veri, ker jima je

zagotovljeno, da se bosta njuni poti po smrti sklenili v »*nebeškem dvori*.« Po kratkem Črtomirovem dvomu o ljubeznivem Bogu, Črtomir spregovori: » *'Ak sklene me s teboj krst, Bogomila! / kdaj bo zakóna zveza me sklenila?'*« Bogomila mu sedaj pove vso resnico. Ko je na kolenih molila k Mariji, da bi ga ohranila pri življenju, je istočasno Bogu obljubila, da bo postala božja nevesta, če jo le ta usliši. V pogovor se vključi še duhovnik Črtomiru razloži, da je njegova pot v Oglej, kjer ga bodo krstili in posvetili za duhovnika in poslali na misijonarsko pot. Ko želi Črtomir oditi v Oglej, izrazi Bogomila naslednjo prošnjo, kaj prošnjo, sliši se kot ukaz (*se pričo mene odpovej zmotnjavi*), in sicer, da naj se pred njim da krstiti, ker ji bo tako zagotovljeno, da se bosta nekoč v nebesih spet združila. Črtomir se molče popolnoma podredi njeni želji: »*Molče v to prošnjo Črtomír dovoli*.« Konec je tak: »*[P]ostane mašnik, v prsih umrjejo / nekdanji upi; med svoje rojake / Slovence gre, in dálej čez njih mejo, / do smrti tam preganja zmot oblake. – / Domú je Bogomila šla k očeti, / nič več se nista videla na sveti*«.

Odgovor na vprašanje, kakšna je bila Bogomilina vera, je odgovor ta: Bogomila se je odločila za sprejem krščanske vere iz bojazni, da bi izgubila Črtomira, ki ga je zelo ljubila. Pravi nagib vere je bilo upanje na ponovno združitev obeh v nebesih, kjer naj bi živela v čisti in večni ljubezni. Zdi se, da je Bogomila – zavestno ali ne – instrumentalizirala vero za svoje potrebe. Na vprašanje, kakšna je bila Črtomirova vera, je odgovor ta: tudi njegova vera se zdi psihološko motivirana, čeprav o pravih razlogih Črtomir 'molči'. Kar nam Črtomir v *Krstu pri Savici* pove je, da se je njegova zgodba, ko je izvedel, da bo njegova srčna želja na tem svetu združiti se z Bogomilo ostala neizpolnjena, konča z veliko bolečino v srcu. S to srčno bolečino zaradi neizpolnjene zemeljske sreče se v posvetilnem sonetu *Matiju Čopu* Prešeren poistoveti: »*Pokopal misli visokoteče, / željá nespolnjenih sem bolečine, / ko Črtomír ves up na zemlji sreče*.«

5.2.7.5 Vera v konkretnih dejanjih

Vera ni samo teoretični sestav lepih misli, ampak se mora kazati v konkretnih dejanjih vernika: »*Živ rad vbóge je podpiral, / kar zapustil je, njih bó. // Spolnil rad je vsakmu želje, / dur odprl mu in srce; [...] Bog, ki dela vse plačuje, / naj mu da nebeški mir!*« (*Zaljšal cerkve vidijoče*);

5.2.7.6 Nejeveren in vendar veren

Prešern je napisal lastni nagrobnik: »*Tukaj počiva Franc Prešeren, / nejeveren in vendar veren*.« Iz napisa ni mogoče jasno razumeti sporočilo. Zdi se pa, da je hotel pesnik izpostaviti

sočasno bivanje v »prsih« dvojje drž – vere in nevere. V kakšnem odnosu sta si drži in katera prevladuje, iz citata ni mogoče razbrati.

5.2.8 Bog

Bog je bitje, ki presega otipljivi svet. Je čista, neskončna popolnost. Če bi zelo poenostavljeno hoteli prikazati človekova možna stališča do boga, potem se nam odpirajo naslednje možnosti: človek ne veruje v boga in meni, da je vse, kar obstaja, materija ali narava in da je vse podvrženo njenim zakonom (ateizem). Druga možnost je, da človek veruje v naravo kot božanstvo (panteizem). Naslednja možnost je verovanje v boga, ki je sicer ustvaril svet, a se zanj ne briga. Je kot neke vrste urar, ki je izdelal uro, in ta sedaj teče sama (deizem). Zadnja možnost je verovanje v Boga, pisano z veliko začetnico, ker je oseba. On je svet ustvaril, ga vodi in zanj skrbi. Takšnega Boga pozna krščanstvo. V Prešernovih pesmih podoba Boga ni logično zaokrožena celota, ampak se ta podoba po drobcih širi na več strani.

5.2.8.1 Bog je Stvarnik, je Ljubezen in vodi zgodovino

Pod tem naslovom je opisan Bog, ki se v veliki meri ujema s krščansko vero. Bog je prikazan kot Stvarnik, kot Ljubezen, ki vodi zgodovino in naroča ljudem, da živijo kot bratje in sestre: »On, ki ptíce pod nebam živi, / naj ti dá srečne, vesele dni!« (Nezakonska mati); »Al Bog slavca ni posvaril, / le posvaril je pušavca: / 'Pusti péti mojga slavca, / kakor sem mu grlo stvaril. // Pel je v sužnosti železni / Jeremíj žalost globoko; / pesem svojo je visoko / Salomon pel od ljubezni. // Komur pevski duh sem vdihnil, / ž njim sem dal mu pesmi svoje; / drugih ne, le té naj poje, / dokler, de bo v grobu vtihnil.« (Orglar); »[U]čil ljudi je mož bogaboječi, / duhovni mož, ki zdaj ga vidiš z nami: / kako nas vstvaril vse je Bog narveči, / kak greh prišel na svet je po Adámi, / kak se je božji sin zato učlovečil, / de bi otel naróde in osrečil. // De pravi Bog se kliče Bog ljubezni, / de ljubi vse ljudi, svoje otroke, / de zemlja, kjer vijó viharji jezni, / je skušnje kraj, de so naš dom visoke / nebesa, de trpljenje in bolezní / z veseljam vred so dar njegove rôke, / de čudno k sebi vód' otroke ljube, / de ne želi nobenega pogube. // De ustvaril je ljudi vse za nebesa, / kjer glori njegá sije brez oblaka, / oko ni vidlo, slišale ušesa / veselja, ki izvoljene tam čaka, / de spróstenim bo vseh težav telesa / se srečnim izpolnila volja vsaka, / de bodo tamkej božji sklepi mili / té, ki se tukaj ljubijo, sklenili.« [...] »Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi! / tako so peli angelcov glasovi / v višavah pri Mesijesa prihódi; / de smo očeta enega sinovi, / ljudje vsi bratje, bratje vsi naródi, / de ljúbit' mórmó se, prav' uk njegovi.« (Krst);

5.2.8.2 *Filozofska uganke o Bogu*

»Kar je beži, al beg ni Bog, ki vodi vekomaj v ne-bó, kar je, kar blo je in kar bó.« Tako se glasi izvirni zapis te filozofske uganke.²⁰ Parafraza bi lahko bila taka: vse beži v ne-bo, tj. v nebivanje ali v nič. Ampak kar beži, ni Bog. Ali pa še krajše: vse, razen Boga, je minljivo. V resnici je to negativni govor o Bogu, ki izhaja iz stališča, da je Bog povsem drugačen od tistega, kar lahko mi opredelimo s pojmi. Zato ni mogoče o Bogu povedati nič določenega. Ne moremo določiti, kaj Bog je, ampak kaj Bog ni. (Stres 1994: 118–128). Tudi lirski subjekt ne pove, kaj Bog je in katere attribute ima, ampak pove le, da vse, kar je in beži v nič, ni Bog.

5.2.8.3 *Bog kot svetovni duh (Weltgeist)*

Za mnoge razlagalce Prešernove religioznosti je beseda *svetovni duh* dokaz, za Prešernov panteistični svetovni nazor. Termin je povezan s Heglovo filozofijo, ki trdi, da je vse dogajanje postopna in dialektična razgrnitev *svetovnega duha*: »Nič nisi slutil, da je pot končana; / svetovni duh iz luči je srebrne / odpôslal genija, naj med svetle zbrane // te pelje brate, kadar iskro utrne / v vodovja najčistejšega kristalu, / da vsa se čista spet k praluči vrne« ((Matiju Čopu v spomin).

5.2.8.4 *Uklon le Bogu in pravici*

V tej napitnici je Bog s pravico postavljen kot najvišje merilo vsega človekovega odločanja: »Naj kmalu vstanejo te zveze priče: / zarod sinóv, kot oče ves krepak, / ki le Bogu se in pravici umiče, / in rod hčerá, kot mati mil in blag!« (Napitnica gospdu Janezu Tomanu in njegovi ženi Frančiški na dan njiju poroke).

5.2.9 *Sreča*

Sreča je zadnja obravnavana vrednota v našem sestavku. Filozofi so si od nekdaj v veliki meri edini, da je biti srečen najvišja vrednota. Interpretacije, kaj sreča je in kako srečen postati, pa so zelo različne. Povzemimo nekaj spoznaj o sreči (HWPh zv. 3: 679–707: Sreča ni v bogastvu in posestvu, ampak v duši (Demokrit). Če bi bila sreča samo zadovoljevanje telesnih potreb, potem bi morali trditi, da je vol srečen, kadar ga pitamo z graham (Heraklit). Sreča je v plemenitem in dobrem človeku, nesreča v slabem in krivičnem človeku (Platon). Najvišja sreča je v teoretičnem mišljenju oziroma intuitivnem zrenju nespremenjenih principov, načel in resnice. Sreča raste iz modrosti s pomočjo intuitivnega uma (nous). Ta intuitivni um v človeku pa je v resnici božanskega izvora. Druga najboljša oblika sreče je v krepostnem in

²⁰ V *Zbranem delu Franceta Prešerna* je na strani 28 druga vrstica te filozofske uganke napisana tako, da se konča z vprašajem, a ne ustreza originalu. Glej opombe na strani 236 (Prešeren 1966).

pametnem premišljevanju ter uresničevanju etičnih kreposti. Krepost je vrлина med dvema skrajnostma. Vsota vseh vrlin je pravičnost. Imamo torej dve vrsti sreče: prva je v teoretičnem zrenju, druga v praktičnem udejstvovanju (Aristotel). Sreča je živeti v skladnosti s samim seboj in s svojo naravo (Zenon iz Kittona). Sreča je v izpolnjevanju *Govora na gori* in v blaženem gledanju Boga v nebesih (Akvinski). Sreča je v ugodju in odsotnosti bolečin (John Stuart Mill).

Prešeren v svojem opusu ne poimenuje sreče. Zato jo njen pomen potrebno razbrati iz sobesedila. Izjemi sta dve oziroma tri: v *Napitnici gospodu Janezu Tomanu* je izpostavljena sreča v zakonu in sreča v ljubezni: »Pač blažena in lepa obsijala / današnji dan je sreča vaju dva, / ko sta pred nami in Bogom si dejala, / da vez ljubezni več se ne zrahlja« [...] »[Ž]ivljenja pot hodila bosta skupaj, / čedalje bolj očito vama bo, / da prave sreče tu nihče ne upaj, / če ni ljubezen srčna v zvezi z njo« (*Napitnica gospodu Janezu Tomanu in njegovi ženi Franciški na dan njiju poroke*); V tem nagrobnem napisu lirski subjekt ne govori neposredno o sreči, pač pa lahko iz sobesedila sklepamo, da je mišljena sreča onkraj groba. Prvič, ker je Bog razumljen kot oseba in zato napisan z veliko začetnico, drugič je Bog nagovorjen kot Oče (spet velika začetnica). Tretjič, lirski subjekt je v prvi osebi množine in tako v večji meri vključi sebe v sporočilo: »Mater in sina, ki ga je povila, / oklepa v svojem krilu ta gomila; / nas, preostale, ki za njima lije / oko nam solze, tudi kdaj pokrije, / da združeni napótimo iz mraka / se v večno hišo, kjer nas Oče čaka« (*Napis na grobu Simonettijevih*).

Najjasneje je pomen sreče opisan v posvetilnem sonetu *Matiju Čopu*: »Pokopal misli visokoleteče, / željá nespolnjenih sem bolečine, / ko Črtomír ves up na zemlji sreče; / dan jasni, dan oblačni v noči mine, / srce veselo, in bolnó, trpeče / vpokójle bodo groba globočine. // Minljivost sladkih zvez na svet' oznani, / kak kratko je veselih dni število, / de srečen je le tá, kdor z Bogomilo / up sreče unstran groba v prsih hrani.«

6 Vrednote, ki jih pesnik odklanja

Pod tem naslovom smo izbrali citate, ki izrecno govorijo o vrednotah, ki ji lirski subjekt odklanja.

6.1 Grabežljivost in sebičnost

»Videl povsod si, kak išejo dnarje, / kak se le uklanjajo zlatmu bogú« (*V spomin Andreju Smoletu*); »[V]i, ki samó vestè, kaj posodila / nesó, kaj hiše, polje, kaj kupčija!« (*Vi, ki vam je ljubezni tiranija*); »[D]e le petica da ime sloveče, / de človek toliko velja, kar plača. / Sem

videl čislati le to med nami, / kar um slepi, z goljfigijami, ležámi!« (Slovo od mladosti); »Lani je slepar starino / še prodajal, nosil škatle, / meril platno, trak na vatlé, letos kupi si grajšino« (Glosa); »Kranjc! ti le dobička išeš, / bratov svojih ni ti mar, / kar ti bereš, kar ti pišeš, / more dati gótov dnar! / Kar ni tuje, zaničuješ, / starih šeg se zgublja sled, / pevcov svojih ne spoštuješ, / za dežele čast si led« (Elegija svojim rojakom).

6.2 Obrekovanje

»Draga! vem, kako pri tebi me opravljajo ženice, / právjó, de v ljubezni moji ni bilo nikdar resnice, / kak si brusijo jezike, in ti štejejo na prste / pri kofeti, kar jih nisem, kar sem ljubil jih, device« (Gazele 4).

6.3 Preračunljivost

»Drug ti je v skrǵbno nastavljené mreže / nestanovitno zasačil srce« (Sila spomina); »In v gradu je lepa hišna bila, / priljudna, al zvita tičica. // Bila še ni stara dvajset let; / al vender je dobro poznala svet« [...] »Kak streže mu, kak prilizuje se; / 'O, godec! nastavlja ti limanice.'« (Ženska zvestoba).

6.4 Nezvestoba

»Nezvesta! bodi zdrava, / čolníč po mene plava, / na barko kliče strel« [...] »si z desno v desno segla, / pri Bogi si prisegla, / mi vedno zvesta bit« [...] »Spet so se jadra bele / od južnih sap napele, / prinesle me nazaj; / dekleta mojga ženo / sem najdel poročeno – / prestal sam Bog ve kaj!« (Mornar); »Obljubi Micka godčova bit; / al samka ostati, se ne možit« [...] »Pod oknam godejo godci trijé, / med njimi tam gode ljubi njé. // Pod oknam godejo ure tri; / al Micike lepe k oknu ni. // Nje godec strune pritiska hudó, / od Micike jemlje někdo slovo« [...] »Bil godec je mehkega srcá, / mošnjico polno deklici da. // Za dar svoj on je nepôkoj prejel, / za ubogo deklico se je vnel. // In dolgo ni zastonj zdihoval, / je kmalo objemal jo in kušovál. // Obljubi mu vedno zvesta bit; / in on se pred pustam z njo poročit« [...] »V nedeljo spet bil je pod lipo ples. / 'Kaj vidiš tam? godec! ali je res'« [...] »'Zakaj se tak jezno obrača t' oko? / Kaj strune pritiskaš tak hudó?' // Plesála sta ravno mimo njega, / na goslih je struna póčila« [...] »In preden se vnamejo zvezde nočí, / že godec za lepo hišno gorí« [...] »Tud' ona obljubi le zanjga goret, / in godec presrečni obljubi jo vzet« [...] »Bil godec zagodel je kotiljón, / vsi prašajo, kje je mladi baron?« [...] »In pravili so si tam na uho, / kje, de so ga najdli in kako. // Ko godec skrivnost pogovora zve, / mu lica rudeče obledé« (Ženska zvestoba).

6.5 Ženska ošabnost, samoljubje in prevzetnost

»Rozamunda roža deklic, / čast dežele je domače« [...] »Dókaj jo baronov snubi: / troje iz dežele laške, / troje iz dežele nemške, / troje 'z štajerske in kranjske, / ino zraven Ojstrovhar, / ki so boji mu igrače.« (Rozamunda, najbrž ljubosumna, ker izve za dekle, ki je lepše od nje, pošlje svojega ženina Ojstrovharja po lepo Bosanko Lejlo; in ko jo ta osvoji, se vanjo zaljubi in jo popelje na svoj dom, Rozamunda pa gre v kloster) »Bolj ko lepa Rozamunda, / lepši Lejla mu dopade, / v grad turjaški je ne pelje, / na svoj grad domú jo vzame« [...] »Rozamunda gréde v kloster, / čast ljubljanskih nun postane« (Turjaška Rozamunda); »Mnogtére device, mnogtére ženice / oko je na skrivnem solzé preliválo, / ker Urški srce se je ljubega vdalo; / al ljubih bilo je nji vedno premalo. / Kar slišala moških okrog je slovét, / skušála jih v mreže razpete je ujet. // Je znala obljúbit, je znalá odreči, / in biti priljudna, in biti prevzetna, / mladenče unémat, bit staršim prijetna; / modrij in zvijač je bila vseh umetna; / možake je dolgo vodila za nos, / ga stakne nazadnje, ki bil ji je kos« [...] »Al, ker se ozira, plesavca si zbira, / zagleda pri mizi rumeni junaka; / enacga pod soncam mu ni korenjaka, / želi si plesáti z njim deklica vsaka – / omrežit ga Uršika lepa želi, / zaljubljeno v njega obrača oči« [...] »Podal ji mladenič prelepi je rôko, / in urno ta dvá sta po pódu zletela, / ko de bi lahké peretnice imela, / bila bi brez trupla okrog se vrtela, / ne vidi se, kdaj de pod noga udar', / plesala sta, ko bi ju nosil vihar« [...] »To reče, hitreje sta se zasukála, / in dalje in dalje od pôda spustila, / na bregu Ljubljance se trikrat zavila, / plesáje v valove šumeče planila. / Vrtinec so vidli čolnarji dereč; / al Uršike videl nobeden ni več« (Povodni mož); »Bil nékdaj je mlad pevec; ne bôgat al sloveč, / je zložil dókaj pesem, od ljubice narveč, / od ljubice Severe, prevzetne deklice, / ki niso je oméčle njegove pesmi vse« (Prekop); »Oči sem večkrat prašal, ali smem / ljubiti te; odgovora ne zvem. / Od déleč gledaš, draga! me prijazno; / prevzetno vihaš nos, ko mimo grem« [...] »al, ak dekleta druge ogledujem, / zakriti jeze ni ti moč ljudem. / Tako, al ljubiš me, al me sovražiš, / kak bi ti ustregel, siromak ne vem« (Gazela 2); »Mu srcé se vnelo je, / mi zvestó gorelo je, / me prevzetnost zapelja, / nisem rekla ne al ja« [...] »Čakala sem goršega, / čakala sem boljšega, / dokler me pozabil je, / se drugod pobabil je. // Têkli so mladosti dni, / b'lo nebênga pome ni, / stara sem samičica, / zarjovêna dvičica!« (Zarjovêna dvičica); »Ljubezni se braniš, / nje môči si kos, / ti druge le raniš, / jih vodiš za nos. // je lepa b'la včérej – / al danes več ni. Predolgo ne zbérej; / čas, Pepca! hiti« (Un dan si začela); »Ne sme več bit' takó, / daj enemu slovó, / bolj' je nesrečen bit', / ko srečo z njim delit'« (Vso srečo ti želim).

7 Zaključek

Vrednote so prepričanja o zaželenih končnih stanjih, ki vodijo naše izbire in so v hierarhičnem odnosu urejene glede na relativno pomembnost. Razvrstiti jih je mogoče v dve veliki skupini: v dionizične vrednote in v apolonske vrednote. Med dionizične vrednote sodijo dve podskupini vrednot, t. i. hedonske vrednote in vrednote potence. Prve se nanašajo na uživanje, druge na uspešnost. Apolonske vrednote delimo v dve podskupini vrednot, t. i. moralne vrednote in vrednote izpolnitve. Prve se nanašajo na dolžnosti, druge pa na izpolnitev človekove eksistence. Iz Prešernovega pesniškega opusa smo izpisali vrednote, ki jih je bilo mogoče poimenovati in jih sedaj povezujemo v Prešernov vrednostni svet. Tukaj še enkrat poudarimo, da ne mislimo na Prešernov vrednostni svet, kot ga je pojmoval in živel realni Prešeren, ampak na vrednostni svet, kakršen se nam izrisuje iz njegovega pesniškega opusa. Do hedonskih vrednot je v Prešernovih pesmih opaziti neko zadržanost. V celoti odklanja nebrzdano spolnost, ki je človeku v pogubo, bodisi da je motivirana kot življenjska drža (*Ponočnjak*), bodisi da je morebitni beg pred samim seboj (*Ribič*).

Drugačno stališče je mogoče opaziti do prijateljevanja in veseljačenja. Merilo vrednotenja sta etičnost in prava mera (*Soldaška, Zdravljica*). V kolikor se ti merili ne upoštevata, postane tudi veseljačenje zapravljanje časa in degradacija osebe (*Učenec*). Še posebej je ostra kritika uperjena proti prekomernemu veseljačenju, če postane družbeni pojav (*Nebeška procesija, Zastavica*).

Tudi do vrednot potence, pri katerih je v ospredju uspešnost, je v Prešernovih pesmih opaziti precejšnjo kritičnost in zadržanost. Negativno je ovrednoteno pehanje za denarjem in imetjem, še posebej takrat, kadar je povezano z odsotnostjo vsake kulture in omike ali pa celo z odklanjanjem le-te (*V spomin Andreju Smoletu, Vi, ki vam je ljubezni tiranija, Glosa, Elegija svojim rojakom, Slovo od mladosti, Romanca od strmega grada*). Vrednoti slava in ugled sta pozitivno konotirani predvsem v okviru obrambe domovine. Kdor brani domovino in ohranja red, ga mora družba dobro plačati in spoštovati (*Soldaška*).

Jedrni del vrednot v Prešernovih pesmih so apolonske vrednote. Povezane so s humanističnim odnosom do posameznika in do družbe. Domovina je v Prešernovih pesmih velika vrednota (*O Vrba*). Domovina je povezana s srčno ljubeznijo do nje (*V spomin Andreja Smoleta*) ali strašnim trpljenjem, kadar se jo zaničuje (*Izdíhljeji, solzé so jih redile, Elegija svojim rojakom, Obdajale so utrjene jih skale*). Visoko ceni ljudi, ki dvigajo narodovo omiko (*V spomin Matija Čopa*) ali jo branijo z orožjem (*Zdravljica, Soldaška*). Ljubezen do domovine

ni nacionalistična, ker visoko ceni tudi druge narode in kulture. Vrednote miru, sloge in enakosti naj se širijo med vse narode (*Zdravljica*).

Prav tako lahko iz Prešernovih pesmi razberemo pozitivno vrednotenje odgovorne svobode (*Glosa, Pevcu, Zdravljica*) in pravičnosti kot osrednje etično merilo, po katerem se urejajo medčloveški odnosi v družbi. Hkrati pričakuje, da mora biti prizadevanje posameznika za pravičnost v družbi priznana in ustrezno poplačana z gmotnimi dobrinami in ugledom oziroma častjo (*An den Herrn k.k. Appellationsrat Anton Tschop bei Gelegenheit seiner Übersiedlung nach Klagenfurt*). A ga življenjska izkušnja pripelje do spoznanja, da so modrost, učenost in pravičnost osamljene device (*Slovo od mladosti*) in da vsak le za svoje koristi skrbi.

Pozitiven odnos je opaziti tudi do vrednot poštenosti in delavnosti (*O Vrba*), do vrednot miru, sloge in enakosti (*Zdravljica*), prav tako je visoko cenjena dobrota, še posebej takrat, ko je izražena do ubogih (*Janezu N. H. Radeckitu*).

Med osrednje vrednote, če ne celo osrednja, je vrednota ljubezni, natančneje ljubezen med moškim in žensko. Prava ljubezen je čista in zvesta (*O Vrba, Krst*), zvesta celo do smrti (*Ukazi, Mornar, Zdravilo ljubezni*). Kadar je enkrat srce vžgano, se ji ne da nasprotovati, ampak vedno najde pota do ljubljene osebe (*Hčere svet, Judovsko dekle*). Moški je ženski ves predan (*Jim iz oči tí pošlji žarke mile, Dohtar, Vrh sonca sije soncov cela čeda, Krst pri Savici, Zdravilo ljubezni*) in kadar jo nosi v srcu, mu je kažipot skozi brezna življenja (*Tak kakor hrepení oko čolnarja, Ribič*) in je močnejša od smrti (*Krst*). Zato pa je nedosegljiva ljubezen toliko bolj boleča in je moškemu v pogubo (*Kupído! tí in tvoja lepa starka, Kadar previdi učenost zdravnika, Ribič*). Tudi ljubezen med materjo in otrokom, ki je povezana s številnimi stiskami in odpovedmi, je velika vrednota (*Nezakonska mati*).

Zadnja velika skupina vrednot so vrednote izpolnitve. Niso toliko usmerjene v družbo, ampak v človekovo notranjost in človekov duhovni svet. To so vrednote, ki merijo na temeljna vprašanja človekovega bivanja – kaj je človek, od kod prihaja in kam gre. V Prešernovih pesmih je opaziti veliko naklonjenost do vrednot, ki izgrajujejo človekov duhovni svet. V to skupino sodi vrednota učenosti, ki naj bi črpala iz svetovnih zakladnic in pognala na domači zemlji obilne sadove (*V spomina Matija Čopa, Matiji Čopu v spomin, Jezike vse Evrope je učene*).

Poudarjena je moška in ženska lepota kot velika vrednota (*Turjaška Rozamunda, Ženska zvestoba, K slovesu, Zdravilo ljubezni, Ukazi, Pod oknam, Strunam, Judovsko dekle, Krst, Mornar, Povodni mož, Neiztrohnjeno srce, Prva ljubezen, Dohtar, Sonetje 2, Zgubljena vera, Zdravljica, Zapušena, Vrh sonca sije socnov cela čeda*). Vendar lepote pesnik ne absolutizira, ker je minljiva (*Gazela 5, Dekletam*), lahko tudi zapeljiva (*Gazela 5, Pod oknam*) in vir poželenja (*Sveti Senan*). Pesnik občuduje lepoto otroka (*Nezakonska mati*), lepoto narave (*Ribič, Dekletam, Krst*), ki mu je lahko prispodoba za žensko lepoto (*Dekletam, Turjaška Rozamunda, Ženska zvestoba, Rotarjovima dekletoma*), za človekove usodo (*Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne, Povodni mož, Uvod, Krst, Ribič, Pevcu, Sonetni venec 10, Kadar previdi učenost zdravnika, Slovo od mladosti, Kam?, Dekletam, Romanca od strmega grada, Prošnja*) ali za pesnikove pesmi (*Sonetni venec 2, 6, 12, 14, Magistrale*). Doživlja jo kot skrivnost (*Zvezdogledam*) ali kot prispodobo božanstva (*Neiztrohnjeno srce*).

Namen pisanja pesmi kot vrednote je dvojen: želi omehčati srce izvoljenke (*Strunam, Prekop, Gazele 6, 7, Bilo je, Mojzes! tebi naročeno*) in oplemenititi narodovo kulturo in omiko (*Pevcu, Obdajale so utrjene jih skale*). A pesnika zavrže tako izvoljenka kakor tudi družba. Ostane nerazumljen in osamljen (*Glosa, Elegija svojim rojakom*). Vendar v srcu čuti, da mora nadaljevati, ker je poezija poklicanost (*Pevcu, Mladi pesnici*) in dar Boga (*Orglar*), čeprav bo njegovo delo cenjeno šele po pesnikovi smrti (*V spomin Matija Čopa, V spomin Valentina Vodnika, Mihi Kastelcu*). Pesniško delo je nad osebnimi koristi. Zato pa je svoboda največji pesniški dar, ki ne ustvarja po okusu ljudi (*Glosa*), ampak v upanju, da se bo vedno našel nekdo, ki ve, »čigar srce v grobu leži.«

Takšna pesnikova drža je povezana z mnogimi oblikami trpljenja. Najprej zato, ker ostane sam zaradi neuslišane ali nezveste ljubezni (*Učencec, Mornar, V spomin Andreja Smoleta, Zapušena, Kam?, Prošnja, Pod oknam, Sila spomina, Mokrócvetéče rožce poezije, Ur temnih so zatirale jih sile, Nič pesnika na njem, K slovesu, Neiztrohnjeno srce*). Velika je tudi bolečina ob izgubi prijatelja (*V spomin Andreja Smoleta, V spomin Matija Čopa, Matiju Čopu v spomin, Matiju Čopu*). Še večja se zdi bolečina zaradi poslanstva svojega stanu in zaradi odgovornosti, ki jo prinaša takšna izbira (*Nuna*). Največje pa se zdi trpljenje zaradi 'sadu spoznanja' (*Slovo od mladosti, O Vrba, Popotnik pride v Afrike puščavo, Preblažen, ki je tuje mu spoznanje*) in 'sovražne sreče' v realnem svetu in v vztrajanju v njem (*V spomin Andreja Smoleta, Krst, Hrast, ki vihar na tla ga zimski trešne, Komur je sreče dar bila klofuta, Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*). Vsakomur je pot s trnjem posuta, komur je 'sreče dar klofuta'.

V človekovem notranjem svetu pesnik prispe do zadnjega razpotja: ali po poti obupa v 'posteljo postlano v jami' ali po poti nazaj v življenje in novih načrtov. Lirski subjekt se v tej mejni situaciji odloči za pot v življenje. Ob tem je moral lirski subjekt doživeti bližino Boga, kateremu se izrecno zahvali za izhod iz krize (*Čez tebe več ne bo, sovražna sreča!*).

Smrt postane tako ambivalentna vrednota. Po eni strani je smrt povezana s trpljenjem, ki se ne ozira na stan, kupe zlata ali starost (*Matiju Čopu v spomin, V spomin Matija Čopa, Krst, Matiju Čopu*); je lahko celo odrešiteljica trpljenja (*Zdravilo ljubezni, K slovesu, Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi*), a je tudi pozitivna vrednota, ki človeku ob njeni neizbežnosti pomaga skozi proces očiščevanja in duhovne rasti (*Memento mori*).

S smrtjo se dotikamo naslednje vrednote, to je vera. Vera je zavest o obstoju Boga in presežnosti sveta. V Prešernovih pesmih je veliko satirične kritike pozunanjene vernosti. Ostra kritika meri tudi na institucionalno cerkev, na njen red in pravila, ki se na zunaj zdijo humani, v praksi pa nasprotujejo najvišji zapovedi ljubezni do Boga in do bližnjega (*Turjaška Rozamunda, Sveti Senan, Prekop, Romanca od Strmega grada, Nuna*). Med zlorabo vere in teološko motivirano vero se giblje psihološko motivirana vera. Ta je bolj rezultanta človekovih notranjih duševnih vzgibov (zavestnih ali podzavestnih) kakor vera sama po sebi. Poudarjena je v Bogomilini in Črtomirovi veri (*Krst pri Savici*). Vera iz čistega nagiba je tista vera, ki se kaže v človekovih dejanjih, to je v ljubezni do bližnjega. Najdemo lahko lepe besede za duhovnike, ki so v svojem življenju živeli po veri (*Zaljšal cerkve vidijoče*), za svojo religioznost pa Prešeren pravi da je hkrati veren in neveren. Predmet vere je Bog, ki je po svoji naravi čista in neskončna popolnost. Misli o Bogu so deloma jasne in enoumne, včasih pa nejasne in dvoumne. Jasne in konkretne so v pesmih, ko se Boga opeva kot Stvarnika in Ljubezen (*Orglar, Krst pri Savici*). Sledi bolj filozofska definicija Boga kot bitja, ki za razliko od vsega minljivega, ne mine in je večen (*Kar je, beži*). Vrednota Bog je označena tudi kot svetovni duh, kar napeljuje na panteistično razumevanje boga. Jasno pa je izraženo stališče, da mora človek kloniti le pred Bogom in pravico (*Napitnica gospdu Janezu Tomanu in njegovi ženi Frančiški na dan njiju poroke*).

Zadnja od obravnavanih vrednot je sreča. Ta se uresničuje v zakonu med možem in ženo in je povezana z zvesto in čisto ljubeznijo (*Napitnica gospdu Janezu Tomanu in njegovi ženi Frančiški na dan njiju poroke*). Dokončna sreča pa čaka tistega, ki »z Bogomilo up sreče unstran groba v prsih hrani« (*Matiju Čopu*).

Ob vseh vrednotah, ki smo jih doslej obravnavali, so tudi vrednote, ki jih lirski subjekt odločno odklanja. Sem sodijo grabežljivost in sebičnost, obrekovanje in preračunljivost, nezvestoba ter ženska ošabnost, samoljubje in prevzetnost (*V spomin Andreju Smoletu, Slovo od mladosti, Glosa, Elegija svojim rojakom, Gazela 2, 4, Ženska zvestoba, Mornar, Turjaška Rozamunda, Povodni mož, Prekop, Zarjovena dvičica, Vso srečo ti želim, Un dan si začela*).

8 Izjava

Podpisani izjavljam, da sem nalogo izdelal sam in le z navedenimi pripomočki ter da so vsa mesta v besedilu, ki druga dela citirajo dobesedno ali jih smiselno povzemajo, jasno označena kot prevzeta mesta z navedbo vira. Zavedam se, da je nasprotno ravnanje kršitev pravice do intelektualne lastnine.

Izola, 1. 6. 2011

Robin Krampf

9 Literatura

- Aristotel: *Nikomahova etika*. Prevedel Kajetan Gantar. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Chevalier, Jean: *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- Cicero, Marcus Tullius: *De officiis*. Vom pflichtgemäßen Handeln. Lateinisch/Deutsch, übersetzt und kommentiert von Heinz Gunermann. Stuttgart, 1976.
- Deammrich, Horst in Ingrid: *Themen und Motive in der Literatur*. Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1995².
- Dolinar, Marko: Med biografiko in arhitektoniko – Podoba pesnika v starejšem prešernoslovju v: *France Prešeren – kultura – Evropa*. Ljubljana: ZRC SAZU 2002.
- Fischer Lexikon: *Literatur*, Bd. 1–3. Hg. Ulfert Ricklefs. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2002.
- Fritz, Anette: Die Existenzanalyse: Eine angewandte Existenzphilosophie? v *Viktor Frankl und die Philosophie*. Wien: Springer Verlag, 2005.
- Halder, Alois: *Philosophisches Wörterbuch*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1992.
- Hepfer, Karl: *Philosophische Ethik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co., 2008.
- Hirschberger, Johannes: *Geschichte der Philosophie*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1980.
- Historisches Wörterbuch der Philosophie (HWPh) Bd. 1–13. Basel: Schwabe Verlag, 1972–2005.
- Hladnik, Miran: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Janžekovič, Janez: *Filozofski leksikon*. Celje: Mohorjeva družba, 1981.
- Jaspers, Karl: *Philosophie I–III*. München Zürich: Piper, 1994.
- Kidrič, France: *Prešeren, I. del, pesnitve in pisma*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1936.
- Kidrič, France: *Prešeren, II. del, življenje pesnika in pesmi*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1938.
- Klopfer, Max: *Ethik – Klassiker von Platon bis John Stuart Mill*. Stuttgart: Kohlhammer, 2008.
- Kos, Janko: *Prešernov pesniški razvoj*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Kos, Janko: *Romantika*. Ljubljana: DZS, 1980 (Literarni leksikon 6. zvezek).
- Kos, Janko: *Prešeren in njegova doba*. Koper: Lipa, 1991.
- Kos, Janko: *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.
- Kos, Janko: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001.
- Kos, Janko: *Prešeren in krščanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002.
- Mahnič, Mirko: *Mavrice čisti svet*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Mahnič, Mirko: *Prešeren na Silbi*. Ljubljana: Družina, 2009.

- Musek, Janek: *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy, 1993.
- Musek, Janek: *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy, 2000.
- Paternu, Boris: *France Prešeren in njegovo pesniško delo I, II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976/77.
- Paternu, Boris: *Nacionalno in univerzalno v Prešernovi poeziji*. 36. SSJLK. Ljubljana: 2000.
- Paternu, Boris: Notranje razsežnosti Prešernove narodotvorne misli. *Prešernovi dnevi v Kranju*. Kranj, 2000.
- Poller, Horst: *Die Philosophen und ihre Kerngedanken*. München: Olzog, 2005.
- Prešeren, France: *Zbrano delo I–II*. Ur. Janko Kos. Ljubljana: DZS, 1965–66 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- Prešeren, France: *Slovenski biografski leksikon II*. Ljubljana: SAZU, 1952.
- Prijatelj, Ivan: *Zbrano delo, I–II*. Ur. Franz Zadravec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970 (zbirka Naša beseda).
- Privšek, Marjeta: *Detomor na Slovenskem v devetnajstem stoletju*. Univerza v Ljubljani, FF, Oddelek za zgodovino (diplomsko delo), 2001.
- Sachlexikon: *Literatur*. Hg. Volker Meid. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2000.
- Scherber, Peter: *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*. Maribor: Založba obzorja, 1977.
- Slodnjak, Anton: *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.
- Slodnjak, Anton: *Prešeren*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.
- Slodnjak, Anton: *France Prešeren*. Ljubljana: Slovenska matica, 1984.
- Snoj, Vid: *Nova zaveza in slovenska literatura*. Studia litteraria. Ljubljana: 2005.
- Stres, Anton: *Človek in njegov Bog*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Stres, Anton: *Etika ali filozofija morale*. Ljubljana: Družina, 1999.
- Stritar, Josip: *Zbrano delo 6. knjiga*. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS, 1956 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
- Suhadolnik, Stane: *Gradivo za Prešernov slovar*. Ljubljana: ZRS SAZU, 1985.
- Trdina, Silva: *Besedna umetnost II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.
- Trstenjak, Anton: *Biti človek*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989.
- Trstenjak, Anton: *Pet velikih*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
- Trstenjak, Anton: *Zgodovina filozofije*. Ljubljana: Institut Antona Trstenjaka, 1996 (Izbrana dela Antona Trstenjaka 2).
- Zupan, Jure: *Kaj je Prešeren rekel o ... Poezije in konkordance*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Zupan Sosič, Alojzija: *Ljubezen v Krstu pri Savici v Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*. Obdobja 19. Ljubljana, 2002.

Medmrežni viri

<http://www.prometheusonline.de/heureka/philosophie/klassiker/platon> (pridobljeno 7. 5. 2011).